

ÖZGÜRCE

MAZLUMDER İNSAN HAKLARI DERGİSİ

YIL: 1 • SAYI: 1 • NİSAN 2026 www.ozgurcedergi.com

**İnsan, Toplum ve Devlet
Düzeninden Anayasa:**
Korkudan Barişa, Bir
Arada Yaşama İradesi
Prof. Dr. Osman CAN

**İnsan/Toplum/Devlet
İlişkisi ve Anayasa**
Ahmet MERCAN

YAZAR GÖRÜŞLERİ

Altan TAN ▶
Nasıl Bir Anayasa?

Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM ▶
Türkiye’de Yeni Anayasa
Arayışlarına İlişkin Bir
Değerlendirme

Av. Metin TARHAN
Yeni Anayasa Nasıl Bir Yöntem
ve İçerikle Hazırlanmalı?

Orhan MİROĞLU
“Anayasal Vatandaşlık”
veya “Vatandaşlık Yasası”
Arasında Bir Araftayız!

Doç. Dr. Vahap COŞKUN
Yeni Bir Anayasa Yeni Bir
Felsefeyle Mümkün

RÖPORTAJ

Cemil ÇİÇEK ▶ Türkiye’nin
Anayasa Tecrübesi;
Yapılış Tarzı, Felsefesi ve
Günümüz Şartları

YENİ SİVİL ANAYASA MÜMKÜN MÜ?

STK, BARO ve HUKUK GURUPLARININ GÖRÜŞLERİ

İHD ▶ Nasıl Bir Anayasa?

İstanbul 2 No’lu Barosu ▶ Yeni
Anayasa Türkiye İçin Ne Anlam
İfade Ediyor

MAZLUMDER ▶ Yeni ve Sivil Bir
Anayasa İnşasında MAZLUMDER
Perspektifi

Özgür-Der ▶ Yeni ve Özgürlükçü
Bir Anayasa Mümkün Mü?

SEKAM ▶ Hak Ve Fitrat Merkezli
Toplumsal Mutabakat Metni
Olarak Yeni Bir Anayasa İhtiyacı

AZINLIK STATÜSÜNDEKİ CEMAATLERE MENSUP YAZARLARIN GÖRÜŞLERİ

Evgil TÜRKER ▶ Türkiye’de
Yeni Anayasaya İlişkin Görüş
ve Taleplerimiz

Laki VİNGAS ▶ Sivil
Anayasaya Hazır mıyız?

**Türkiye’de Anayasaların
Özellikleri Ve Talep
Ettikleri Vatandaş Tipi**
Av. Muharrem BALCI

**Yürürlükteki Düzenlemelere
Göre Anayasa
Değişikliğinin Usulü**
Av. Gökhan TÜRKOĞLU

PARTİ GÖRÜŞLERİ

AK Parti ▶ Anayasa
Yapmak, Egemenliğin
Sahibi Milletten Hakkıdır

CHP ▶ Kimin İçin ve Ne İçin
Anayasa Değişikliği?

DEVA Partisi ▶ Demokratik
Restorasyon: Mevcut
Sistemin Muhasebesi ve
Yeni Bir Anayasal Mimari

EMEP ▶ Demokratik Bir
Anayasa İçin Öneriler

Gelecek Partisi ▶ Nasıl Bir
Anayasa? İktidar İçin Değil,
İnsan İçin: Türkiye’nin Yeni
Anayasa Yolculuğu

HÜDA PAR ▶ Türkiye İçin
Tarihsel Bir Eşik: Yeni, Sivil
Ve Adil Bir Anayasa

İYİ Parti ▶ Anayasa
Değişikliği Bütün Sorunları
Çözecek mi?

ÖZGÜRCE

MAZLÖMDER İNSAN HAKLARI DERGİSİ

www.ozgurcedergi.com

ÖZGÜRCE

MAZLUMDER İNSAN HAKLARI DERGİSİ

www.ozgurcedergi.com

Dört aylık dijital dergi

Sayı: 1, Nisan 2026

MAZLUMDER

İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği

adına, sahibi:

Av. Kaya KARTAL

MAZLUMDER Genel Başkanı

Genel Yayın Yönetmeni

Ahmet MERCAN

Yazı İşleri Müdürü

Nuri YILMAZ

Yayın Kurulu

Ahmet MERCAN

Dr. Gökhan KAVAK

Gökhan TÜRKÖĞLU

Musa Melih DEMİRBAŞCI

Nuri YILMAZ

Resul UZAR

İletişim Direktörü

Berke KAHRAMAN

Yayın Bilgisi

Arşiv ve reklam amaçlı sınırlı sayıda basılır

ÖZGÜRCE İnsan Hakları Dergisi bir MAZLUMDER yayınıdır. Yılda üç sayı olmak üzere dijital dergi olarak www.ozgurcedergi.com adresinde faaliyet göstermektedir. "Yazıların içeriğine müdahale etmeme" ilkesi gereğince makalelerin sorumluluğu yazarlarındır. Dergide yayınlanmış yazıların tüm fikri hakları İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği'ne (MAZLUMDER) aittir. Kaynak gösterilmeksizin alıntı yapılamaz, kullanılamaz.

Bu dergi MAZLUMDER ilkeleri gereği, uluslararası fon ya da devlet kurumlarından hiçbir maddi destek kullanılmaksızın, kıymetli yazarların gönüllü katılımı ve MAZLUMDER gönüllülerinin maddi-manevi emek ve katkılarıyla hazırlanmıştır.

İçindekiler

Başlarken 1

İnsan, Toplum ve Devlet Düzeninden Anayasa: Korkudan Barışa, Bir Arada Yaşama İradesi / **Prof. Dr. Osman CAN 3**

İnsan/Toplum/Devlet İlişkisi ve Anayasa / **Ahmet MERCAN 9**

Türkiye’de Anayasaların Özellikleri ve Talep Ettikleri Vatandaş Tipi /
Av. Muharrem BALCI 14

Yürürlükteki Düzenlemelere Göre Anayasa Değişikliğinin Usulü /
Av. Gökhan TÜRKOĞLU 19

YAZAR GÖRÜŞLERİ

Altan TAN / Nasıl Bir Anayasa? 24

Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM / Türkiye’de Yeni Anayasa Arayışlarına İlişkin Bir Değerlendirme 27

Av. Metin TARHAN / Yeni Anayasa Nasıl Bir Yöntem ve İçerikle Hazırlanmalı? 33

Orhan MİROĞLU / “Anayasal Vatandaşlık” veya “Vatandaşlık Yasası” Arasında Bir Araftayız! 36

Doç. Dr. Vahap COŞKUN / Yeni Bir Anayasa Yeni Bir Felsefeyle Mümkün 43

PARTİ GÖRÜŞLERİ

AK PARTİ / Anayasa Yapmak, Egemenliğin Sahibi Milletten Hakkıdır 46

CHP / Kimin İçin ve Ne İçin Anayasa Değişikliği? 51

DEVA Partisi / Demokratik Restorasyon: Mevcut Sistemin Muhasebesi ve Yeni Bir Anayasal Mimari 55

EMEP / Demokratik Bir Anayasa İçin Öneriler 62

Gelecek Partisi / Nasıl Bir Anayasa? İktidar İçin Değil, İnsan İçin: Türkiye’nin Yeni Anayasa Yolculuğu 64

HÜDA PAR / Türkiye İçin Tarihsel Bir Eşik: Yeni, Sivil ve Adil Bir Anayasa 70

İYİ Parti / Anayasa Değişikliği Bütün Sorunları Çözecek mi? 74

AZINLIK STATÜSÜNDEKİ CEMAATLERE MENSUP YAZARLARIN GÖRÜŞLERİ

Evgil TÜRKER / Türkiye'de Yeni Anayasaya İlişkin Görüş ve Taleplerimiz **78**

Laki VİNGAS / Sivil Anayasaya Hazır mıyız? **782**

STK ve BAROLARIN GÖRÜŞLERİ

İHD / Nasıl Bir Anayasa? **86**

İstanbul 2 No'lu Barosu / Yeni Anayasa Türkiye İçin Ne Anlam İfade Ediyor **90**

MAZLUMDER / Yeni ve Sivil Bir Anayasa İnşasında MAZLUMDER Perspektifi **94**

Özgür-Der / Yeni ve Özgürlükçü Bir Anayasa Mümkün mü? **102**

SEKAM / Hak ve Fitrat Merkezli Toplumsal Mutabakat Metni Olarak Yeni Bir Anayasa İhtiyacı **106**

RÖPORTAJ

Cemil ÇİÇEK / Türkiye'nin Anayasa Tecrübesi; Yapılış Tarzı, Felsefesi ve Günümüz Şartları **116**

MAZLUMDER'den Haberler 121

Başlarken

İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği / MAZLUMDER olarak insan hakları kültürünün ve duyarlılığının gelişmesini önemli görüyoruz. Bu çaba sonucu kamuoyuna katkı sunmanın ifadesi olarak dört aylık periyotla yayınlamayı tasarladığımız dijital “Özgürce” dergimizin yayım hayatına “Yeni, sivil anayasa mümkün mü?” konusuyla başlıyoruz.

Devlet, vatandaş, toplum üçgeninde “üst sözleşme” konumunda olan anayasanın ülke insanının taleplerine ne oranda izin veriyor ve sorumluluk yanında hakları ne ölçüde teminat altına alıyor? sorusunun anayasalar için ölçüm kriteri olduğunu düşünüyoruz.

Halkın iradesini yansıtmayan, devletin kendi ideolojik varlığını dayatan özelliğiyle “sipariş” verdiği veya başka ülkeden kopya “kes-yapıştır” hazırlattığı anayasaların zamana karşı dayanıklı olmayacağı, “vatandaşının mutluluk ve huzurunu sağlayamayacağı” yaşadığımız tecrübenin sonucu olarak bilinmektedir.

Dayatmaların insan yapısıyla uyumlu olamayacağı gerçeğinden hareketle, her insanın her isteğinin de imkan dahilinde olamayacağı başka bir gerçektir.

Ancak her vatandaşı azami derecede “haklı kılan ‘ortak’ mümkünü” arama çabası sivil anayasanın temel özelliklerinden biridir.

Tabandan başlayan taleplerin sivil uzmanların, STK’ların katılımıyla yasaya dönüşmesi Türkiye’nin hala başaramadığı, darbe yasaları ile yamalı bohçaya dönen anayasa ile daha fazla vakit kaybetmemesi gerektiğini düşünüyoruz.

Yeni ve ileri bir aşamaya geçme vaktinin geldiğine inanıyoruz.

Barış ortamının sivil, yeni bir anayasa ile teminat altına alınmasının hayati derecede önemli olduğu görüşünü paylaşıyoruz.

Türkiye mozaığının, “ülke sevgisi” ortak paydasında çoğulcu ve katılımcı devlet ve toplum yapısına imkan veren anayasayı hak ettiği görüşünderiz. İnsanımızın ruhuna, bedenine uygun yasalar ile kısır, yapay sorun ve çatışmaları aşma imkanı; geçmişimizde, tarihi köklerimizde “birlikte yaşama” tecrübesi ile imkan dahilindedir. Yerelden evrensele örnek bir anayasanın imkanını, “mecliste temsilcisi bulunan siyasi partilere”, konuyla ilgili STK’lara, konuyla ilgisi ile bilinen yazarlara, azınlık konumundaki grupların hepsine, İstanbul 1 ve 2 nolu baroya aynı soruyu sorduk:

Yeni, sivil bir anayasa mümkün mü?

Yazı talebimize cevap olarak gelen yazılara, *vurgu yapmadan, spot çıkarmadan*, eşit mesafeli yaklaşımla yer verdik.

Bu açıdan gelen yazıları, içeriğine bakmadan değerli görüyoruz. Aynı zamanda gelen yazılar, “konuyu önemli bulmanın ve ilgili olmanın” bir ifadesi olarak gönderenin topluma karşı duyarlılığının göstergesi olarak okurun dikkatine açtık.

Sivil anayasa başlangıcına küçük bir katkı, kıvılcım olmasını umduğumuz çalışmayı çok sayıda kurum ve kişilerin yapacağı çalışmalara, *“ayırimsız, eşit mesafeli ve bütüncül yaklaşım yöntemi”* açısından ilham olması temennisiyle...

Yeni sayıda buluşmak üzere barış içinde huzurlu günler dilerim.

Unutmayalım *“hepimiz haklıyız”*, haklı olduğumuz kadar *“sorumlu”*...

Ahmet Mercan / Genel Yayın Yönetmeni

İnsan, Toplum ve Devlet Düzeninden Anayasa: Korkudan Barışa, Bir Arada Yaşama İradesi

Prof. Dr. Osman CAN

I- İhtiyaçlar Hiyerarşisi ve Anayasa: Hayatta Kalma Kaygısından Kendini Gerçekleştirmeye

İnsanoğlunun yeryüzündeki serüveni, en temelde bir "ihtiyaçlar" ve bu ihtiyaçları karşılarken ötekilerle kurduğu "ilişkiler" hikâyesidir. Hukuk, devlet veya anayasa gibi devasa kavramları konuşmaya başlamadan önce, en başa, insanın o çıplak ve savunmasız doğasına dönmek zorundayız. Çünkü devleti de anayasayı da icat eden şey, insanın o en derinlerde yatan, bazen itiraf etmekten bile çekindiği zaafı, korkuları ve hayatta kalma güdüsüdür.

İnsanın doğasına içkin olan o evrensel ihtiyaçlar hiyerarşisini anımsayalım.[1] Bu ontolojik piramidin en alt basamağında nefes almak, beslenmek ve barınmak gibi hayatta kalmaya dönük, tamamen biyolojik ve fiziksel zorunluluklar yatar. İnsan, bu asgari şartları sağladığı an, o görünmez piramidin hemen bir üst basamağındaki o yakıcı ihtiyacı hisseder: "Güvenlik." Karnı doyan insan, canından, sevdiklerinden, biriktirdiklerinden ve yarınından emin olmak ister. Gece uyuduğunda sabaha sağ çıkacağı, ektiği tarlanın ürününü hasat edebileceğinin, inandığı değerler uğruna bedel ödeyeceğinin garantisini arar.

İnsanın en büyük trajedisi ve aynı zamanda en büyük mucizesi işte tam burada başlar. İnsan tek başınayken vahşi doğaya, fırtınalara ve yırtıcılara karşı savunmasızdır; hayatta kalmak

için bir topluluk kurmak zorundadır. Ancak bir topluluk içine girdiğinde ise bu kez "diğer insanların" ve kurdukları o karmaşık yapıların öngörülemezliğine, öfkesine ve ihtiraslarına karşı savunmasız kalır. Sigmund Freud'un *Uygurlığın Huzursuzluğu*'nda çarpıcı bir biçimde teşhis ettiği gibi; insanın doğasındaki dizginlenemez dürtüler ile güvenliği sağlamak için kurulan medeniyetin dayattığı kurallar arasındaki o kaçınılmaz çatışma, insana derin bir huzursuzluk verir.[2] İnsanın kurduğu düzen, kimi zaman doğadan daha acımasız olabilir.

İşte "anayasa" dediğimiz kavram, tam olarak bu kırılma noktasında, insani ihtiyaçlar piramidinin tam orta yerinde tarih sahnesine çıkar. Anayasa, sadece anayasa hukukçularının amfilerde tartışacağı teknik bir belge, maddelerden oluşan ruhsuz bir tüzük veya devleti kuran bir yönetmelik değildir. Anayasa, bir toplumun **"Artık birbirimizden ve kurduğumuz devletten korkmadan, birbirimize güvenerek ve onurumuzla nasıl bir arada yaşayabiliriz?"** sorusuna verdiği en somut, en rasyonel ve en insani cevaptır.

Eğer bir coğrafyada kurulan düzen, insana sadece asgari bir fiziksel güvenlik vaat edip, karşılığında onu itaat eden, düşünmeyen, sadece biat eden bir "nesneye" dönüştürüyorsa, o toplum, ihtiyaçlar piramidinin o karanlık alt katlarında hapsolmuş demektir. Oysa gerçek ve sivil bir anayasal düzen, o güvenlik basamağını insanları hapseden bir tavan değil, onları

yukarı taşıyan bir sıçrama tahtası yapar. Bireyi, piramidin en tepesine; "kendini gerçekleştir-meye", yeteneklerini sergilemeye, özgürce üretmeye ve onuruyla var olmaya taşır. Tıpkı Fârâbî'nin *El-Medinetü'l-Fâzıla'sında* (Erdemli Şehir) işaret ettiği gibi; insan ancak yardımlaşarak (ta'avun) hayatta kalabilir, fakat kurulan o rasyonel düzenin asıl amacı salt hayatta kalmak değil, insanı "en yüksek mutluluğa" (Sa'âdet-i Kusvâ) ulaştırmaktır.[3] Anayasaya en çok da bunun için, salt hayatta kalmak için değil, insanın onurlu bir özne olarak kendini gerçekleştirebilmesi için ihtiyaç duyarız.

II- İktidarı ve İnsanı Evcilleştirmek: İki Yönlü Bir Terbiye Süreci

İnsanların güvenlik ihtiyacıyla bir araya gelip yetkilerini devrettiği o yapı, zamanla devasa, sınır tanımaz ve her şeye gücü yeten bir organizmaya, yani "iktidara" dönüşür. İktidarın doğası, tıpkı kontrolsüz akan bir su veya yayılan bir ateş gibidir; önüne bir set çekilmezse bulunduğu her boşluğa sızmak, temas ettiği her alanı fethetmek, özel alana girmek ve sınırlarını sonsuzluğa doğru genişletmek ister. Güç, denetlenmediği her an yozlaşmaya ve yutmaya teşnedir.

Bu bağlamda anayasa, bu devasa gücün sınırlarını çizen bir "iktidar kullanma talimatnamesi"dir. Devlete dönüp şöyle der: "Senin varlık sebebin benim güvenliğimi ve huzurumu sağlamak. Şuraya kadar yetkin var, vergi toplayabilir, kural koyabilirsin ama şu çizgiden sonra kesinlikle duracaksın. Çünkü orada benim dokunulmaz alanım, inancım, düşüncem ve insanın devredilemez onuru başlıyor." Bu boyut, insanın kendi yarattığı o devasa iktidarı dışsal olarak evcilleştirmesi; Thomas Hobbes'un o meşhur metaforuyla herkesin herkese karşı savaşını bitirmek için kendi ellerimizle yarattığımız o mutlak gücün, yani "ölümlü tanrı" *Leviathan*'ın modern anayasacılık vasıtasıyla zincire vurulmasıdır.[4] Hobbes, o devasa yapıyı güvenliğimiz için mutlak bir egemen olarak

kurgulamış olsa da; anayasa, bizzat o *Leviathan*'ın bizi yutmasını engellemek için ona çekilen hukuki bir settir.

Doğu'nun büyük dehası İbn Haldun da *Mukaddime'sinde* tam olarak bu tarihsel gerçeğe parmak basar: İnsanın doğasında bir yandan sosyalleşme zorunluluğu, diğer yandan hayvani bir saldırganlık vardır ve bu yıkıcılığı dizginlemek için toplumun üzerinde caydırıcı bir otoriteye, yani adaleti tesis edecek bir "Vâzi"ye (yasaklayıcı güce) ihtiyaç duyulur.[5]

Ancak meselenin çok daha derin, çok daha ontolojik bir boyutu daha vardır. Anayasa sadece dışımızdaki iktidarı (Vâzi'yi veya *Leviathan*'ı) değil, insanın bizzat kendini, içindeki o karanlık "hükmetme" arzusunu evcilleştirmesidir. İnsan, kendi doğasında var olan şiddet potansiyelini, öfkesini, kendisi gibi düşünmeyi yok etme dürtüsünü, başkasına tahakküm etme ihtirasını hukuk yoluyla terbiye eder. "Ben diğerinden daha güçlüyüm ama bu gücü onu ezmek için kullanmayacağım, sorunlarımızı kaba kuvvetle değil, kurallarla çözeceğiz" demektir anayasa. İnsanın kendini evcilleştirmesinin, vahşetten medeniyete geçişinin kâğıda dökülmüş halidir.

Tam bu noktada, modern insanın anayasadan beklediği iki temel işlev karşı karşıya gelir: "**Devletten özgürlük**" ve "**Devlet yoluyla özgürlük**." İnsan, öncelikle devletin gölgesinin kendi mahrem alanından, düşünce dünyasından, inanç pratiğinden ve yaşam tarzından çekilmesini ister. Bu, negatif bir statüdür; devletin müdahale etmemesini talep eden bir "devletten özgürleşme" halidir. Ancak insan aynı zamanda bilir ki, sokakta korkusuzca yürüeyebilmek, emeğinin karşılığını alabilmek, hastalandığında veya haksızlığa uğradığında sığınacak adil bir liman bulabilmek için devletin kuracağı o güvenli, eşitlikçi ve adil hakemliğe muhtaçtır. Bu da "devlet yoluyla", onun sunduğu pozitif imkanlarla sağlanan özgürlüktür. Erich Fromm'un uyarıcı bir dille anlattığı o trajik

"özgürlükten kaçış" sendromuna düşmemek, yani bireyin yalnızlık ve güçsüzlük korkusuyla gönüllü olarak otoriteye sığınmasını engellemek, ancak bu dengenin sağlıklı kurulmasıyla mümkündür.[6] İşte anayasa dediğimiz o mucizevi metin, bizi devletin ezici gücünden korurken, aynı zamanda devletin hakemliğini adalet temeline oturtan o çok hassas terazinin, o büyük denge arayışının adıdır.

III- Sözleşme Anayasacılığı: "Biz Halk..." İradesinin Doğuşu

Bu hassas terazinin nasıl kurulabileceğini, toplumların barışını nasıl tesis ettiğini anlamak için dünyaya bakmak son derece ufuk açıcıdır. Başarılı anayasal modellerin, özellikle ABD örneğinde gördüğümüz "sözleşme anayasacılığının" kökeninde, anayasanın bir lütuf değil, yatay bir müzakere süreci olması yatar.

Amerikan anayasacılığı deneyimi, farklı inançlardan, farklı coğrafyalardan, farklı ekonomik çıkarlardan ve bazen birbirine taban tabana zıt dünya görüşlerinden gelen toplulukların (eyaletlerin) bir araya gelme hikayesidir. Bu topluluklar, birbirlerinden duydukları korkuyu ve güvensizliği aşmak için masaya oturmuş, yetkilerini hangi şartlarda, hangi sınırlar dahilinde merkezi bir otoriteye devredeceklerini ince ince müzakere etmişlerdir. Bu bir dayatma değil, karşılıklı bir pazarlık, bir rıza üretme masasıdır.

Aslında bu yatay müzakere ve ortak akıl arayışının ontolojik zorunluluğunu, İslam düşünce geleneğinin zirve isimlerinden Fahreddin er-Râzî'de çok çarpıcı bir biçimde görürüz. Râzî, insanların neden meselelerini *şûra* (müzakere) ile çözmek zorunda olduğunu açıklarken muazzam bir tespit bulur: Hiçbir insanın akli tek başına hakikati bütünüyle kavrayamaz, zira akıllar farklı farklı yaratılmıştır ve herkesin gerçeği kavrayışında bir eksiklik vardır. Ancak farklı akıllar bir araya gelip müzakere ettiklerinde, birbirlerinin eksiklerini tamamlar ve

adeta farklı ışıkların birleşip büyük bir aydınlık yaratması gibi, tekil akılların asla ulaşamayaçağı devasa bir "ortak rasyonalite" üretirler.[7] İşte sivil bir anayasa masası da, tam olarak bu farklı akılların birbirini tamamlayarak ortak bir yaşama iradesi ürettiği o aydınlık zemindir.

Bu yüzden o sözleşme metni "Biz Halk..." (We the People) diye başlar. Bu sıradan gibi görünen iki kelimelik giriş, aslında devasa bir zihniyet devrimidir. Metnin, göklerden inen veya seçkin bir azınlığın dayattığı bir kurallar bütünü olmadığını; sahadaki farklılıkların kendi özgür rızalarıyla oluşturduğu yatay bir irade beyanı olduğunu ilan eder. İnsanlar, o metne kendilerini ait hissederler, çünkü aidiyet duygusu tek tip bir etnik kökenden, dayatılmış bir ideolojiden veya resmi bir tarih tezinden değil; bizzat o sözleşmenin herkese eşit mesafede duran adaletinden, sunduğu özgürlük ve eşitlik şemsiyesinden doğar.

IV- Türkiye'nin Anayasa Hikayesi: Kurucu Travma ve Siyasal DNA'mızdaki Kırılmalar

Peki, yüzümüzü kendi coğrafyamıza, kendi tarihimize döndüğümüzde ne görüyoruz? Neden biz bir türlü o "Biz Halk..." diyebildiğimiz, hepimizin altında güvenle durduğu o şemsiyeyi kuramıyoruz? Türkiye'nin anayasa hikayesi, ne yazık ki bir arada yaşama arzusunun, neşeli bir mutabakatın hikayesi değildir. Bu hikaye; çok daha derin, çok daha sarsıcı ve yüz-yıldır kanaması bir türlü durmamış devasa bir "**kurucu travmanın**" hikayesidir.

Bizim anayasal geleneğimiz ve devlet aklımız, devasa bir imparatorluğun acı dolu çöküşünün, her cepheden gelen ölüm haberlerinin, toprak kayıplarının, büyük göçlerin, ihanetlerin ve en önemlisi "yok olma" (beka) tehlikesinin o koyu gölgesinde şekillenmiştir. Bu topraklarda anayasa dediğimiz şey; hakları güvence altına alan sivil bir "barış sözleşmesi" olarak değil, elde kalan son toprak parçasında

devleti ayakta tutmaya çalışan, dağılmayı önlemeye odaklanmış bir "korunma kalkanı", bir acil durum müdahale seti olarak doğmuştur.

Burada yapmamız gereken şey, geçmişe dönüp suçlanacak bir fail, bir ideoloji veya bir grup aramak değildir. Bu, ucuz bir tarih okuması olur. Yapmamız gereken, bir doktor titizliğiyle, ortada anlaşılması ve şifa bulması gereken çok derin bir hastalık, sarsıcı bir "koru" olduğunu teşhis etmektir. Bir imparatorluğun yıkıntıları altından çıkarken yaşanan o varoluşsal yok olma korkusu, zamanla bizim siyasal kişiliğimizin, kurumlarımızın ve anayasalarımızın DNA'sına içkin hale gelmiştir.

Bu durum, devlet aklında ve anayasal mimarimizde adeta kurumsal bir **"çoklu kişilik bozukluğu"** yaratmıştır. Devlet, bir yandan toplumun tüm ihtiyaçlarını karşılayan, onu kurtaran, var eden, doyuran yegâne kutsal güç olarak yüceltilmiş; ancak diğer yandan, aynı toplumun içindeki doğal farklılıkları (etnik, dini, mezhepsel, kültürel) kendi varlığına yönelmiş en büyük "tehdit" ve "bölücü unsur" olarak algılayan derin bir paranoyaya sürüklenmiştir. Oysa hakikatin mutlak ve tek bir kaba sığmayacağı; mutasavvıf İbnü'l-Arabî'nin o muazzam metaforuyla "suyun renginin, içinde bulunduğu kabin rengini alacağı", yani gerçekliğin farklı toplumsal kimlikler tarafından kendi aidiyetleriyle farklı şekillerde idrak edilebileceği gerçeği hep reddedilmiştir.[8]

Cumhuriyet tarihi boyunca şahit olduğumuz o katı merkezîyetçilik, farklılıkları tek bir potada eritmeye çalışan asimilasyon politikaları, resmî ideolojinin dışındakileri dışlama refleksleri, tepeden inme toplumsal mühendislik projeleri... Bunların hiçbiri basit idari hatalar veya kötü niyetli bürokratik tercihler değildir. Bunlar, o iyileşmemiş kurucu travmanın, "bölünürsek yok oluruz" korkusunun ürettiği patolojik savunma mekanizmalarıdır. Kürt sorunu, azınlık meseleleri, inanç eksensiz gerilimler, laikdindar çatışmaları hep bu derin korku

ikliminin, bu dışlayıcı savunma mekanizmalarının sonucunda filizlenmiş ve kronikleştirmiştir. Anayasa, farklılıkları koruyan bir "şemsiye" olmaktan çıkıp, herkesi aynı şekle sokmaya çalışan demirden bir "kalıba" dönüşünce; o kalıba sığmayan toplum, kendi kompartımanlarına çekilmiş, gettoleşmiş ve o devasa toplumsal fay hatları üzerinde birbiriyle konuşamayan, birbirine yabancılaşan kitleler yaratmıştır.

V- İletişimsizliğin Bedeli ve Ontolojik Bir Savaşa Dönüşen Siyaset

Aidiyetin, "bu devlet benim devletim, bu anayasa benim anayasam" duygusunun doğal ve sahici yollarla ortaya çıkamadığı bu zeminde, bugün kitlesel bir iletişimsizlik buhranı yaşamaktayız. Siyaset kurumu ile toplum arasında, devlet aygıtı ile vatandaş arasında, daha da acısı toplumsal katmanların bizzat kendi aralarında (mahalleler arası) sağırlaştırıcı bir sessizlik veya sadece bağırın ama duymayan bir öfke dili hakimdir.

Hal böyle olunca, Türkiye'de siyasal alandaki rekabet ve iktidar mücadelesi, normal demokrasilerdeki "halka daha iyi hizmet etme yarışından" çıkmış, tamamen **"ontolojik" (varoluşsal)** bir nitelik kazanmıştır. Sigmund Freud'un *Kitle Psikolojisi ve Ego Analizi* eserinde son derece yalın ama vurucu bir biçimde gösterdiği gibi; korku ve güvensizlik içindeki bireyler, savunmacı bir refleksle bir "kitle"ye dönüştüklerinde rasyonel akıllarını yitirir ve duygusal, ilkel, kendinden olmayana tahammülsüz bir psikolojiye gerilerler.[9] Farklı toplumsal kesimler, bir seçimi veya iktidarı kaybederlerse sadece yönetme hakkını değil; kendi var olma haklarını, hayat tarzlarını, çocuklarının geleceğini ve can güvenliklerini kaybedeceklerine inanmaktadırlar. Herkes "Sıra bana gelecek mi?" korkusuyla yaşamaktadır. İktidarı ele geçirenin, devletin o kontrolsüz gücünü diğerini ezmek için bir sopaya dönüştürdüğü, rövansizmin bitmediği bu ortam, yüz yıl önceki o kurucu travmayı her gün yeniden, farklı

formlarda ve farklı mağdurlarla tekrar tekrar üretmektedir.

Burada çok hayati bir zihinsel ayrımı yapmak zorundayız: Özgürlük talebi ile iktidar talebi arasındaki o derin ve ontolojik farkı görmeliyiz. İnsanın kendi kimliğini, inancını ve varoluşunu sürdürebilmek için talep ettiği özgürlük meşru, onurlu ve vazgeçilmezdir. Ancak, bir toplumda güvende kalmanın ve özgür olmanın yegâne yolu olarak "devletin kontrolünü ele geçirmek" görülüyorsa, orada özgürlük talebi zehirlenerek bir iktidar ve tahakküm talebine dönüşür. Korku içindeki topluluklar, sadece kendi hayatlarını özgürce yaşamakla yetinemez; başkalarının hayatı üzerinde söz sahibi olmayı, devlet aygıtını bir zırh ve silah olarak kuşanmayı bir varoluş şartı sayarlar. İşte anayasasızlık (veya vesayetçi anayasacılık), masum bir özgürlük arzusunu, başkasına hükmetme ihtirasına dönüştüren bu zehirli iklimin adıdır.

VI- Yeni Bir Sözleşmeyle İyileşmek: Konuşarak, Dokunarak, Anlayarak

İşte bugün "yeni anayasa" ihtiyacından bahsediyorsak, mesele mevcut 1982 Anayasası'nın teknik maddelerini düzeltmek, kenarını köşesini yontmak veya eski metne yeni yamalar yapmak değildir. Eskinin korku dolu, vesayetçi, topluma güvenmeyen ve güvensiz ruhunun üzerine inşa edilen hiçbir revizyon, o hastalıklı siyasal DNA'yı iyileştiremez. Unutmamalıyız ki eski ruh, yeni maddeleri her zaman yutar. Kurumsal hafıza, iyi niyetli yamaları kusar.

Bizim kendi gerçekliğimizde, doğru yönlemlerle ve doğru soruları sorarak ilerlemekten başka çaremiz yoktur. Artık, "Devletin bekasını topluma karşı nasıl sağlarız?" sorusu yerine, **"Farklılıklarımızla birlikte, insan onurunu merkeze alarak bu devleti nasıl hepimizin ortak evi yaparız?"** demeliyiz. Statik, dondurucu ve farklılıkları törpüleyerek elde edilmeye çalışılan sahte bir güvenlik anlayışı yerine; toplumsal çeşitliliği, dinamizmi ve itirazları bir

tehdit değil zenginlik olarak gören, "hukuk içinde güvenlik" sunan esnek bir siyaset felsefesine geçiş yapmak zorundayız.

Bu yeni siyaset felsefesinin ve inşa edilecek yeni sözleşmenin gücü, salt hukuki tekniğinden değil, üzerine inşa edileceği "ahlaki kural"dan gelecektir. Bu yeni sözleşmenin ahlaki zemini üç temel sütuna dayanmalıdır: Eşdeğerlilik, rasyonellik ve katılımcılık. Masaya oturan her bir kimlik, her bir toplumsal kesim, geçmiş veya nüfusu ne olursa olsun diğerleriyle mutlak bir "eşdeğerlilik" içinde kabul edilmelidir. Korkuların ve travmaların ürettiği paranovaların yerini, aklın, müzakerenin ve birbirini duymanın aldığı bir "rasyonellik" inşa edilmelidir. Ve en önemlisi "katılımcılık" ilkesi... Katılımcılık, sadece anayasanın yapım aşamasında farklı kesimlerin görüşünün alınmasından ibaret sığ bir prosedür değildir. Hem yapım sürecinde masanın ortaklaşmasını hem de anayasanın işleyiş sürecinde kurumsal mekanizmaların, karar alma süreçlerinin ve iktidar kullanımının sürekli bir toplumsal paylaşımına, denetime ve dinamik bir katılıma açık olmasını gerektirir.

Büyük travmanın yarattığı bu asırlık korkuyu görmek, bu korkuyu küçümsemeden anlamak ve ortak akılla aşmak; sadece bir siyasi partinin, bir etnik grubun veya belli bir ideolojik kesimin değil, bu topraklarda yaşayan, acı çeken herkesin ortak sorumluluğudur. Hepimiz bu travmanın farklı zamanlardaki mağdurlarıyız. Artık birbirimize ders veren, birbirimizi geçmişin hataları üzerinden suçlayan, azarlayan, mahcup etmeye çalışan o zehirli dili terk etmek zorundayız.

Barışçı bir kamusalılığı yeniden inşa etmenin yolu; kimseyi dışlamadan, birbirimizin yüz yıllık yaralarına ve o derinden hissettiğimiz korkulara dokunarak, masaya oturup konuşarak ve en önemlisi ötekinin ne hissettiğini **"anlayarak"** geçmektedir.

Netice itibarıyla yeni bir anayasaya; devlet aygıtına yeni yetkiler vermek, birilerini tasfiye

etmek veya siyasi bir zafer ilan etmek için değil; yüzyıllık korkularımızla yüzleşip şifa bulmak, barışçı ve onurlu bir kamusalılığı elbirliğiyle yeniden inşa etmek, birbirimize yeniden güvenebilmek ve insan onurunu masanın tam ortasına koyarak—Immanuel Kant'ın o evrensel

ahlak yasasında buyurduğu gibi, insanı hiçbir zaman salt bir 'araç' olarak değil, daima kendi içinde bir 'amaç' olarak kabul ederek—nihayet kendi özgür irademizle, gururla "Biz" diyebilme için ihtiyacımız var.[10]

Dipnotlar / Kaynakça

- [1] Abraham H. Maslow, *Motivation and Personality*, Harper&Row, Publishers, Londra, 1954, s. 80 vd.
- [2] Sigmund Freud, *Uygurluğun Huzursuzluğu*, Çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, Bölüm III, s. 93 vd.
- [3] Ebü Nasr el-Fârâbî, *İdeal Devlet*, Çev. Ahmet Arslan, Vadi Yayınları, Ankara, s. 98.
- [4] Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 136.
- [5] İbn Haldun, *Mukaddime*, Çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, Cilt I, İstanbul, s. 213 vd.
- [6] Erich Fromm, *Özgürlükten Kaçış*, Çev. Şemsa Yeğîn, Say Yayınları, İstanbul, 2015, s. 10, 48 vd.
- [7] Muhammed er-Razi Fahrudin b. Ziyauddin, *Mefatihü'l-Gayb*, Tahran: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, U. bsk. tarihsiz, C. IX, s. 66.
- [8] Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, Çev. Nuri Gençosman, MEB İstanbul 1992, XII Fass, s. 153.
- [9] Sigmund Freud, *Kitle Psikolojisi ve Ego Analizi*, Çev. Kâmuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul, s. 9-10.
- [10] Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Çev. İoanna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2002, s. 45 vd.

İnsan/Toplum/Devlet İlişkisi ve Anayasa

Ahmet MERCAN

I

İnsanın doğasında iyilik ve kötülük değişmeyen özelliklerdendir. Dünyaya gelişyle korumasız olan insan barınma, beslenme, giyinme ile başlayıp çeşitlenen ihtiyaçları karşılandığında ayakta kalır. Bu ihtiyaçlar aileyi zorunlu kılar. İlk dönemlerde küçük kabilelerden hanedanlığa bağlı imparatorluklara kadar, birlikte yaşama, toplumsallaşma aşaması günümüzde çok katmanlı merhaleye ulaştı.

İnsan tek başına ihtiyaçlarını gideremez, dolayısıyla topluluk içinde yaşamak zorunluluğu duyar. Her insan menfaatine düşkün olarak toplumsallığı oluşturduğunda, kaçınılmaz olarak çatışma ortaya çıkar. Bir arada barış içinde paylaşımı yönetmek, ortak kabul oluşacak kuralları bir ihtiyaç olarak ortaya çıkar. Ortaya çıkan ihtiyacı karşılayan yazılı kurallar modern dönemde anayasa metni olarak topluma sunulur ve onay talep edilir. İnsanın gelişmeye değişmeye açık oluşu, toplumsal hayatın dinamik yapısı, yasaların korunması ve doğru uygulanması ihtiyacına karşı, farklı kimlikleri yönetme ihtiyacı devleti ortaya çıkarır. Hakemlik durumunda kurallara uymayanların cezalandırılıp ıslah etme yetkisi devlete verilir.

Devletin yürütme, yasama, yargı unsurlarından oluşan yapısı hükümetler eliyle yönetilir. Kimin yöneteceğinin belirlenmesi halkın seçimiyle onaylandığı demokrasiler toplumsal

değişim süreçleri sonrası "en az sorunlu" yönetim tarzı olarak görülür.

17. Yüzyılda uluslaşma sürecine giden yolu açan Westfalya anlaşması sonrası ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında hanedanlıklardan kopuşla yeni ulus devlet anayasaları bütün dünyada devreye girdi.

Anayasalar tarih içinde ortaya çıkan barış ve insan hakları bildirgelerinin ilhamı ve tecrübesinden etkiyle nitelik kazandı. Ailenin, bireyin toplumsal baskılardan korunması, kimlikler karşısında devletin tutumu ne oranda tarafsız olduğu tartışmasını günümüze kadar taşıdı.

İnsanın devletleşme sürecinden önce doğal, özgür konumunun devletleşme ile teminat altına alınması talabini seslendiren düşüncüler, "temel hakların" devletin korunmasına "anayasal güvence" ile verilmesini önerirken devletin ancak bu sayede meşru olabileceği üzerinde durdular. Aksi takdirde devletin "hukuk devleti" sayılamayacağından hareketle John Locke insanın temel haklarını ihlal eden devlete karşı "başkaldırıyı" hak olarak görür. Ancak güvenlik güçleri yetkisine verilen devlete karşı fiili eylem pratikte zordur. Bu aşamada yargı daha etkili özellikler taşır.

Tarihin her döneminde yaşamın debisi, toplumsallığın durumuna göre anayasalar farklılık ve benzerlik gösterir. 20. Yüzyılda etkili olan ulus devlet anayasaları önceki dönemin

korkularına reaksiyoner özellikleri muhtevasında barındırır. Faşizmin egemen olduğu yirminci yüzyılın ilk yarısında anayasalarda hak ve özgürlüklerden ziyade vatandaşa vazife yüklemeye zihniyetiyle hareket eder.

Her ülkede, mitolojik destekli bir kurtarıcı üzerinden, korkulu, totaliter, dış güç korkusunu devrede tutan anayasaların ana gayesi "homojenleştirme" olarak tebarüz eder. Farklı etnik ve dini grupları tek ırk üzerinden bir payda altına alarak "ulus yaratma" çabası devletin benimsediği ideolojiyi vatandaşlarına dayatması, baskı ortamlarının oluşması ve itirazların sert karşılık bulması Bizans vari "kutsal devlet" anlayışının yansımasıdır.

İnsanın ne düşüneceğini, nasıl düşüneceğini belirleyen ulus devlet anlayışında insan nesne konumunda devlet için var olan, iradesiz varlığa dönüşür. Devletin "iyinin ve kötünün" belirleyicisi olma çabasıyla ontolojik okuma yapma yetkisini kendinde görmesi gelişmenin önüne duvar örmek ve halkı düşman görmekle sonuçlanır. Türkiye siyasi tarihi, sayılan örneklerin yaşadığı mağduriyet müzesidir.

II

21. Yüzyılın ilk çeyreğini yaşadığımız bu dönem, toplum yapısı dijital teknolojinin imkan verdiği farklı koşullarda "yeni bir anayasa" ihtiyacını, dünya ölçeğinde, hissettiriyor. Yeni şartları karşılayan anayasayı gerçekleştiren ülkelerin gelişim açısından avantajlı olacaklarını tahmin etmek zor değil.

Bir yandan özgürlüğün varlık tasavvuruna bağlı olarak flulaşması, gelirin sayılı ellerde baş edilemez güce dönüşmesi, sömürgeciliğin daha rafine ve acımasız oluşu karşısında dünyanın her zamankinden çok farklı olarak güvensiz hale gelmesi, hukukun yerine gücün egemen olması karşısında yeni koşulların üstesinden gelecek nitelikleri barındıran anayasaya ihtiyaç var.

Dünyanın zirvesinde "güven sorunu" bulunmaktadır. Uluslararası alanda yaptırımı içeren hukukun eksikliği, durumdan vazife çıkaran egemenlerin saldırı, işgal, soykırımı rutinleştirerek normalleştirme çabaları vicdanları sağırlaştırıyor. Artık devletler bağımsız değil. Güçlülerin lehine, pompalanan korku sonucu, güçlünün yanında yer alıp adaleti gözetmek adeta hayatta kalmanın gerekçesi haline getirildi.

Bütün sorunların anayasalar yoluyla düzeleceği söylenemez. Anayasa ile ülke içi hakka niyetli paylaşımın barışa, birliğe ve ülke savunmasına katkı sunacağı aşikar. İnsan ve toplum, hukuk zemini motive edildiğinde hesapta olmayan dinamiklerin devreye girmesi imkan dahilindedir. Korkunun örgütlediği devlet karşısında vatandaşın savunma refleksi barış ve güven ortamında yerini verimli üretime bırakır. Bu gelişme maddi üretimle sınırlı olamaz, kardeşliği, huzuru, merhameti devreye alan, doğruyu ilham eden manevi kalkınma ile senkronize gelişmeye ihtiyaç var.

Türkiyenin tarihi, geçmişinde saklı duran dinamikler bu konuda önemli zenginliğe sahiptir.

III

Yeni bir anayasa fikrine dair:

- Yeni anayasada değiştirilemez maddeler olamaz, olmamalı. Dondurulmuş maddeler, her şeyden önce insanın ve toplumun dinamik karakteriyle bağdaşmaz. İnsanda karşılığı olmayan bir özelliğin zamana ve mekana uyum sağlaması mümkün değildir.

Yasanın insanları birbirine bağlayarak birliğin korunmasını imkanı kılan "ülke sevgisidir". Ülke, vatan, millet, yönetim şekliyle bütünleşen maddi ve manevi bütünlüğün adlandırmasıdır. Devlet istisna olmaksızın bütün vatandaşlardan, "gerekçesi insanın kendinde saklı," ülke

sevgisi bekler. Adalet duygusu, tutarlılık açısından elzem bir ihtiyaçtır ülkeyi sevmek. Aksi açıkça ve eylem yoluyla beyan edilmedikçe devlet vatandaşının ülke sevgisinden şüphe etmez, edemez. Devlet veya bir başka kişi veya grup niyet okuyup hiçbir vatandaşın sevgisini sorgulayamaz.

- Devlet-yasa her vatandaşını etnik köken, inanç, vb. ayırım gözetmeksizin "hak ve sorumluluk açısından eşit" kabul eder.
Her vatandaşın kalbinde ilk sırada kendi ülkesinin olması gerekir. Bu durum farklı ülke ve insanları sevmeye engel değil. Ülke sevgisi, tek değişmez, anayasanın ilk maddesi olarak yer almalı.
- Yeni anayasa çoğulcu ve katılıma imkan veren, yürütmenin STK marifetiyle denetimine açık olmalı. Elektronik teknolojinin imkanıyla uygulamalara halkın dolaylı ve doğrudan katılımına imkan tanınmalı.
- Yeni anayasa devleti ideolojik yapıda görmemeli. Aksine bütün ideolojilerin seslendirilmesine, istifadeye sunulmasına imkan tanımalı, aralarında çatışma durumuna karşı kriter oluşturmali. "Farklı fakat eşit" anlayışı içinde hareket etmeli. Dünya tecrübesi göstermiştir ki dar mekanda farklılıkları bir arada barış içinde yönetmeyi beceren rejimler, başarı konusunda daha avantajlı olmuştur. Küresel mozağin enerjisi iç güven ve barış içinde devamlılığa dönüştüğünde toplumsal direnç daha güçlü yapı oluşturmaktadır. Türkiye tarihinin köklerinde ilham alınacak önemli tecrübe ve birikim doğru uygulandığında evrensel boyutta yüksek bir özgüven imkanı ortaya çıkacaktır.
- Temel insan hakları konusunda saygılı olmak yeterli olamaz. Hak ve özgürlüklerin yaşanmasının, korunmasının,

geliştirilmesinin teminatı olarak devleti gören ve ihlal durumunda cezayı öngören yapıyı anayasa ayrımsız olarak her vatandaş ve farklı gruplar için öngörür. Yaşama hakkı, din ve vicdan özgürlüğü, ifade özgürlüğü, emek ve mülkiyet hakkı, aile kurma ve nesil emniyetini ayırma fırsat vermeden her vatandaşı için hak görür ve bu hakları engelleyen koşulları düzeltir. Ayrımcılığa, şiddete, hakarete yönelmeden devlete, şahıslara, farklı gruplara yapılacak eleştirileri gelişme açısından ihtiyaç olarak görür.

Temel haklar hiçbir fark gözetmeksizin eşitlik içeren haklardır. Oylanamaz, devletle kaim olmayan bu hakların ihlal edilmesi durumunda, şahıs, grup, devlet aynı duyarlılıkla yargı eliyle cezaya muhatap kılınır.

- Devlet iç ve dış güvenliği sağlamakla sorumludur. Vatandaşlar arasında veya kültürel gruplar arasındaki çatışmaları öncelikle barışçıl yoldan daha potansiyel aşamada düzeltir. Dış güvenlik için daima hazır olmak ve ülkeyi savunmak adına ordu kurar ve teçhizatlandırır. Ülke savunması ve güvenliği adına askerlik ve vergi mevzuatını ayrımsız kriterlerle uygulanmasını sağlar.
- Anayasadaki hak ve özgürlüklerin tanımlanmış olağanüstü istisnai durumlar dışında kanun, yönetmelik, genelge, yargı yoluyla daraltılamaz, kısıtlamaya yönelik yorumlar yapılamaz. Yapılacak bütün yorumların insan onur ve özgürlüğü ihmal edilmeden yapılması teminat altına alınır.
- Yaşayan her insanın haklarını koruması yanında tarihi simalar ve her insan için hakaret içermeyen eleştirilerin ötesine izin verilemez. Bu durum cevap hakkından yoksun dünyadan göçenleri onurlarının daha dikkatli korunmasını

gerektirir. Ayrıca sevgi bahsinde her insanın tercih hakkı saklı olmalıdır.

- Ülke kaynaklarının belirli ellerde toplanan keyfi güç olması yerine, kalkınmayı tabana yayan, devlet teşvikiyle çok ortaklı yapıların oluşması katılımcı ekonomi mümkün kılınmalı.
- Devlet temel hakların karşılığı olarak kar getirmeyen hizmet ve üretimi yerine getirirken, özel sektöre aktardığı hizmetleri açık, erişilebilir, denetlenebilir kaydıyla ihale edebilir. Kendi denetimi yanında oluşturulan yöntemlerle STK'ların denetimine açık hale gelmesi sağlanır.
- Eğitim devletin tek elinden çıkıp "tam özel" hale gelmeli. Çoğulcu, yarışmacı, geçmişi geleceğe tutarlılıkla bağlayan gençliğin oluşması adına dinamik süreç, vakıf ve derneklere denetim kaydıyla bırakmalı.
Devlet her yaş grubuna yönelik, özel ve resmi temsilcilerin oluşturduğu "eğitim şurası" ile kriterlerin yeterliliğini ölçerek diplomaları geçerli hale getirir.
- Temel haklar hariç, kararlar hükümet ve tüm kurumlarda oy çokluğuyla alınır. Demokrasilerin zaaf noktası olan bu aşamada azınlıkların haklarının korunması için "hakemlik kurumu" oluşması sağlanır.
- Yeni anayasa yargının bağımsızlığını sağlamaya, geliştirmeye imkan sunmalı. Cezalandırmanın tutsaklık yoluyla oluşan tek kabulünü suçuna göre değişik yöntemlerle "suçun şahsiliği ve ıslahın gerçekleşmesi" ilkesinden hareketle farklı yöntemlerin ele alınması sağlanmalı. Aile, miras gibi konularda "tahkim usulü" yöntemiyle sorun çözme yöntemi, denetleme kaydıyla, sivil alana devredilmeli. Kamu davası dışındaki sorunların adım adım devlete yük olmadan tahkim ve hakemlik yoluyla

çözümü teşvik edilmeli. Mali ve şikayete bağlı konular trafik cezalarında olduğu gibi ekonomik yaptırımlar, ev hapsi, hakemlik, emek üzerinden ödeme imkanı, kısmi hak mahrumiyeti, geçici hak mahrumiyeti benzeri cezalandırma yöntemlerine fırsat verilmeli. Kişinin ailesiyle bütünlüğü dikkate alındığında mahkumun konumuna uygun ceza seçenekleri düşünülmeli. Bütün ailenin cezalandırılmamasına dikkat edilmeli.

Mahkemenin devlete karşı şikayetlerde dolaylı olarak duygusal eğilim gösterip devletten yana taraf olacağı kaygısına karşı farklı desteklerin, sivil inisiyatiflerin devreye alınması sağlanmalı.

- Teknik gelişme, keşifler, buluşların devlet desteği yanında manevi kalkınma olarak erdemlerin yaşanması, geliştirilmesi, yaşatılması desteklenmeli. Tarihe mal olmuş ilim, irfan, sevgi, adalet, barış üzerinde eserler ve fiili katkılar sunmuş simaların bilinmesine, güncel araç ve koşullarla yeniden değerlendirilmesine imkan tanınmalı.

IV

Devlet ve kurumlarından gaye insanın adil, hukuki zeminde huzur ve mutluluğunu sağlamaktır. İnsan, toplum, devlet üçgeninde denge yegane imkanı hukuktur. Bireyler arası ilişkiler, birey toplum, birey devlet, toplum devlet dengesinde potansiyel ve fiili gerilimi yönetmek, çatışmayı önleyip barışı besleyici imkana kavuşturma çabası zamanın önemli ihtiyacı olarak karşımıza çıkar. Bu durumda insanın irfanla açılıma durması, insanın daha seçimlerinden önce yaratılıştan varlıklar içinde onurlu varlık olduğunun kabulü, sevgi baysıyla yaşanır "iklime" dönüşmesiyle mümkün olabilir.

Temel insan haklarının kişide sorumluluk bilinciyle karşılık bulması gereklidir. Sorumluluk, her kültürel adresin, ahlak ve eğitim

konusu ile üzerinde yoğunlaşacağı öneme sahiptir.

Hayat, toplumsal akış düzeyinde, iki boyutun iç içe yürümesiyle kaimdir.

“Dayanışmak için temel haklar, yarışmak için kazanılmış haklar” olarak günün her anında ve mekanında birbirinden ayrılmadan yürür. Bütün haklar diğer insanın dikkate alınmasıyla sorumluluğa dönüşür. Dolayısıyla hakların korunması ve gelişmesi ancak ahlaki boyutta sorumlulukla mümkün olur.

Yurttaşlar arasında siyasi partiler de seçimle, yarışma sonucu hükümet görevi alırlar. Ayrıca üniversite ve belli statüler için sınavla seçmeler yapılır. Devlet hükümetler eliyle bu seçimin doğru yapılmasını, “emanet ve ehliyetin” yerindeliğini kontrol etmekle sorumlu olur. Ancak temel hakların ahlaki düzlemde bilince

dönüşmediği durumlarda yarışmacı özelliğe sahip kazanılmış hakların sağlıklı akışı da yaranır. Devletin yarışmacı haklarda hakemlik görevi, halk, muhalefet ve STK’lar eliyle denetime açık olmalıdır.

Erdemli toplum, adil devletin ortaya çıkması ve sağlıklı yürüebilmesi, insan unsurunun erdemiyle doğrudan ilgilidir. Sorunsuz toplum ve devlet mümkün değildir. Buna mukabil sorunların azaltılması, suç oranının düşük olması, insanların kimliğini engelsiz yaşayabildiği, meramını anlatabildiği, hakkını arayabileceği, toplumsal düzeyde adalet, sevgi ve merhametin yaşandığı ortamla mümkündür.

İnsan araç değildir. İnsan devlet için var değil, devlet insan için vardır. Tersini ortaya koyanların yönetim şekli diktatörlüktür.

Türkiye’de Anayasaların Özellikleri ve Talep Ettikleri Vatandaş Tipi

Av. Muharrem BALCI

ÖZET

Modern devletin ortaya çıkışıyla birlikte egemenliğin meşrûiyet kaynağını tanımlayan bir belge olarak anayasaları görmekteyiz. Modern devlet modeli ile anayasalar hem devletin örgütlenmesini düzenleyen hem de belirli bir vatandaş tipini varsayan ve üreten bir siyasal araç olarak işlev görmüştür. Bu nedenle anayasal gelişim süreci, aynı zamanda vatandaşın siyasal özne olarak dönüşümünün tarihidir.

Türkiye’de de anayasalar, yalnızca devletin kurumsal yapısını düzenleyen metinler değil aynı zamanda siyasal düzenin dayandığı insan ve toplum tasavvurunun normatif ifadesidir. Bu bağlamda anayasa, yalnızca iktidarın sınırlarını değil aynı zamanda siyasal topluluğun kurucu öznesi olan vatandaşın konumunu da tanımlar. Vatandaşın haklarının kapsamı, siyasal katılım imkânları ve devlet karşısındaki konumu, anayasal düzenin temel varoluş gerekçelerini ve biçimini yansıtır. Başka bir ifade ile anayasalar, belirli bir vatandaş tipini inşâ etmeyi hedefleyen normatif projelerdir. Her anayasa, kendi tarihsel bağlamına, siyasal-kültürel etkileşimine uygun bir “ideal vatandaş” tasavvur eder. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’de anayasal gelişim, aynı zamanda vatandaşın yeniden tanımlanması süreci olarak okunabilir.

Bu çalışma, Türkiye’de anayasal gelişimi, devletin kurumsal dönüşümünden ziyade vatandaşın ontolojik statüsünün (ne şekilde varlığını sürdürebileceğinin) dönüşümü üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de yürürlüğe giren 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasası, 2001–2017 arası değişiklikleri farklı siyasal özne/vatandaş modelleri ortaya koymuştur. Çalışmanın temel tezi, Türkiye’de anayasal gelişimin, kurucu egemen vatandaş modelinden, devlet tarafından tanımlanan ve güvenlik stratejileri içinde konumlandırılan vatandaş modeline doğru ilerleyen bir dönüşüm olduğu yönündedir. Bu dönüşüm, yalnızca hukukî bir değişim değil aynı zamanda devlet ile toplum arasındaki ilişkinin yapısal düzeyde yeniden tanımlanmasıdır. Çalışma, kurucu iktidar çözümlenmesi, siyasal özne kavramı ve devlet–insan ilişkisine dair yaklaşımlar çerçevesinde Türkiye’de anayasal vatandaşın dönüşümünü incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, vatandaş, egemenlik, devlet, kurucu iktidar, Türkiye anayasa tarihi

GİRİŞ

Türkiye’de anayasal gelişim süreci incelendiğinde, her anayasanın farklı bir vatandaş modeli inşa ettiği görülmektedir. 1924 Anayasası, ulus-devletin inşasına sâdik vatandaş tipini üretirken, 1961 Anayasası siyasal katılımı genişleten aktif vatandaş modelini benimsemiş, 1982 Anayasası ise güvenlikçi devlet anlayışı çerçevesinde vatandaşın siyasal rolünü sınırlandırmıştır. Bu dönüşüm, anayasanın yalnızca bir hukuk metni değil aynı zamanda bir siyasal özne üretim mekanizması olduğunu göstermektedir.

Modern siyasal kuramda egemenlik meselesi, doğrudan doğruya siyasal öznenin kim olduğu sorusuyla ilişkilidir. Egemenlik, yalnızca bir yönetme yetkisi değil aynı zamanda siyasal düzeni kurma yetkisidir. Bu özelliğiyle kurucu iktidar, anayasal düzenin üzerinde yer alan ve onu mümkün kılan aslî siyasal irâdedir. Bu kurucu irâdenin devlete mi yoksa topluma mı ait olduğu, anayasal düzenin karakterini belirleyen temel unsurdur.

Türkiye’nin anayasal gelişimi bu açıdan incelendiğinde, devlet ile vatandaş arasındaki ilişkinin önemli bir dönüşüm geçirdiği görülmektedir. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda doğrudan doğruya egemenliğin taşıyıcısı olarak tanımlanan vatandaş, sonraki anayasalarda giderek devlet tarafından tanımlanan ve sınırlandırılan bir özne hâline gelmiştir. Bu dönüşüm, yalnızca hukukî bir değişim değil aynı

zamanda siyasal özne olan vatandaşın varoluş statüsünün dönüşümüdür.

Bu çalışmanın temel tezi yukarıda da ifade edildiği gibi, Türkiye’de anayasal gelişim, kurucu egemen vatandaş modelinden, devlet tarafından tanımlanan ve güvenlik politikaları içinde konumlandırılan vatandaş modeline doğru ilerleyen bir siyasal dönüşümü ifade etmektedir.

Bu bakış açısı, Türkiye’de yürürlüğe giren dört temel anayasa üzerinden incelenecektir:

- 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu(*): Kurucu egemen vatandaş.
- 1924 Anayasası: Devlet tarafından inşa edilen vatandaş.
- 1961 Anayasası: Özgür ancak vesâyet altında vatandaş.
- 1982 Anayasası: Güvenlik nesnesi vatandaş.

Kurucu İktidar ve Siyasal Öznenin Varlık Biçimi

Anayasal düzenin karakteri, anayasayı yapan irâdenin konumu ve vatandaşın siyasal özne olup olmadığı ile ilgilidir. Anayasayı mevcut anayasal düzen içinde bir iktidarın mı yoksa kurucu iktidarın mı yaptığı sorusu burada önem kazanmaktadır.

Kurucu iktidar kavramı, anayasal düzenin anlaşılması açısından merkezi öneme sahiptir. Kurucu iktidar, mevcut anayasal düzenin sınırları içinde hareket eden bir iktidar değil anayasal düzeni kuran ve onun üzerinde yer alan aslî

(*) Genel kabul gören anayasa teorisine göre gerçek bir anayasadır ancak “olağanüstü dönem anayasası” ve “çerçeve (kısa) anayasa” niteliği taşır. Egemenliğin kaynağını belirler: “Hâkimiyet bilâ kayd-ü şart millîttir.”

Temel organı karar: Yasama ve yürütme yetkisini Büyük Millet Meclisi’nde toplar (kuvvetler birliği). Devlet örgütlenmesini düzenler: Vilayet, kaza, nahiyet teşkilatı ve yerinden yönetim esaslarını belirler. Normatif üstünlük iddiası taşır: O dönemdeki diğer düzenlemeler için çerçeve oluşturur. Kısa ve programiktir (yalnızca 23 madde). Temel hak ve

özgürlükler kataloğu içermez. Olağanüstü savaş koşullarında kabul edilmiştir (Kurtuluş Savaşı). Buna rağmen anayasa hukukçularının çoğu, devletin temel siyasal örgütlenmesini ve egemenlik ilkesini kurduğu için onu “maddi anlamda anayasa” olarak kabul eder. Nitekim Osmanlı’nın son anayasası olan Kanun-ı Esasi ile başlayan yazılı anayasa geleneğinin, Millî Mücadele bağlamındaki devamıdır. 1972 yılında İstanbul Hukuk Fakültesinin 1. Sınıfında Anayasa dersinin ismi “Esas Teşkilat Hukuku” idi. (Türk Esas teşkilat Hukuku Dersleri. Hüseyin Nail KUBALI. 1960). (M. Balcı)

siyasal irâdedir. Bu bağlamda, anayasal düzen, siyasal öznenin kurumsallaşmış biçimidir.

Kurucu iktidarın devlete mi yoksa topluma mı ait olduğu sorusu, anayasal düzenin karakterini belirleyen temel sorudur. Eğer kurucu iktidar devlete aitse vatandaş, devlet tarafından tanımlanan bir var olan hâline gelir. Ancak kurucu iktidar topluma aitse devlet toplum tarafından kurulmuş bir araç hâline gelir. Bu ayırım, anayasal düzenlerin en temel varlık ayırımını oluşturur. Bu nedenle anayasal düzenin karakteri, vatandaşın siyasal özne olup olmadığı sorusuyla doğrudan ilişkilidir.

Anayasa, Bir Devlet Metni değil Bir İnsan Projesidir

Anayasa, yalnızca devletin organizasyonunu düzenleyen bir belge değildir. Anayasa, aynı zamanda belirli bir insan tipini üreten kurucu bir siyasal projedir.

Anayasa, yalnızca devleti kurmaz; aynı zamanda vatandaşın “kim” olacağını belirler. Bu nedenle anayasal tartışmalar, yalnızca devletin nasıl yönetileceği sorusu değil aynı zamanda nasıl bir bireyin ve nasıl bir toplumun inşâ edileceği sorusudur.

Bu nedenle anayasal düzenin çözümlenmesi, yalnızca hukuk kuramı çerçevesinde değil aynı zamanda iktidar kuramı çerçevesinde ele alınmalıdır. Anayasa, yalnızca normatif bir belge değil aynı zamanda belirli bir iktidar biçiminin kurucu ifadesidir. Bu bağlamda anayasa, yalnızca devletin sınırlarını belirlemez; aynı zamanda bireyin kim olacağını da belirler.

Bu kuramsal çerçevede anayasa, üç temel işlev görür: Devleti kurar, iktidarı meşrûlaştırır, vatandaşı üretir.

Türkiye’de Anayasal Düzen ve Vatandaşın Depolitizasyonu

Türkiye’de anayasal gelişim süreci, vatandaşın kurucu özne niteliğinden giderek uzaklaştığı bir dönüşüme işaret etmektedir.

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, kurucu bir vatandaş tipi üretirken, sonraki anayasal düzenlemeler, vatandaşın politik kurucu rolünü giderek sınırlandırmıştır. Bu süreç, anayasanın vatandaşın özgürlüğünü genişleten bir araç olmaktan ziyade, devletin sürekliliğini güvence altına alan bir araç hâline gelmesine yol açmıştır.

Bu dönüşüm, hegemonik rızâ üretiminin güçlenmesi, özneleştirme mekanizmalarının yoğunlaşması ve hukukun ahlâkî temelden uzaklaşması ile yakından ilişkilidir.

Sonuç itibarı ile Türkiye’de anayasa, vatandaşın kurucu özne niteliğini güçlendirmekten ziyade, onu devlet düzeninin işleyişine entegre eden bir normatif çerçeve üretmiştir.

Cumhuriyetten Günümüze Anayasalar

1. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu: Kurucu-Millî Mücadele Vatandaşı

Kurtuluş Savaşı koşullarında, devletin henüz kurulma sürecinde olduğu bir dönemde kabul edilmiştir.

Temel özellikleri:

- Egemenlik, kayıtsız şartsız millete aittir.
- Yerinden yönetim ve meclis üstünlüğü esastır.
- Devlet yapısı henüz ideolojik olarak katı biçimde tanımlanmamıştır.
- Hak ve özgürlükten çok egemenliğin kaynağına odaklanır.

Talep ettiği vatandaş tipi: Kurucu ve etkin vatandaş:

- Edilgen bir tebaa değil,
- Devletin kurucu öznesi,
- Milli egemenliğin taşıyıcısı,
- Politik olarak etkin bir özne

Bu vatandaş modeli, klasik liberal bireyden ziyade cumhuriyetçi-kolektif egemenlik

öznesidir. "Egemenlik, verilmez, alınır." Vatandaş, burada devletin nesnesi değil kurucusudur.

2. 1924 Anayasası: Cumhuriyetçi-Homojen Vatandaş

Devletin kurumsallaşması sürecinde kabul edilmiştir.

Temel özellikleri

- Üniter, merkeziyetçi devlet.
- Cumhuriyet, laiklik, milliyetçilik ekseninde devlet inşâsı.
- Vatandaşlık hukukî olarak eşit fakat kültürel olarak homojen varsayılır.

Talep ettiği vatandaş tipi: Cumhuriyetçi ve homojen vatandaş.

1924 Anayasası, vatandaşını; devlete bağlı, ulusal kimliği içselleştirmiş, Cumhuriyet devrimlerinin taşıyıcısı, modernleşme projesinin aktörü olarak tasavvur eder.

Bu vatandaş, politik olarak etkindir ama devleti kuran değil devletin modernleşme projesini taşıyan özne hâline gelmiştir.

3. 1961 Anayasası: Hak Temelli ve Özgür Vatandaş

1960 Darbesi sonrası yeni anayasal düzenin temel özellikleri; Sosyal devlet ilkesi, temel hak ve özgürlüğün genişletilmesi, Anayasa Mahkemesi kurulması, devlet iktidarının sınırlandırılmasıdır.

Talep ettiği vatandaş tipi: Hak sahibi ve denetleyici vatandaş.

- Devlete karşı hakları olan,
- Sendikal, siyasal ve toplumsal katılımı yüksek,
- Devleti denetleyen,
- Özgürlük bilincine sahip birey.

1961 Anayasası, Türkiye'de ilk kez "hak temelli vatandaş" modelini kurumsallaştırmıştır. Vatandaş, artık sadece devlete bağlı değil aynı zamanda devleti sınırlayan bir aktördür.

4. 1982 Anayasası: Güvenlik Odaklı ve Denetimli Vatandaş

1980 askeri darbesi sonrası yapılan bu Anayasa, tipik siyasi önder yasalastırmasıdır. Temel özellikleri; Devlet otoritesinin güçlendirilmesi, hakların geniş tanımlanması, fakat "ancak"larla kotarılmış temel hak ve hürriyeti sınırlandırma rejimidir. Anayasada, Devletin "ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" vurgusu hakimdir. Talep ettiği vatandaş tipi, devlete bağlı ve sınırlandırılmış vatandaş tipidir.

Bu anayasa, vatandaşını; özgürlüğünden önce devletin bekâsını gözetken, politik olarak daha edilgen, devlet otoritesine sâdik, güvenlik önceliğini içselleştirmiş bir özne olarak tasavvur eder.

1982 Anayasasında vatandaş, devletin kurucusu değil daha çok, devletin korunması gereken nesnesi ve destekçisi hâline gelmiştir. Öyle ki, 'yargı' ana başlığı altında iddia ve hüküm unsurlarını düzenlerken, yargının kurucu unsuru ve vatandaşın kutsal yaşam hakkından sonra gelen kutsal "Savunma Hakkı"nın işlevi Savunma makamı olan Avukatlık hakkında tek bir hüküm içermemektedir.¹ Temel Hak ve Hürriyet anlamında sadece 36. maddede kişinin savunma hakkına sahip olduğu vurgulanmakta ve "Herkes, meşrû vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahiptir" denmektedir.

Hâkim ve Savcılık Mesleğine dair ayrıntılı hükümler içeren Anayasa, Avukatlık mesleğine dair bir hüküm barındırmamaktadır. Savunma, yargının temel/kurucu unsuru ise yargının

¹ Anayasada Unutulan Hak, Savunma, Muharrem BALCI, muharrembalci.com/yayinlar/makaleler/95.pdf

diğer unsurları ile birlikte anayasada zikredilmeli ve düzenlenmelidir. Besleme yerine asma düşüncesiyle yazılmış anayasa, savunma ve savunmayı temsil eden avukatlar ve bunların meslek kuruluşu olan barolar hakkında bir düzenleme getirmemiştir. Barolar ile ilgili tek düzenleme Anayasanın 135. Maddesinde yer almaktadır. Bu madde, çok genel bir anlatımla 'Kamu Kurumu Niteliğinde Meslek Kuruluşları' başlığı altında, kanunla yapılacak düzenlemelere atıflar yapmaktadır. Bunun dışında savunma ve Barolarla ilgili bir hüküm yoktur.

5. 2001 - 2017 Değişiklikleri Sonrası: Liberal Fakat Depolitize Vatandaş

Bu dönemde; Bireysel haklar genişletildi, Avrupa Birliği normları etkili oldu, ancak siyasal katılım paradoksal biçimde zayıfladı.

Hak sahibi ama politik olarak zayıf vatandaş tipi oluşturuldu. Bu dönemde vatandaşın hakları vardır ama kurucu gücü zayıftır. Devlet karşısında daha çok hukukî özne, daha az politik özne hâline gelmiştir.

Süreci özetlersek;

Türkiye'de anayasal gelişim şu eksen boyunca ilerlemiştir:

Kurucu vatandaş (1921)

→ Cumhuriyetçi vatandaş (1924)

→ Hak sahibi vatandaş (1961)

→ Denetimli vatandaş (1982)

→ Hukukî ama zayıf politik vatandaş (günümüz)

Bu dönüşümün en kritik sonucu, Türkiye'de anayasal gelişim, vatandaşın haklarını artırmış,

ancak paradoksal biçimde onun kurucu politik özne niteliğini zayıflatmıştır.

Başka bir ifadeyle:

Türkiye'de anayasal gelişim, vatandaşın hukukî statüsünü güçlendirirken, politik kuruculuğunu zayıflatmıştır.

SONUÇ

Türkiye'de anayasal gelişim süreci, anayasanın yalnızca bir hukuk metni değil aynı zamanda bir siyasal özne üretim mekanizması olduğunu ortaya koymaktadır. Her anayasa, kendi siyasal düzenine uygun bir vatandaş modeli üretmiştir. Bu bağlamda, anayasa, yalnızca devletin sınırlarını belirleyen bir belge değil aynı zamanda siyasal topluluğun ontolojik temelini tanımlayan kurucu bir metindir.

Dolayısıyla anayasa tartışmaları, yalnızca kurumsal reform tartışmaları değil aynı zamanda, nasıl bir birey ve nasıl bir toplum istendiğine dair temel siyasal tartışmalardır. Ülkede, tüm hukukçu ve siyasilerin ortak kanaati, 1982 Anayasasının toptan değiştirilmesi, insan hak ve özgürlüğünün tamamının tanınması ve korunmasını kapsayacak, devlet birey ilişkilerinde birinin diğerine üstünlüğünü içermeyecek bir anayasa değişikliği olmasına rağmen bir türlü hayata geçirilememektedir. Bu köklü değişikliğin önünde önemli bir engel olmalı ki istekler sadece lâfta kalmaktadır. 'Devlet ebed müddet" anlayışının, günümüz şartlarında tekrar gözden geçirilmesi, devletin ebediliğinin onu besleyecek düşünce genişliğinin ve açıklığının vatandaşa tanınması gerekecektir.

Yürürlükteki Düzenlemelere Göre Anayasa Değişikliğinin Usulü

Av. Gökhan TÜRKOĞLU

Dünyada on sekizinci yüzyılda “yazılı anayasa” ve “anayasanın üstünlüğü” anlayışının hakimiyeti ile anayasacılık hareketi 1787 Amerika Birleşik Devletleri Anayasası ve 1791 Fransız Anayasası olarak tebarüz etmiştir. Batıda kilise dışı iktidar sahibi olmak isteyen krallar ile kilisenin yetki çatışmalarında iktidar sınırlarının çizilmesi amaçlı ortaya çıkan iptidai anayasal belgeler, krallara karşı tebaanın korunması saikiyle daha kapsamlı yeni bir zemine oturmuş ve giderek yazılı anayasalar devletin işleyişini gösteren ve bireyin haklarını güvence altına alan pozitif “temel kanun”lar vasfını kazanmış ve yaygınlaşmıştır. İktidarın keyfilğini engelleme ve temel hak ve hürriyetleri güvence altına alma ihtiyacından doğan anayasacılık hareketi, topraklarımızda 1876 yılında yürürlüğe konulan Kanun-i Esasi (Temel Kanun-Lex Fundamentalist) ile başlamış, 1921 ve 1924 yıllarında kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunları ve takip eden 1961 ile 1982 Anayasaları ile normatif olarak kabul görmüştür.

Pozitif hukuk düşüncesinin normlar hiyerarşisi ön kabulü gereğince tüm kanun ve benzer kuralların üstünde, temel kanun olarak anayasaların kabul edilmesi anayasanın üstünlüğü ilkesi olarak anılmaktadır. Anayasanın üstünlüğü ilkesi, zirve norm olan anayasanın

altında bulunan tüm hukuk kurallarının anayasa aykırı olamayacağı ile anayasa kurallarının herkes için bağlayıcı olacağı unsurlarını gerektirmektedir. Bu unsurlar iki ayrı güvenceye alınmıştır. Birinci güvence bugün Anayasa Mahkemesi olarak ortaya çıkan kanunların ve diğer düzenlemelerin anayasaya uygunluk denetiminin yapılmasıdır. Anayasanın üstünlüğünün unsurlarını güvenceye alan ikinci gerek ise, bizim de asıl konumuz olan, anayasanın yapılması ve değiştirilmesinin zorlaştırılmasıdır.

Böylece anayasanın üstünlüğü ilkesinin sonucu olarak anayasayı diğer kanunlardan ayıran temel güvencelerden biri anayasanın kanunlardan farklı şekilde yapılmasıdır. Anayasa yapmak tabiri, “yeni anayasa kabul etmek” ve “anayasa değişikliği”ni de içermektedir. Çok geniş bir konu olup, birçok alt başlığı tartışmayı gerektirmektedir. Fakat bu metinde; (a) anayasaların değiştirilme usulünün kanunlara göre ağırlaştırılmasına göre yapılan katı anayasa-yumuşak anayasa tartışmaları, ülkede kabul edilen geçmiş anayasaların katı anayasa-yumuşak anayasa olarak birbirleriyle ve dünyadaki diğer anayasalarla karşılaştırılması gibi nazari konulara (b) anayasa yapım süreçlerine hakim olması gerek şart kabul edilen “şeffaflık”, “katılımcılık” ve “meşruiyet” ilkelerine ve

bunların kapsamına (c) Türkiye’de her esaslı anayasa değişikliğinde gündeme gelen anayasa yapma iktidarına ilişkin “asli kurucu iktidar”-“tali kurucu iktidar” yahut “kurucu iktidar – kurulmuş iktidar” kavramlarına ve bu kavramlar çerçevesinde dönen tartışmalara ve (d) anayasa değişikliklerinin konularını maddi bakımdan sınırlandıran “değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif dahi edilemez” maddelere dair görüşlere yer verilmeyecektir. Amacımız yürürlükte bulunan-pozitif Anayasa maddeleri uyarınca Anayasa değişikliğinin usulünü ele almaktır.

1982 Anayasasının değiştirilmesi usulüne ilişkin 175 inci maddesi 17.05.1987 tarihli ve 3361 sayılı anayasa değişikliği yapan kanunla son halini almıştır. Türkiye’de yapılan Anayasa değişikliklerinin tümü yüz yıllık cumhuriyetin yaklaşık son kırk yılında aynı usulde gerçekleşmektedir. Anayasanın değişme usulü teklif, görüşme, karar ve onay safhalarına ayrılarak incelenmektedir.

a- Anayasa Değişikliği Teklifi Aşaması

Anayasasının 175 inci maddesinin birinci fıkrası uyarınca “Anayasasının değiştirilmesi Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazılı teklif edilebilir.”. Anayasa yapma görevi yasama organının niteliği gereği parlamento üyelerine tanınmıştır. Diğer organların veya kişilerin anayasa teklifi sunması mümkün değildir.

Anayasa teklifi için Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) üye tamsayısının en az üçte birinin imzası yani nitelikli yeter sayı aranmıştır. Anayasasının 75 inci maddesi uyarınca TBMM 600 milletvekilinden oluştuğundan, anayasa değişikliği yapmak için teklifler en az 200 milletvekilinin imzası ile yazılı olarak sunulur.

b- Anayasa Değişikliği Teklifinin Görüşülmesi Aşaması

Anayasasının değiştirilmesi hakkındaki tekliflerin görüşülmesi ve kabulü, Anayasasının 175 inci maddesinin ikinci fıkrasında düzenlenmiş, özel hükümlere de bu maddede yer verilmiştir.

Anayasa değişiklik teklifleri, gerekçesi ile birlikte Meclis Başkanlığına sunulur. Bu teklifler Meclis Başkanlığınca Anayasa Komisyonuna sevk edilir ve öncelikle Komisyonunda görüşülür. Anayasa Komisyonu, 45 gün içinde teklifleri incelemekle yükümlüdür. Bu süre içinde incelemenin tamamlanamaması halinde teklif sahibi milletvekilleri teklifin doğrudan Meclis Genel Kurulu gündemine alınmasını talep edebilir.

Anayasa değişikliği tekliflerinin Meclis Genel Kurulunda görüşülmesini kanunlardan farklı kılan tek özel anayasa hükmü, bu tekliflerin Meclis Genel Kurulunda iki kere görüşülmesidir. TBMM İçtüzüğü hükümleri uyarınca Anayasa değişikliği teklifleri iki görüşmede dört ayrı oylamaya tabi tutulmaktadır.

Birinci görüşme, Anayasa değişikliğinin *tümü hakkında görüşmelerle* başlar. Bu görüşmelerin sonucunda *maddelere geçilmesi hakkında oylama* yapılır. Bu oylamada basit çoğunluk yeterli olup, 151 olumlu oy maddelerin görüşülmesi için genel karar yeter sayıdır. Bu aşamada basit çoğunluk sağlanamazsa maddelere geçilmez ve anayasa teklifi reddedilmiş olur. Maddelere geçilmesi hakkında oylamanın olumlu sonuçlanması halinde ise teker teker maddeler görüşülür ve bu maddeler yine teker teker gizli oy usulünde oylanır. Değişiklik teklifleri de birinci görüşmelerde alınır.

Birinci görüşmede ele alınan maddelerin tümü ikinci görüşmede de gündeme alınacaktır. Birinci görüşmede teker teker oylanıp kabul oyu alan maddeler, ikinci görüşmede üzerinde tekrar görüşme yapılmaksızın oya sunulacaktır. Birinci görüşmede hakkında değişiklik teklifi verilen veya reddedilen maddeler ise ikinci

görüşmede üzerinde tekrar görüşme yapılarak oylamaya sunulacaktır. TBMM İttüzüğü uyarınca ikinci görüşmeler, birinci görüşmelerin tamamlanmasından en az 48 saat sonra başlayabilir. Anayasa değişikliklerine ilişkin ivedilikle görüşme yasağı gibi değişim sürecini zorlaştıran, değişikliğin kanunlar üstü önemi gereği zamana yayılmasını sağlayan ve diğer ülke anayasalarına göre kısa olan bu süre, doktrinde serinleme süresi olarak da anılmaktadır.

İkinci görüşmelerde öncelikle maddeler teker teker oya sunulacaktır. Birinci görüşmelerde üzerine değişiklik teklifi verilen maddeler üzerinde görüşme yapılarak, hakkında değişiklik teklifi olmayan maddeler ise üzerinde görüşme yapılmaksızın teker teker oylamaya sunulur. Tekrar teker teker oylanıp kabul edilmeyen maddeler reddedilmiş sayılır. İkinci görüşmelerin ikinci aşamasında ise teker teker oylanıp kabul edilen maddelerin tümü gizli oylamaya sunulur.

c- Karar Aşaması

Anayasa değişikliklerine ilişkin TBMM Genel Kurulunda yapılan birinci ve ikinci görüşmelerde maddelerin teker teker oylanması, teklife verilen değişiklik önergesinin kabulü oylanması, ikinci görüşmelerde maddelerin tümünün oylanması gizli oylama usulüyle yapılır. Bu gizli oylamaların her birinde Anayasanın 175 inci maddesinin üçüncü cümlesi gereği Meclis Genel Kurulunun üye tam sayısının beşte üçü nitelikli çoğunluğu aranır. Bu nisapla anayasa değişikliklerinin kabulü için en az 360 milletvekilinin gizli oylamada kabul oyu vermesi şarttır. Böylece birinci görüşmede maddelerin tümünün görüşülmesi teklifi basit çoğunlukla reddedilmeyen, ikinci görüşmede maddelerin teker teker oylanmasında reddedilmeyen ve ikinci görüşmenin sonunda maddelerin tümünün oylanmasında reddedilmeyen ve her birinde gizli oy usulünde en az 360 kabul oyu alan anayasa değişikliği karara bağlanmış olacak ve onay aşamasına geçecektir.

d- Onay Aşaması

Anayasanın 175 inci maddesi Mecliste kabul edilen bir anayasa değişikliği kanununu onaylama yetkisini Cumhurbaşkanı ile halk arasında paylaştırmıştır. TBMM tarafından anlattığımız usulde kabul edilen bir anayasa değişikliğine ilişkin Cumhurbaşkanının onaylama, halk oyuna sunma ve geri gönderme olmak üzere üç ayrı yetkisi bulunmaktadır. Bu yetkileri kullanılmakta serbestiyet ve zorunluluk anayasa değişikliğinin meclis kabul çoğunluğu sayılarına göre değişmektedir.

Anayasa değişikliği kanununun TBMM Genel Kurulunun üye tam sayısının üçte ikisi, yani 400 ve üzeri milletvekilinin oyuyla kabul edilmesi halinde Cumhurbaşkanı değişikliği onaylayabilir, halkoymasına sunabilir veya geri gönderebilir. Bu durumda anayasa değişikliği kanunun halkoymasına sunulması ihtiyaridir. Sadece bu çoğunluk kategorisinde Cumhurbaşkanı değişikliği halk oyuna sunmaksızın veya geri göndermeksizin onaylayabilir ve anayasa değişikliği Resmi Gazete'de yayınlanabilir.

Anayasa değişikliği kanununun TBMM Genel Kurulunun üye tam sayısının beşte üçü ile üçte ikisi arasında bir çoğunlukla, yani 360 ile 399 milletvekilinin oyuyla kabul edilmesi halinde ise Cumhurbaşkanı değişikliği geri gönderir veya halk oyuna sunar. Bu durumda Cumhurbaşkanı doğrudan değişikliği onaylama ve yayınlama yetkisi yoktur. Anayasa değişikliğinin yayınlanabilmesi ve yürürlüğe girmesi için Cumhurbaşkanınca halkoyuna sunulması zorunludur.

Görüldüğü üzere her iki kabul çoğunluğu türünde de Cumhurbaşkanının anayasa değişikliği kanununu tekrar görüşülmek üzere geri gönderme yetkisi bulunmaktadır. Bu durumda TBMM anlattığımız aynı usul ve çoğunluk oranlarıyla anayasa değişikliğini tekrar görüşür ve karara bağlar. Cumhurbaşkanının geri göndermesi üzerine kabul edilen anayasa değişikliğini,

Cumhurbaşkanı tekrar geri gönderemez. Diğer bir deyişle Cumhurbaşkanının geri gönderme-veto yetkisi kesin veto değil, geciktirici vetodur.

Cumhurbaşkanının geri göndermesi üzerine TBMM tarafından karara bağlanan ve kabul edilen anayasa değişikliği tekrar Cumhurbaşkanına gönderildiğinde Cumhurbaşkanının yetkileri yine değişikliğin Mecliste kabul görme çoğunluk oranlarına göre değişmektedir. Eğer geri gönderilen değişiklik kanununun TBMM Genel Kurulunun üye tam sayısının üçte ikisi, yani 400 ve üzeri milletvekilinin oyuyla kabul edilmesi halinde Cumhurbaşkanı doğrudan onaylayabilir veya ihtiyari olarak halkoyuna sunulabilir. Diğer ihtimal olan TBMM Genel Kurulunun üye tam sayısının beşte üçü ile üçte ikisi arasında bir çoğunlukla, yani 360 ile 399 milletvekilinin oyuyla kabul etmesi halinde ise Cumhurbaşkanı tek seçeneğe sahip olup anayasa değişikliği kanunu zorunlu olarak halkoyuna sunulacaktır.

Cumhurbaşkanının halkoylamasına sunma yetkisinin meclis kabul çoğunluklara göre ihtiyari olduğu durumlarda Cumhurbaşkanı maddelerin bir kısmını onaylayıp bir kısmını halkoyuna sunabilir. Bu durumda halkoylamasına sunulmayan ve Cumhurbaşkanınca onaylanan ve halkoylamasına sunulmayan kısımlar Resmi Gazete’de yayınlanır. Yine TBMM anayasa değişikliği kanununun halkoylamasına sunulması halinde, hangi maddelerinin birlikte hangi maddelerinin ayrı ayrı oylanacağını karara bağlayabilir.

Anayasa değişikliğinin halkoyuna sunulması, ilgili Anayasa değişikliği kanununun halkoyuna sunulmak üzere Resmi Gazete’de yayımını takip eden altmışıncı günden sonraki ilk pazar günü yapılır. Halkoyuna sunulma

Kaynakça

- Abdullah Eren, Anayasa Hukuku Derstleri, Ankara, Seçkin, Yedinci Baskı, 2025.
Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku, İstanbul, Beta, Yirmi Birinci Baskı, 2017.
Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, Ankara, Yetkin, On Üçüncü Baskı, 2012.
Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku, Bursa, Ekin, Birinci Baskı, 2000.

işlemleri, Yüksek seçim kurulunun yönetim ve denetiminde seçim kurularınca yönetilir. Halkoylamasında beyaz renk üzerine “Evet”, kahverengi üzerinde “Hayır” ibareleri bulunan iki ayrı renkten müteşekkil birleşik oy pusulası kullanılır. Halkoylamasına katılanlar, üzerinde özel işaret bulunan mührü pusulada tercih ettiği kısmın üzerine basarak oyunu kullanır. Halkoyuna sunulan Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların yürürlüğe girmesi için, halkoylamasında kullanılan geçerli oyların yarısından çoğunun kabul oyu olması gerekir. Halkoylamasında kabul edilen anayasa değişikliği kanunu, halkoylaması sonuçlarının Resmî Gazete’de yayımlandığı tarihte yürürlüğe girer.

Yürürlükte bulunan mevcut Anayasa normlarına göre yeni anayasa yapılması usulünü şekli bakımından ele aldığımızda, anayasa yapım sürecinin kanunlardan daha zorlaştırılmış olduğunu görmekteyiz. Temel kanun niteliğinde bulunan anayasaların teklif edilmesi için nitelikli sayıda milletvekili aranmış, Meclis Genel Kurulunda görüşülme sayısı artırılmış, görüşmeler arası serinleme süresi öngörülmüştür. Meclis Genel Kurulunda yapılan oylamalarda uzlaşmanın sağlanması için nitelikli çoğunluk şart koşulmuş ve iradenin serbestçe ortaya çıkabilmesi için gizli oylama usulü benimsenmiştir. Anayasanın Mecliste karara bağlanmasından sonra ise onay aşaması halk ile Cumhurbaşkanı arasında paylaştırılmış, Cumhurbaşkanının geri gönderme yetkisi kısıtlı şekilde geciktirici veto olarak düzenlenmiştir. Anayasa-daki mevcut düzenleme, yürürlüğe girme için halkoylaması yapılması gereğine ağırlık vermiş, anayasa yapım sürecinin meşruiyetinin doğrudan millet iradesine dayanmasını esas almıştır.

YAZAR GÖRÜŞLERİ

Konuyla ilgili akademisyen, siyasetçi ve
araştırmacı-yazarlardan görüşler

Nasıl Bir Anayasa?

Altan TAN

Anayasa adı üstünde bir ülkedeki bütün yasaların, esası ve dayanağı olan yasa demektir.

Bir başka ifade ile bir toplumun, birlikte yaşamak için kabul ettiği temel nirengi noktalarının belirlendiği toplumsal sözleşmedir.

Bu sözleşme o toplumun tarihi, kültürü, inançları ve geleneğine göre şekillenir. İnsanlığın evrensel değerleri ile de çelişmemesi gerekir.

Türkiye'nin 1876'dan bu yana en az 150 yıllık bir anayasa süreci var.

1876'da ilan edilen ilk anayasadan bu yana hiçbir anayasa halkın ihtiyacı olan uzlaşmayı tam olarak karşılayamadı. 1876 anayasası Sultan Abdülaziz'in öldürülmesi ile bir darbe sonrası yapılmış, 1878'de askıya alınmış ve 1908'de yine İttihat ve Terakki'nin darbesi sonucunda tekrar yürürlüğe girmiştir.

1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu ile 1924 anayasaları da yine olağanüstü dönemin ürünleridir.

1960 darbesi sonrası yapılan 1961 anayasası ve 1980 darbesi sonrası yapılan 1982 anayasaları da aynı şekildedir. Olağanüstü şartların ürünü olan bu anayasalar darbeleri yapan belli bir azınlığın kendi görüş ve ihtiyaçları doğrultusunda topluma zorla dayattıkları metinlerdir.

Özetle son 150 yıldır toplumun ihtiyacı ve talebi olan genel uzlaşmaya dayalı bir sivil anayasa yapılamamıştır.

Bugün de Türkiye'nin en acil ihtiyaçlarının başında demokratik bir anayasa yapılması gelmektedir.

Ancak tüm siyasi partiler sivil ve demokratik bir anayasa yapılması gerektiğinde müttefik olmalarına rağmen bir türlü yeni bir anayasa yapılamamaktadır.

Esas irdelenmesi gereken konu budur.

Bu çelişkili durum aydınlatılmadan ilerlemek ve sonuca ulaşmak mümkün değildir.

Her siyasi partinin 'yeni anayasa' denildiğinde bundan anladıkları ile 'kırmızı çizgileri' farklıdır. Aralarında uzlaşmaz fikir ayrılıkları mevcuttur.

Sorulması gereken ilk soru şudur;

Yeni bir anayasa yapılması neden istenir, bir toplum neden ısrarla yeni bir anayasa arayışına girer

Şüphesiz ki laf olsun diye istemez. Başlıca birkaç sebepten bahsedilebilir

1. Mevcut anayasanın değişen şartlarda ihtiyaçları karşılamaması
2. Toplumda giderek derinleşen ve toplumu ayrıştırarak çatışma fay hatları ortaya çıkaran dini, etnik, mezhebi, ideolojik, ekonomik... sorunların birlikte yaşam için bir tehlike oluşturması, bunun için de çözüm zorunluluğu.

Toplumum içinde yaşanan ayrışma ve çatışmaları gidermeyecek, sorunları çözmeyecek

hiçbir anayasa yeni bir anayasa değildir. Böyle bir çalışma eskinin kötü bir tekrarından başka bir şey olmaz.

Geçmişte olduğu gibi bugün de Türkiye'nin çözüm bekleyen ciddi sorunları bulunmaktadır.

Dindar laik gerilimi,

Kürtlerin ve Alevilerin talepleri,

Derin ekonomik sorunlar,

Toplumda adalet sistemine karşı oluşan büyük sarsıntılar,

Çarpık siyasi partiler ve seçim kanunu,

Merkezin hantallığına çözüm olacak yerel yönetimler reformu,

Eğitim sisteminin baştan aşağı yeniden düzenlenmesi zorunluluğu ciddi sorunlarımızın ilk akla gelenleri olarak sayılabilir.

Yeni anayasa tüm bu konularda derde derman ve çözüm sağlayıcı olmalıdır.

Kürt sorununun çözümünde en önemli engeller olarak görülen Vatandaşlık tanımı ile ilgili 'Türk Devletine Vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür' anayasanın 66.maddesi ile Türkçeden başka bir dille ana dille eğitim yapılmasının önündeki engel olan 42. Maddenin değiştirilmesi ile ilgili siyasi partiler arasında bir uzlaşma sağlanamamaktadır. Etnik vurgu yapılmaksızın nötr bir vatandaşlık tanımına ulusalcı ve milliyetçi partiler şiddetle karşı çıkmakta ve böyle bir tanımı Türklüğün anayasadan çıkarılarak atılması olarak görmektedirler.

Aynı şekilde Kürtçe anadille eğitimi de ülkenin parçalanması ve bölünmesi olarak değerlendirilmektedirler.

Alevilerin Cem evlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi talepleri ise bağnaz Sünni kesim tarafından kabul edilmemekte, çözümün önünde engel olan Tekke ve Zaviyeler Kanununa dokunulmasına laikçi Kemalist kesim izin vermemektedir.

Bir diğer önemli tartışma konusu ise anayasanın ilk 4 maddesidir.

Kenan Evren'in 1982 darbe anayasasına kadar hiçbir anayasada ilk 3 madde ile ilgili değiştirilemez kaydı yoktur. Önceki anayasalarda bu kayıt sadece cumhuriyet rejimi için vardır.

İlk 3 madde için değiştirilemez maddesi olan 4. madde darbeci Kenan Evren tarafından konulmuştur. Her fırsatta Kenan Evren'in darbe anayasasına karşı olduklarını söyleyenler, Kenan Evren'in icadı olan 4. Maddeye ısrarla dört elle sarılmaktadırlar.

Değiştirilemez denilen ilk 3 maddeye gelince olursa

Kimsenin cumhuriyet, bayrak, Türkçenin resmi dil olması ve İstiklal marşı ile ilgili bir sorunu bulunmamaktadır. Türkiye'de padişahlık isteyen hiçbir grup ve kesim olmamasına rağmen anayasa ile ilgili ağzını açan herkesi gerici, yobaz, devlet ve cumhuriyet düşmanı olarak yaftalamak kelimenin tam anlamıyla ahlaksızlıktır.

Devletin dili ibaresine gelince, devletlerin dilleri olmaz, devletlerin resmi dili veya dilleri olur. Dünyada İsviçre'den Rusya'ya, Güney Afrika'dan Belçika'ya, Fas'tan Kanada'ya, İsrail'den Hindistan'a kadar onlarca devletin birden fazla resmi dili mevcuttur.

Başkent Ankara'yla ilgili bir sorun olmamasına rağmen İstanbul'u Ankara ile çatıştıran bir bilinçaltı ile sözde Ankara'yı koruma içgüdüsü sorunludur.

İstanbul doğal olarak bütün bir coğrafyanın gönüllerdeki başkentidir. Bu durum fiilen böyledir.

İdari ve siyasi durum bu gerçekliği değiştirmez.

Bu millet nasıl en zor günlerinde irice bir kasaba görünümündeki Ankara'yı başkent yapmışsa ihtiyaç ve zorunluluk halinde bir başka yeri de başkent olarak belirleyebilir.

Nitekim Kurtuluş Savaşı'nda Yunan Polatlı önlerine geldiğinde Konya ve Kayseri seçenekleri tartışılmıştır.

Atatürk ilkelerini değiştiremez olarak dayatmak ise hem tarihi gelişime, hem sosyolojik gelişime ve hem de bilime aykırıdır. Halk ve toplumun tamamına tek bir ideoloji dayatılmaz.

En önemlisi de Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir ilkesini kabul etmiş bir meclise herhangi bir kayıt ve şart konulamaz.

Tüm bu konularda kayıtlı şartlı, amalı fakatlı bir yaklaşım kabul edilemez.

Egemenlik kayıtsız şartsız millette ise millet gerekli gördüğü değişiklikleri gerektiği zaman yapar.

Tüm çarpık anlayışlar düzeltilmeden yapılacak olan yeni bir anayasa yeni değil, eski anayasayı boyayarak tekrar halka yutturmaktan başka bir şey olmayacaktır.

Değiştirilmesi gereken ilk madde değiştirilemez maddesi olan 4. Madde olmalıdır.

Türkiye’de Yeni Anayasa Arayışlarına İlişkin Bir Değerlendirme

Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM*

Giriş

Türkiye, bitmek tükenmek bilmeyen anayasa arayışlarından birine daha tanıklık ediyor. Yaklaşık yüz elli yıllık anayasalar tarihine göz atıldığında, her yeni anayasa yapımının ardından ya yürürlükteki anayasayı değiştirme ya da yeni bir anayasa yapma arayışına girildiği görülüyor. Osmanlı-Türkiye anayasalar tarihinin son halkasını oluşturan 1982 Anayasası da yürürlüğe girdiği günden itibaren tartışılmaya, eleştirilmeye, değiştirilmeye ve yenilenmeye çalışıldı. Bu süreç içerisinde yürürlüğe girmiş olan on dokuz değişiklik gerçekleştirildi. İki kez de yeni anayasa yapma girişiminde bulunuldu. Bunlardan ilki 2007 yılında, diğeri ise 2011-2013 yılları arasında yaşandı.

2017 tarihli kapsamlı son değişikliği sürecinde revizyonun mimarı olan AK Partili yetkililer bunun bir son olduğunu ve artık Anayasa’da bir değişiklik yapılmayacağını ifade etmelerine karşın yeni anayasa arayışları durmadı. Yaklaşık son iki yıldır mevcut iktidar cephesi eliyle startı verilen “yeni anayasa” talebinin - kamuoyunun ilgisizliğine rağmen- her vesilede dillendirildiği ve tartışılmaya açıldığı biliniyor.

Anayasa mevzusunun neredeyse kesintisiz bir şekilde Türkiye gündeminde yer işgal etmesi, toplum ve siyaset bakımından sağlıklı olmayan bir duruma işaret eder. Yeni anayasanın tekrardan gündemde olduğu bugünlerde, anayasa eksenli yaşanan tartışma ve arayışların daha sağlıklı bir zeminde yürütülebilmesi için öncelikle anayasa kavramına yönelik patolojik bakış açısının değiştirilmesi gerekir.

Bu patolojik yaklaşımı, ilk Osmanlı Anayasasından bugüne kadarki bütün anayasa süreçlerinde görmek mümkündür. Bu süreç içerisinde yürürlüğe giren anayasalardan (1987, 1921, 1924, 1961, 1982 Anayasası) her biri, - toplumun o anki sorunlarını bir çırpıda çözeceği inancıyla- büyük umutlarla yapıлып yürürlüğe girdikten kısa bir süre sonra sorunların çözülmediği görüldüğünde, bu kez sorunların kaynağı olarak görülüp şiddetli eleştirilere, değiştirilmesi ya da yenilenmesi arayışlarına maruz bırakıldı. Bu döngü bugüne kadar kesintisiz bir biçimde devam ede geldi. Anayasaları her derde deva sihirli reçeteler olarak görmek de, onları bütün kötülüklerin müsebbibi olarak değerlendirmek de yanlıştır. Bu iki patolojik yaklaşımdan ilki muhalefet güçlerinin iktidarı ele geçirmede, ikincisi ise iktidardaki

---

* Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

güçlerinin kendi sorumluluklarını üzerlerinden atma ve konumlarını koruma amacıyla kullandıkları manipülatif söylemlerdir.

Anayasa kavramına yönelik söz konusu bakış açısı terk edilmeden ve anayasa kavramının, anayasa yapmanın ve anayasacılığın ne anlamlara geldiği ortaya konulmadan yapılacak anayasa tartışma ve arayışları ile bunlara yönelik değerlendirmeler eksik ve yanlış olacaktır. Bu nedenle, çok kısa da olsa bu kavramlara değinmekte yarar vardır.

Anayasa ve Anayasacılık: Teorik ve Normatif Çerçeve

Anayasalar, siyasetin normatif çerçevesini çizen siyasi-hukuki metinlerdir. Devletin temel yapısını ve işleyişini belirleyerek, devlet içindeki iktidar haritasını çizerek ve özgürlükler rejimini düzenleyerek siyasal yaşamın ana kodlarını tayin ederler. Devletin temel siyasi yapısına ve değerlerine ilişkin bu kodlar, aynı zamanda, doğrudan ya da dolaylı bir biçimde sosyal, kültürel ve ekonomik hayatın işleyişinin temel referanslarını oluştururlar. Bu özelliği dolayısıyla toplum hayatında büyük önem taşıyan anayasalar, hukuk normları hiyerarşisinin tepesinde yer alırlar ve "temel norm" olarak adlandırılırlar.

Anayasacılık teorisi bakımından anayasalar; devlet iktidarını sınırlayan, onun keyfilğe kaçmasını engelleyen ve bu amaçla denge ve denetim mekanizmalarına yer veren, özgürlükleri güvence altına alan, toplumun ve onun türevi olan siyasetin çoğulcu yapısını tanıyan hukuki belgelerdir. Özgürlükçü ve çoğulcu niteliğe sahip anayasacılığın bu tanımlayıcı unsurlarının var olduğu ve anayasal pratiğin de buna göre işlediği anayasalar "güvenceci/garantist anayasalar" olarak adlandırılırlar. Anayasacılık açısından değerli olan anayasalar bu tür anayasalardır. Anayasaların değeri bu ölçütler üzerinden değerlendirilir. Söz konusu özellikleri/ölçütleri taşımayan anayasalar ise, de facto iktidarlara de jure meşruiyet sağlamak

amacıyla yapılan "sözde anayasalar" olarak değerlendirilirler.

Güvenceci anayasalar güçlerini ve itibarlarını yalnızca sınırlı iktidarı, özgürlükleri ve çoğulculuğu kurumsallaştırmış olmasından değil, aynı zamanda geniş tabanlı bir toplumsal rızaya dayalı olmaktan alırlar. Güçlü bir demokratik meşruiyetle taçlandırılmış güvenceci anayasaların yenilenmeleri istenir bir durum değildir. Sebebi ise, bu tür anayasalar tarafından güvence altına alınan temel siyasi değerler ile kurumsal yapının korunma arzusudur. Olağanüstü bir gelişme yaşanmadıkça, özgürlükçü ve çoğulcu niteliğe sahip güvenceci anayasaların uzun yıllara sari bir biçimde yürürlükte kalması murat edilir.

Anayasa değişikliği konusunda ise güvenceci anayasalar, -benzer kaygılar nedeniyle- nitelikli olmayan çoğunluklarla sık sık ve kolayca değiştirilmelerini engelleyen çeşitli koruyucu hükümler içerirler. Anayasaların değiştirilmelerini güçleştiren bu katılaştırıcı hükümlerle, her iktidar değişiminde basit çoğunluklarla anayasaların güvenceci yapılarının korunması amaçlanır.

Özgürlükçü ve çoğulcu demokratik toplum değerlerinden uzak olan ve/veya bu değerlere yeterince yer vermeyen anayasalarda da anayasa değişikliklerini zorlaştıran hükümlerin yer aldığı bilinmektedir. Bu tür anayasalarda katılımın yöneldiği hedef statükoyu korumaktır. Toplumsal ve siyasal değişim taleplerini olabildiğince bastırmak ve/veya geciktirmektir.

Anayasayı Yenilemek Ya Da Değiştirmek

Anayasaların içerikleri ve koruduğu değerler ne olursa olsun, değişimin önüne konulan engeller, toplumların devingen ve dinamik yapılarının tetikledikleri değişim talepleri karşısında çok fazla direnemezler. Hiçbir anayasa dipten gelen güçlü değişim iradesinin önünde set oluşturamaz. Zamanı geldiğinde ve zemin

oluşturduğunda değişim kaçınılmaz olur. Anayasalar, ezeli ve ebedi hakikati dile getiren kutsal metinler değildirler. Her hukuki metin gibi, eksiklikleri ve zaafı olan ölümlü metinlerdir. Nitekim dünya anayasalar tarihi, değişikliğe uğramış ve yenilenmiş sayısız anayasanın varlığına tanıklık etmiştir.

Değişim kısmi değişiklikler şeklinde olabileceği gibi, topyekun yenilenme doğrultusunda da olabilir. Genel olarak anayasalarda değişiklik yapılması, yürürlükteki anayasanın belirlediği esaslar çerçevesinde (olağan kanunların çıkarılmasından daha güç koşullara bağlanarak) gerçekleşir ve yeni bir anayasa yapılmasına göre çok daha kolaydır. Yeni bir anayasa yapılması ise olağanüstü koşulların ya da gelişmelerin ortaya çıkmasıyla, eskiden kopma ve yeni bir başlangıç yapma ihtiyaç ve iradesinin belirmesiyle gerçekleşir. Dünya anayasalar tarihine bakıldığında genellikle bağımsızlık savaşı, iç savaş, ihtilal ve darbe gibi olağanüstü dönemlerde anayasaların yapıldığı görülür. Bu veri, olağan dönemlerde yeni bir anayasa yapılamayacağı anlamına gelmemektedir. Nadiren de olsa olağan dönemlerle de yeni anayasaların yapıldığı bilinmektedir.

Olağan dönemlerde, yürürlükteki anayasanın, devletin temel organlarının oluşum ve işleyişine ilişkin kurgusuna ve/veya temel siyasi değerlerine ilişkin ciddi rahatsızlıklar ve itirazlar yaşanabilmektedir. Eski anayasal tasarıma yönelik duyulan tepkinin çok güçlü bir toplumsal talebe dönüşmesi, bu talebin dillendirilip tartışılması ve bütün bunların neticesinde yüksek bir mutabakata varılması halinde yeni bir anayasa yapılmasının önünde hiçbir engel yoktur. Pekâlâ olağan yasama meclisleri ihtiyaç ve talep söz konusu olduğunda eskiyi bir tarafa bırakıp yeni bir anayasa yapabilirler.

Olağanüstü hallerin ortaya çıkması dışında yeni bir anayasa yapımında kritik önemi haiz olan husus, "yeni bir başlangıç" yapma irade ve isteğidir. Şayet toplumun genelinde böyle bir

irade ve istek yoksa, yürürlükteki anayasada değişiklikler yapılması daha doğru yol olacaktır. Teorik olarak, toplumun birlikte yaşama yönümlü politik iradesinin hukuki formülasyonu olan anayasalar; ortak yaşam arzusunun politik kodlarında köklü bir erozyon yaşanmadıkça ve/veya bu kodlar yetersiz hale gelmedikçe yenilenmezler. Yenilenme, ancak eskiden radikal bir kopuş ve yeniye dair yaygın ve güçlü bir istencin varlığı halinde gerçekleşir.

İster anayasa değişikliği, isterse yeni bir anayasa yapma olsun, asıl önemli olan ve üzerinde durulması gereken husus, değişikliklerin ya da yenilenmenin yönünün ne olduğudur; yani, anayasacılığın amaçlarıyla bağdaşıp bağdaşmadığıdır. Anayasa değişikliğinin ya da yeni anayasanın hedefi; hukukun üstünlüğüne dayalı, özgürlükçü ve çoğulcu bir demokratik toplumun ve siyasetin inşası ya da tahkimi istikametinde ise, bu değişim önemli ve değerli olduğu için desteklenmelidir. Ancak anayasacılık bakımından anayasanın içeriğine yönelik pozitif adım gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Yeter koşulu, uygulamanın da değişikliğe uğramış ya da yenilenmiş anayasanın kurgusuna paralel işlemesidir. Aksi takdirde bu tür bir değişim ya da yenilenme, gerçekliği örtene ve kamufle eden bir göz boyamadan öteye geçmez. Literatürde bu çeşit anayasalar "kamuflej anayasalar" olarak tanımlanırlar.

Türkiye'de Yeni Bir Anayasa Yapılabilir mi?

İktidara mensup yetkili isimlerin açıklamalarına bakıldığında, yürürlükteki Anayasa'da değişiklik yapılması değil, yeni bir anayasa yapılmasına ilişkin bir iradenin ve çabanın olduğu görülüyor.

Bugünlerde çok düşük düzeyde seyreden anayasa tartışmalarının, önümüzdeki yıl seçim sathı mailine girilmesiyle birlikte şiddetleneceğini söylemek mümkündür. Bugünkü koşullar çerçevesinde Türkiye'deki yeni anayasa

arayışlarını sağlıklı bir şekilde değerlendirmek için iki temel soruya cevap aramak gerekir. Bunlardan birincisi, iktidar cenahının yeni anayasa arayışının gerçekten toplumun geniş kesimlerinin güçlü bir talebinin ürünü olup olmadığıdır. İkincisi ise, yeni anayasanın hangi saikle yapılmak istendiği ile yeni bir anayasa için yeni bir başlangıç yapma iradesinin olup olmadığı sorusudur.

Birinci soruya cevap ararken ilk olarak toplumun çeşitli konulara ilişkin nabzını tutan, görüş ve beklentilerini ölçen araştırmalara bakmak yararlı olacaktır. Anket çalışmalarının verileri her zaman için gerçekliği ifade etmede yeterli olmasa da, aşağı-yukarı bir fikir vermesi bakımından önemlidir. Son yıllarda yapılan anket çalışmalarına göz atıldığında, yeni anayasa talebinin toplumun geniş kesimlerinin gündeminde olmadığını görüyoruz. Öyle ki, araştırma verilerinden, iktidarı destekleyen toplumsal kesimlerde dahi ciddi bir ilginin olmadığı anlaşılıyor.

Öte yandan, yeni anayasa talebine yönelik kamuoyunu oluşturacak medyada da genel bir suskunluğun/ilgisizliğin hâkim olduğu görülüyor. Muhalefetin yanında konumlanan medya organları bir tarafa, iktidara muzahir görsel ve yazılı basında dahi yeni anayasa konusuna çok fazla ilgi gösterilmediği gözlemleniyor. Kaldı ki, geniş halk kesimlerinin hayat pahalılığı, işsizlik ve yoksulluk gibi ekonomik krizin sonuçlarıyla boğuşurken, bu tür yayınlara pek itibar etmeyeceği de açıktır.

Ayrıca, yeni anayasa talebinin taşıyıcısı konumundaki iktidar cenahına bakıldığında; Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı Yardımcısı, TBMM Başkanı, Adalet Bakanı, sınırlı sayıda AK Parti Genel Başkan Yardımcısı ve MHP Genel Başkanının açıklamaları dışında çok ciddi bir çabanın sergilenmediği de söylenebilir. Bu tespite cevaben iktidar kanadı, henüz zamanı gelmediği için bir seferberlik içerisine girilmediğini ileri sürülebilir. Anayasa yapım sürecine

girildiğinde bu spekülatif değerlendirmelerin doğru olup olmadığı görülecektir.

Buna ilave olarak, yeni anayasa konusu Meclis gündemine geldiğinde ve sahalara inildiğinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ve MHP lideri Bahçeli'nin ikna ve motive etme becerileri sayesinde kendi tabanlarını konsolide edebileceklerini not etmek gerekir. Ancak Cumhurbaşkanlığı seçmen kitlesinde oluşturulacak yeni anayasa talebi, geniş tabanlı uzlaşma için yeterli olmayacaktır. Bunun için muhalefetin de sürece katılmaya ikna edilmesi ve onların da desteklerinin alınması gereklidir.

İktidarla DEM Parti arasında Kürt meselesi eksenli gelişen ilişkinin müzakere aşamasında yapılacak pazarlıklar doğrultusunda DEM Parti'nin yeni anayasa yapımına yönelik desteği sağlanabilir. Ancak hemen ifade etmek gerekir ki, başta ana muhalefet partisi CHP olmak üzere belli başlı diğer muhalefet partileri sürece dahil edilmeden -tek başına DEM Parti desteğinin- taze bir başlangıç için yeni bir sözleşme yapmada eksik kalacağı açıktır.

Muhalefet partilerin ikna edilerek yeni anayasa yapım sürecine dahil edilmeleri -en azından şimdilik- pek mümkün görülüyor. Zira, yeni bir toplumsal sözleşme yapmanın iklim koşulları yaratılmadan; yani, toplumsal ve siyasal alandaki kutuplaşma ve gerginlik giderilmeden, güven arttırıcı adımlar atılmadan, yol temizliği yapılmadan muhalefet partilerini aynı masa etrafında buluşturmanın çok güç olduğu anlaşılıyor.

Her ne kadar iktidar kanadı sivil ve özgürlükçü bir yeni anayasa taahhüdünü dillendirse de, özellikle son on yıldaki icraatları nedeniyle, mevcut iktidarın özgürlükçü ve çoğulcu niteliğe sahip bir anayasa yapacağı konusunda muhalefet ikna olmuş görünmüyor.

Başta ifade ve basın özgürlüğü olmak üzere, temel hak ve özgürlüklerin hırpalandığı, toplumsal ve siyasal muhalefetinin nefes

borusunun daraltıldığı, muhalefetinin yargı üzerinden terbiye edilmeye çalışıldığı, yargının –özellikle siyasi davalar bakımından–yürütmenin bir aparatı haline getirildiği, yargı bağımsızlığı ile tarafsızlığı ilkelerinin zedelendiği, AYM ve AİHM kararlarına yargı mercilerince uyulmadığı, belediyelere ve şirketlere kayyumların atandığı, ana muhalefet partisinin kurumsal yapısının çökertilmeye çabaladığı ve bütün bunların rutinleştirilerek gündelik hayatın bir parçası haline getirildiği bir siyasi atmosferde, anayasacılığın amaçlarıyla örtüşen bir yeni anayasa yapma çağrısının karşılık bulması pek mümkün görünmüyor.

İkinci soruya cevaben; yeni anayasa arayışının itici sebebi/gerekçesi konusunda iktidar cenahından tatmin edici ve inandırıcı açıklamaların yapılmaması da muhalefetin söz konusu talebe soğuk bakmasında ve toplumda bir heyecan oluşturmamasında etkili olduğu söylenebilir. İktidarın yetkili ağızlarından yapılan açıklamalarda; darbeciler eliyle yapılan anayasa ile yönetilme utancına son vermek, sivililer eliyle yapılan bir anayasaya sahip olmak, 1982 Anayasası'nın darbeci ve vesayetçi ruhunu kalıcı bir biçimde ortadan kaldırmak, başörtüsünü anayasal güvenceye kavuşturmak, özgürlükçü ve kuşatıcı bir anayasa yapmak gibi gerekçelerin ileri sürüldüğü görülüyor.

İktidar cephesinin ileri sürdüğü gerekçelerden sonuncusu -bugüne kadar ki icraatları nedeniyle- en iyimser yaklaşımla ihtiyatla karşılanacaktır. 1982 Anayasası'nda yapılan değişikliklerle, Anayasanın ilk halinde mevcut olan askeri otoritenin ayrıcalıklı anayasal konumu ve sivil otorite üzerindeki vesayeti ortadan kaldırılmış olundu. Başörtüsü konusu ise, çok geniş bir siyasi uzlaşa temelinde uzunca bir süredir sorun olmaktan çıkarılmış bulunuyor. Geriye sadece darbeci askerlerin yaptırdığı Anayasanın hâlâ yürürlükte olma ayıbı kalıyor.

Bu sonuncu gerekçe, tek başına yeni bir anayasa yapmak için yeterli olabilir. Zira,

Osmanlı-Türkiye anayasa tarihinde Türkiye toplumunun kendi özgür irade ve inisiyatifıyla kendisine ait bir anayasa yapamamış olma ayıbı ortada duruyor. Bu ayıba bir son verebilmek için de olsa yeni bir anayasa yapmanın doğru olacağı açıktır. Ancak bunun da, her kesimi kapsayan ve kucaklayan bir yaklaşımla ve katılımcı bir yöntemle yapmak gerekir. Bunun için de yeni bir sayfa açmak, çatışmacı, ötekileştirici, kutuplaştırıcı ve baskıcı siyasetin bir tarafa bırakılması, toplumsal ve siyasal gerginliğin giderilmesi, güven verici adımların atılması; kısaca sosyo-politik iklimin geniş uzlaşa temelinde yeni bir anayasa yapımına uygun hale getirilmesi gerekir.

Sonuç Yerine Bir Tespit ve Öneri

Türkiye toplumunun çok uzunca bir süredir bölünmüş ve kutuplaşmış bir toplum yapısına sahip olduğu, yapılan araştırmaların ortaya koyduğu bir gerçektir. Toplumsal düzeydeki bölünme ve kutuplaşmanın siyasal düzlemde çok daha ağır bir görünüme sahip olduğu da biliniyor. Özellikle son yıllarda mevcut iktidarının kendi tabanını konsolide etme adına kullandığı dil ve izlediği siyasetin bu tabloyu daha da ağırlaştırdığı görülüyor. Böyle bir manzara karşısında geniş tabanlı uzlaşa temelinde yeni bir sözleşme yapabilmek gerçekten çok güçtür.

Güç olan bu işi başarabilmenin ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın dillendirdiği "kuşatıcı ve özgürlükçü" bir anayasa talebinin hayata geçirebilmesinin ilk gereği, toplumdaki ve siyasetteki gerginliği, kamplaşma ve kutuplaşmayı gidermeye yönelik söylem ve eylem değişikliğine gitmektir. Bu amaçla, genel olarak muhalefetin, özel olarak ise bugüne kadar yapılan anayasalarda kapsam dışı bırakılan, sözleşmeye dahil edilmeyen toplumsal kesimlerin kaygılarını ve korkularını gidermeye yönelik somut adımlar atılmalıdır. Başta Kürtler ve Aleviler olmak üzere bütün ötekileştirilen grupların talep ve beklentilerine kulak verilmelidir.

Madem ki yeni bir anayasa yapılmak isteniyor, öyleyse bu yeni anayasaya bir hikâye yazmak gerecektir. Ortada olağanüstü bir durum olmadığına göre, yeni anayasa yapmanın tek bir gerekçesi olabilir; o da yeni bir başlangıç yapmaktır. Yeni başlangıç ise; eski ezberleri

tekrarlayarak, kadim korkulara ve tabulara sarılarak yapılamaz. Aksi takdirde, oluşturulacak sınırlı ittifaklarla yapılacak bir anayasa yeni olma özelliğini taşımayacağı gibi, böyle bir anayasanın kuşatıcı bir toplum sözleşmesi olduğundan da söz edilemez.

Yeni Anayasa Nasıl Bir Yöntem ve İçerikle Hazırlanmalı?

Av. Metin TARHAN

Yeni Anayasa İhtiyacı Var Mı?

Olağanüstü dönem ürünü 1982 Anayasasının toplumsal ihtiyaçlara cevap vermedeki yetersizliği, 173 maddesinden 83 maddesinde yapılan değişikliklere rağmen, devam etmektedir. Yine, mevcut Anayasanın ekonomik ve toplumsal gelişmelerin gerisinde kalması ve meşruiyetinin tartışmalı olması, yeni bir anayasa yapılmasını zorunlu bir ihtiyaç haline getirmiştir.

Yeni bir anayasa aynı zamanda sorunların uzlaşısıyla çözümüne hizmet edebilir. Örneğin, Terörsüz Türkiye gündemi kapsamında sorunların çözülmesi, Alevilerin taleplerinin karşılanması ile inanç ve kültürel konular, anayasal düzeyde düzenleme gerektirebilir. Sivil, demokratik, yeni nesil hakları da kapsayan, temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan, toplumsal dengeleri gözeten, çevreci, özgürlükçü ve katılımcı bir anayasanın yapılması yönünde toplumda beklenti ve anlayış birliği oluşmuştur. 1982 Anayasası ile ilgili tartışmaların ve beklentilerin ışığında bugüne değin siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları tarafından muhtelif anayasa tasarımları hazırlanmıştır. Yeni anayasa ihtiyacı bilim çevreleri, üniversiteler, meslek grupları tarafından da tartışılmıştır. Geline aşamada, yeni anayasa bir ihtiyaç olarak öncelikli ele alınmayı beklemektedir.

Bu makalede; dengeleri gözeten, çoğulcu, katılımcı, özgürlükçü ve meşru sivil bir anayasanın ilkeler bazında hazırlanma yöntemi ve içeriği üzerinde durulmuştur. Hiç kuşkusuz yeni anayasa sadece içeriğiyle değil, aynı zamanda hazırlanma yöntemi ile de tanımlanmalıdır. Bu nedenle, yeni bir anayasa talebi, hem hazırlanma yöntemine hem de içeriğe yöneliktir.

Yeni Anayasa Nasıl Bir Yöntemle Hazırlanmalıdır?

Mülga 1961 ve mevcut 1982 anayasaları darbeyi yapan askerlerin belirlediği kurucu meclisler tarafından, kendi öncelikleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Her iki anayasa da yürürlüğe girdiği günden itibaren tartışmalara konu olmuş ve çok sayıda değişikliğe uğramıştır. Bu nedenle, yeni anayasanın, toplumun tüm kesimlerinden temsilcilerin katıldığı, tartışmaya açık ve uzlaşmaya dayalı yöntemlerle hazırlanması, meşruluk ve kalıcılık için elzemdir. Yeni anayasa geniş bir mutabakatla hazırlanmalıdır. Bunun için, geniş bir katılıma ihtiyaç vardır.

Hiç kuşkusuz; halkın tamamının bir araya gelerek anayasa konularını tartışması, anayasa metni kaleme alması mümkün değildir. Anayasa, halkı temsil eden sivil toplum kuruluşları ve siyasi partilerin, üniversitelerin, baro ve diğer meslek kuruluşlarının, toplumun örgütlü

kesimlerinin en geniş şekilde sürece dahil edilerek görüş ve önerileri alınması suretiyle meclis tarafından hazırlanmalıdır.

Hazırlanan anayasa metni kısa, sade, açık ve anlaşılır olmalıdır. Yoruma açık, süslü ve abartılı kelime ve ifadelerden kaçınılmalıdır. Anlam ve algılama karmaşasına neden olmayan bir teknikte yazılmalıdır. Mecliste temsil edilen siyasi grupların katılımıyla hazırlanan anayasa metninin kabul edilmesi ve en geniş katılım sağlanarak halkoyuna sunulması, demokratik meşruiyeti güçlendirecektir.

Mevcut meclisimiz, yüksek bir temsil gücüne sahiptir. Bu kadar geniş temsil kabiliyetine sahip olan meclisimiz yeni anayasanın hazırlanmasında ve halkoyuna sunulmasında meşruiyete ve yetkiye sahiptir. Bu durumu büyük bir şans olarak görmek gerekir. Ayrıca, meclisimiz anayasa hazırlama konusunda önemli deneyimlere sahiptir. 1876'dan bu yana, mecliste birçok anayasa ve anayasa değişikliği çalışması yapılmıştır. Yakın zamanda, 2011 seçimlerinden sonra yeni bir anayasanın yapılması için, tüm siyasi partilerin katılımıyla TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu kuruldu. Bu komisyon, yaklaşık olarak 160 sivil ve kamusal kuruluşu doğrudan dinledi. Farklı görüşleri dinleyen Anayasa Uzlaşma Komisyonu önemli bir birikim, deneyim oluşturdu. Ancak, anayasa yazmadan dağıldı. Anayasa, toplumsal uzlaşma metnidir, ne kadar siyasi parti anayasanın hazırlanmasına katılırsa, anayasa o kadar güçlü ve meşru olur. Anayasa Uzlaşma Komisyonu tarafından yapılan çalışmalar, toplanan ve tasnif edilen talepler yeni süreçlerde de değerlendirilebilir. Komisyona katılan partilerin üzerinde mutabık kaldıkları 59 madde yeni çalışma sürecine bir başlangıç olabilir.

Yeni Anayasa Hangi İçerikle Hazırlanmalıdır?

Hem bütünlük hem de sivil iradenin yansımaları bakımından sıfırdan yeni bir anayasa hazırlanmalıdır. Bu yolla halkın iradesi ile yeni bir

anayasa yapılmış olacaktır. Yeni anayasanın tüm hükümlerinde uzlaşma sağlanmalıdır. Hiç kuşkusuz, önceki anayasada yer alan hükümlerin bir kısmı de uzlaşma ile yeni anayasada aynen veya kısmen düzenlenmiş haliyle yer alabilir.

Yeni anayasada başlangıç hükümlerine yer verilmeyebilir. Demokrasisi gelişmiş birçok ülkenin anayasalarında başlangıç hükümleri yer almamaktadır. Çoğulcu demokrasi, insan hakları, insan onuru, hoşgörü, toplumsal barış, hukuk devleti, hukukun üstünlüğü ve benzeri evrensel değerleri referans alan bir giriş metni olabilir.

Yeni anayasa, hukukun üstünlüğünü esas almalıdır. Devletin temeli, hukukun üstünlüğüne dayanmalıdır. Hukuk devleti sadece kural koyan devlet değil, aynı zamanda koyduğu kurallara uyan devlettir. Hukuk devletinde, toplum adına yetki kullanan tüm makamların, özellikle yargı kurumlarının görev ve yetkileri belirgin olmalıdır. Devletin sosyal, laik, demokratik niteliği korunmalı, zamanın koşullarına uygun olarak gelişen işleve kovuşturulmalıdır.

Yeni anayasa, seçilmiş organlar üzerinde vesayet organlarına yer vermeyen, çoğulcu ve katılımcı bir siyasal rejimi esas alan, her türlü vesayetçilikten uzak, sivilleşmeyi önceleyen, devlet ve birey ilişkilerini özgürlük ekseninde düzenleyen bir anayasa olmalıdır. Bu bağlamda, Milli Güvenlik Kurulu bir danışma kurulu olarak yeniden yapılandırılmalı, görev alanı savunma konularıyla sınırlı olacak şekilde yasa ile düzenlenmelidir. YÖK ve Diyanet İşleri Başkanlığı, zamanın gereklerine ve toplumsal ihtiyaçlara göre yeniden yapılandırılmalıdır.

Yeni anayasa, şiddet içermeyen tüm fikirlerin beyan edilmesine, örgütlenmesine, kurdukları partiler vasıtasıyla iktidar için yarışmalarına en geniş anlamda izin veren düzenlemeler içermelidir.

Yeni anayasa yerel ve merkezi idarenin her kademesindeki yönetim biriminde karar organlarının seçimle oluşmasına, siyasi alanın

genişletilmesine, kamu görevlileri dahil her ke- sin özgürce siyaset yapmasına, demokrasinin vazgeçilmez unsurları olan siyasi partilerin iç yapılarının demokratikleşmesine ve karar alma süreçlerine üyelerin katılmasına yönelik düzenlemeler içermelidir.

Yeni anayasa, yeni nesil hakları da kapsayan kişi hak ve özgürlüklerini siyasi iktidara karşı koruyan mekanizmaları güçlendiren, hak ve özgürlüklerin geniş anlamda kullanıldığı, her bir hak ve özgürlüğün niteliğine özgü olarak getirilen istisnai kısıtlamaların en aza indirildiği, kişiyi devlet otoritesine karşı koruyan, tüm hak ve özgürlüklerden ayırım gözetilmeksizin herkesin eşit yararlanacağı düzenlemeler içermelidir. Düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğüne hiçbir kısıtlama getirilmemelidir.

Yeni anayasada inanç özgürlüğü tam olarak güvenceye alınmalıdır. Bireylerin; devlet ve diğer yapı ve grupların baskısına maruz kalmadan her hangi bir dine inanma, o dinin gerektirdiği ibadeti yapma, dini öğrenme ve öğretme, dinine göre özel yaşamlarını düzenleme özgürlüklerine sınırlama getirilmemelidir. Devlet en geniş anlamda inanç özgürlüğünü sağlamakla yükümlüdür. Ancak, devletin dini hizmet sunup sunmayacağı konusu tartışmalıdır. Devletin dini hizmetler sunmayıp, bu hizmetlerin o dine sahip olanlarca yerine getirilmesi bir tercihtir. Eğer devlet dini hizmet sunacak ise, bu hizmeti tüm dini guruplara eşit, ayırım yapmaksızın sunması gerekir. Özellikle vergisini ödemediği halde, yeteri kadar dini hizmet alamadığını ifade eden ve bu durumun giderilmesini isteyen Alevilerin talepleri de hazırlanacak yeni anayasada karşılanmalıdır. Genel idare içinde; Alevilere dini hizmet sunan özerk ve demokratik bir idari birime anayasada yer verilmesi sosyal bütünleşmeyi güçlendirecektir. Bu idari yapının vazifesi, yapılanması ve işleyişi yasa ile düzenlenebilir.

Yeni anayasada sadece vatandaşlık hakkı yer almalı, katı etnik çağrışımlara yer verilmemelidir. Vatandaşlık, anadilde eğitim ve öğretim hakkı yasa ile düzenlenmelidir.

Yeni anayasada, halkın iradesine dayanan demokrasiyle bağdaşmadığı ve gelecek nesillerin kendi kaderleri hakkında söz söylemeyi engellediği için prensip olarak yasakçı hükümlere yer verilmemesi tercih edilmelidir.

Yeni anayasada, yargının tarafsız ve bağımsızlığı, hakim güvencesi net vurgulanmalı, bunların fiilen uygulanması için gerekli olan kurallar ve ilkeler yer almalıdır. Tarafsızlık hem kişi ve gruplara hem de devlete karşı olmalıdır. HSK, yargı bağımsızlığı, yargının tarafsızlığı ve hâkim güvencesi ilkeleri ile uyumlu olarak yeniden düzenlenmelidir.

Yeni anayasada, başkanlık sistemi yer almaz. Başkanlık sistemi, ülkemizin çoğulcu yapısına denk düşmektedir. Ancak, erkler arası denge ve denetim mekanizmaları güçlendirilmelidir. Halk tarafından seçilen başkan yürütme görev ve yetkisine sahip olmalıdır. Ancak, tayin edilen bakanlar TBMM'nin onayı ile yemin ederek göreve başlamalıdır. Nitelikli çoğunlukla bakan TBMM tarafından görevinden el çektilmelidir. Üst yargı organlarının seçiminde meclisin yetkisinin yürütme organının altında olmaması gerekir. Devletin en temel kurumu olan meclisin itibarı korunmalıdır. Milletvekillerinin dokunulmazlığı meclis çalışmalarıyla sınırlanmalı, milletvekilleri, işledikleri adi suçlar nedeniyle vatandaş gibi yargılanabilmelidir.

Yeni anayasada yerel yönetimler güçlendirilmelidir. Merkezi yönetim tarafından yürütülen hizmetlerin büyük kısmı yerel yönetimlere devir edilmelidir. Beldenin sosyal, kültürel, ekonomik durumuna uygun yerel ihtiyaçlar yerel yönetimler tarafından karşılanmalı, vergi koyma gibi yerel meclislerin yetkisi artırılmalıdır.

“Anayasal Vatandaşlık” veya “Vatandaşlık Yasası” Arasında Bir Araftayız!

Orhan MİROĞLU

Sahadan bildiriyorum diye başlayan röportajlar, köşe yazıları vardır, bilirsiniz.

Ben de galiba akademik alemden değil; ama sahadan olmasa da, hafızadan, Türkiye'nin ortak belleğinden bildirmiş/yazmış olacağım.

Metne hazırlanırken, başlangıç için nihayet sahip olduğum tecrübeler ve yaşadığım olaylar nedeniyle çok farklı girişler ve ilk cümle alternatiflerine sahip olduğumun farkındaydım.

Bir 12 Eylül mağduru, aynı zamanda bir Anayasa mahkemesi kararı mağduru, sonuncusu Anayasa Mahkemesinin DTP kapatma kararıyla alınmış ve 2015 yılında sona ermiş beş yıllık yasak dahil, hayatının yaklaşık yirmi yılı siyaset yasağı içinde geçmiş bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı...

12 Eylül'den sonra başlayan ve hiç hız kesmeden yaklaşık kırk yıla uzanan anayasa tartışmalarına yazı ve fikirleriyle katılmış, süreçleri yakından izlemiş bir siyasetçi ve yazar; aldığı son siyaset yasağı 2015 yılında sona ermiş ve siyaset yasağı toplumda 20 yıla yaklaşan biri için ilk cümleyi, ilk başlangıç paragrafını yazmak, gördüğünüz gibi zor olmadı.

12 Eylül'le beraber gelen ilk siyaset yasağı, 1998'de kalktı ve kalkınca HDP'de siyaset yapmaya karar verdim. HDP kapatıldı DEHAP

kuruldu, o da kapatıldı, DTP'yi kurduk ve yola devam ettik.

Kürtler'in HEP'le başlayan sivil siyaset geleceğinin bir devamı olan DTP'de (Demokratik Toplum Partisi) Genel Başkan Yardımcısı olduğum 2006 yılında, Anayasa Mahkemesi'nden parti yönetimini ve beni, tahmin edebileceğiniz gibi, şaşkırtan bir davet aldım.

Davetten iki yıl sonra da aynı mahkeme bana 5 yıl siyaset yasağı koydu.

Doğrusunu isterseniz ya ifade vermek ya da savunma yapmak için yolu Anayasa Mahkemesine düşen siyasetçilerdik. Siyaset yaptığımız partileri 90'lı yıllardan başlayarak peş peşe kapatan ve siyaset yasağı koyan bir kuruma gün gelecek, anayasa tartışmalarına katılmak için davet edileceğimiz aklımızın köşesinden bile geçmezdi.

Bildiğim kadarıyla ilk ve son davet oldu.

O dönem Anayasa Mahkemesinde görevli, fikirlerine çok değer verdiğim, Prof. Dr. Osman Can aradı ve Anayasa Mahkemesinin 41. Kuruluş Yıldönümü nedeniyle düzenlenen “Türki Cumhuriyetler, Komşular ve Anayasal Sorunlar ve Türkiye’de Seçim Sistemleri” konulu sempozyuma davet etti.

Davet ederken de, siyasi partilerden temsilcilerin olacağını, bu davetin doğrudan

partilere değil, ama parti aidiyeti olan ve düşünceleriyle bilinen kişilere yapıldığını ifade etti. Bu yüzden de, kişilerin seçimini partiler değil, davet eden kurum, yani Anayasa Mahkemesi Başkanı Tülay Tuğcu belirlemişti.

Sempozyuma sunduğum metin siyasi temsil ve bu temsilin Kürt siyasi partilerinin kapatılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan 'siyasi temsilde adaletin ve eşitliğin yitirilmesi' hakkındaydı ve daha sonra sempozyuma sunulan metinlerle beraber Anayasa Yargısı ismiyle basılan bir kitapta yer aldı.

MHP'nin temsilcisi İstanbul milletvekili, müteveffa Mehmet Gül de oradaydı.

Konuşma metinleri bilgilendirme amaçlı salondaki davetlilere dağıtılıyordu, benim hazırladığım metin de dağıtıldı ve bir huzursuzluğa yol açtı. Mehmet Gül, metni okudu ve başkan Tülay Tuğcu'ya bu metnin Anayasa mahkemesi salonunda okutulamaz nitelikte olduğunu, eğer okunursa salonu terk edeceklerini söyledi. Tülay hanım, bütün siyasi partilere eşit mesafedeyiz dedi, ve ben oturdumdaki yerimi alınca, salonda bir hareketlilik oldu, Mehmet Gül ve birkaç kişi salondan ayrıldılar.

Üstünden yaklaşık yirmi yıl geçmiş. Siyasi temsil sorunu önemli oranda çözüldü. Baraj düştü. 2007'den bu yana HEP geleneğinden gelen partiler çok fazla yargılama, tutuklama söz konusu olsa da, TBMM'de temsil olanağı buldu, buluyor.

Anayasalar hiç şüphesiz, Türkiye'nin anayasalar tarihinin de ortaya koyduğu gibi, hayata geçtikleri dönemin siyasal, sosyal şartlarının ürünüdür.

Türkiye'nin anayasalar tarihi derin bir mevzu ve 12 Eylül'den bugüne siyasetin gündemindeki yerini korumaya devam ediyor.

Hayata geçmemiş olsa da, içeriği ve dönemin siyasi ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamaya aday bir müktesebata sahip olması bakımından, anayasa tartışmaları ve yapım

süreçleri tarihinde, 1921 anayasasının bambaşka bir yerde durduğunu, farklı siyasi ve toplumsal temsiliyete sahip kesimlerin öngördüğü veya tahayyül ettiği anayasa taslak metinlerinin hiç birinin, henüz 1921 anayasasının ötesine dahi geçemediğini görmek gerekir.

1921 Anayasası, bir İmparatorluk mirası üzerine kurulmakta olan yeni bir devletin, bu mirası yok sayamayacağını, ulusal egemenlik ve hükümranlığın bir tek etnik kimliğin içine haps edilemeyeceğini, farklı kültürlerle ve dillere sahip olan halkların, özerk bölgelerde kendilerini yaşatabileceğini, ve idare edebileceğini, özetle hükümranlığın paylaşılabilceğini gösteren bir metindir ve bugünün tartışmalarına da ışık tutan bir metindir.

Yeni anayasa tartışmalarının bugün gelip tıkanacağı temel konular, 1921 anayasasında açıklığa kavuşmuş ve kendine yer bulmuştur desek yanlış olmaz.

Yüzyıl içinde az gittik uz gittik, ama bölünme korkusu azalmadı, bölgedeki gelişmeler ve kırk yıl sürmüş düzenlerin dağılması nedeniyle, daha da arttı; 'sıra bize de gelecek' korkusu, bölünme korkusundan beslenen İnkâr anlayışı, bir çok reform ve demokratik düzenlemeye rağmen aşılamıyor. Ulusal egemenliğe ve hükümranlığa ortaklık hiçbir şekilde kabul edilemiyor, ve vatandaşlık tanımı etnik bir tanım olmanın ötesine geçemiyor.

Sayırsız maddesi değişmiş olsa da, 12 Eylül Anayasası yürürlükte.

Türkiye'nin toplumsal bir mutabakat sözleşmesi olarak yeni bir anayasaya yakınlığı, düne göre bugün daha uzak bir ihtimal; tabi ki bu tarihsel uzaklaşmanın sebepleri üzerinde durulmalı ama bu tek başına bir anayasal mutabakatı sağlamaya yetmez. Çok katmanlı toplumsal katılımlı müzakere süreçlerini gerektirir.

Kürt sorunu ve Kürt vatandaşlarımızın demokratik talepleri üzerinde mutabakat

sağlanmadan, Türkiye geçmişiyile yüzleşmeden yeni bir anayasa yapmak zor.

Mesele döner dolaşır, yüzleşme, inkar ve bir millî kimliğin kabulüne ya da reddine çarpar gelir orada durur.

Şüphesiz bu gerçeklik görülüyor görülmesine, ve sorun sanki Kürtler'in Türk kimliğinin vatandaşlık tanımı içinde yer almasına razı olabilecekleri bir siyasi iklim yaratmaktan geçirmiş gibi hareket ediliyor. Şunu demek istiyorum. Yüzyıldır ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 25-30'unu oluşturan bir kimliğe sahip halkı inkar ediyorsunuz sonra inkar ettiğinizi de inkar ediyorsunuz, sonra da Türklük tanımı dışlayıcı değil, herkesi hepimizi kapsayan bir tanımdır diyorsunuz ve böylece Kürtler'in de inkara ortak olması için adeta davetiye çıkarıyorsunuz.

Oysa Kürt kimliği, bu yılın Newroz kutlamalarının da açıkça ortaya koyduğu gibi, inkardan nasibini almış Kürtler arasında bile giderek güçleniyor. Nasıl olacak anayasa metninde nasıl yer alacak, bu, ayrı bir tartışma konusu; ama şüphe yok, Kürtler kendi kimliklerinin yeni inkar süreçleri yaşamaması için anayasal güvence istiyor.

Etnik meselelerini çözmüş dünyanın bir çok yerindeki ülkelerde şartlara bağlı olarak önce inkar süreçleriyle yüzleşme, sonra inkara maruz kalanı tanıma, sonra da nihayetinde, tanımanın gereği yapılır. Bu gerek de söz konusu ülkelerin anayasalarında farklı tariflerle yer alır.

Misal, İspanya anayasasında, İspanyolca'dan her vatandaşın öğrenmekle mükellef olduğu bir dil olarak söz edilir ama İspanya'nın özerk bölgelerinde konuşulan dillerin de özel bir saygıyı hak ettiği açıkça belirtilir.

Yeni anayasalar böylesi uygun siyasi iklimlerin yaratıldığı ortamlarda gerçekleşir.

Kürt dili ve edebiyatının tanınması, 'siyasi temsil ve eşitlenme' sorunu konusunda sağlanan ilerlemeleri elbette yok sayamayız.

Lakin inkar sürecinin tamamen kapandığı, sona erdiği bir siyasi iklimde yaşadığımızı da söyleyemeyiz.

Siyaset zemininde ve kültürel alanlarda, genel olarak "Kürt anasını görmesin" diyebileceğimiz anlayışlar bugün de demokratik ilerlemenin ve yeni bir anayasa yapmanın önündeki en büyük engeldir.

Ben, Mardin Midyatlıyım. Benim çocukluk yıllarımda buralarda Arapça, Kürtçe, Süryanice, Türkçe konuşulurdu. Süryaniler o bölgenin eski halkıdır. Kürtlerden bile önce oradaydılar, onlar da çok büyük acılar yaşadılar; 1915 hadisesi sadece Ermeniler için değil Süryaniler için de bir çok trajedilere yol açmıştır. Şimdilerde Mardin'de o çoğulcu yapıdan geriye çok fazla bir şey kalmadı.

Benim lise yıllarımda yani 70'li yıllara kadar, Kürtler bir takım sorunlar yaşıyordu ama kimsenin ayrı bir parti kurmak ya da dağa çıkmak gibi bir niyeti yoktu. Aynı yıllar, Türkiye'de sol ideolojilerin güçlü olduğu yıllardı. Bölgede, 40'ı 50'yi geçmeyecek kadar Kürt aydını vardı, bunlar da genelde hali vakti iyi olan, bilgiye ve okuma olanağına sahip olan ailelerden geliyordu.

Orta sınıflar gelişmemiştii.

'Gundi'ler(köylüler) denilen yoksul kesim, bir de Bajariler yani şehirliler vardı. Bajariler ile Gundilerin o tarihlerde Kürt-Türk diye bir meseleleri yoktu ama 1980'li yıllardan sonra PKK'nin siyasi önderliğinde gelişen mücadelenin temel tabanının %90'nı bu köylüler oluşturdu ve bu taban giderek büyüdü, şehirlere ve batıya yerleşti, ya da mecburi göçe zorlandı, değişim dönüşüme uğradı, ama kimlik talebi zayıflamadı, tersine güçlendi.

60'lı 70'li yıllarda, Kuzey Irak'ta Mesut Barzani'nin babası Mustafa Barzani önderliğinde bir hareket vardı. Türkiye'yle ilişkileri gayet iyiydi, bazen yardım da görüyorlardı. Onların bütün meselesi Kuzey Irak'ta yaşayan Kürtlerin

federal bir yapıya kavuşmasıydı. Dolayısıyla böyle büyük bir Kürt uluslaşması talep eden, bunu hak gören bir anlayışları yoktu. Zaten ne Türkiye'deki ne İran'daki, ne de Suriye'deki Kürtlerin böyle bir araya gelerek bir ulus devlet kurma düşüncesi vardı.

Türkiye solunun, Türkiye'de Kürt hareketiyle ilişkileri gayet iyiydi. Emperyalizme karşı olmak gibi bildiğimiz o klasik sol söylemler Kürt hareketi içerisinde de çok hissediliyordu. Zaten PKK'nın oluşmasını sağlayan grup olsun, PKK'nın dışındaki Kürt gruplarının kurduğu bir takım siyasi partiler olsun bu sol fikirlerden etkilenip, sosyalizmi daha yola çıkarken benimsemi ve sosyalizmin Kürt topluluğu için bir kuruluş olduğu ön kabulünden hareket etti.

Tabi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği vardı ve Ortadoğu'da aktifti.

3. Dünyada gelişen ulusal kurtuluş hareketlerini, İslami karakterde olsun, olmasın destekliyordu.

O dönemlerde Türkiye'de Kürtler'e uygulanan ama Cumhuriyetin kurulmasından önce var olmayan büyük yasaklar söz konusuydu. Kürtlerin inkarı, Kürt kimliğinin yok sayılması, Türklüğün makbul vatandaşlık olması gibi dayatmalar yapılıyordu.

1514'den sonra Yavuz Sultan Selim'le Kürt aşiretleri arasında oluşan ittifaklar sonucu 17-18'e yakın Kürt Beyliğinin özerk bir biçimde 300-400 yıl kadar yaşadı.

Bu Kürt Beylikler, Osmanlılarla dış meselelerde birlikte ama kendi içlerinde bağımsızdılar.

Cumhuriyetin kuruluşunda Kemalist kadrolar Kürtlerin de desteğini almak için çok ciddi çaba harcadı. Mustafa Kemal Kurtuluş Savaşı'ndan 5 yıl kadar önce 1916-1917'lerde Diyarbakır'ı ziyaret edip oradaki ağalarla, şeyhlerle bir araya geliyor, Osmanlılığı öne çıkaran mesajlar veriyordu.

Osmanlılığın ve sultanlığın elden gittiğini söyleyerek destek arıyor, bu desteği de buluyordu.

Hatta ünlü bir anekdot anlatılır; Mustafa Kemal Diyarbakır'a bağlı Hazro ilçesinin beyi olan Mustafa Beyi ziyaret edip orduyu besleyecek imkanımız kalmadı deyince Kürt Lider Mustafa bey 2 ay ordunun işesi bana ait diyerek, zor durumdaki adaşı Mustafa Kemal'i memnun ediyor.

O buluşmada Kemal Paşa, 'biz bir mücadeleye girdik ama eğer bir yenilgiye uğrarsak Kürdistan dağları bizi korur mu' diye soruyor. Mustafa Bey de buna müspet cevap veriyor. O tarihlerde biz ayrı bir ulusuz, bize ne sizin ulusal kurtuluş savaşınızdan diyebilecek bir düşünce yok Kürtler arasında.

Yeni yeni kurulan Kürt Teali cemiyetleri vardı. Mustafa Kemal, bir yandan Kürt toplumunun desteğini alıyor diğer yandan bölgede örgütlenen Kürt Teali cemiyetleri şubelerinin kapatılması için emirler veriyordu.

O dönemde Osmanlı ümmeti, Anadolu ümmetinden bahsedilebiliyor, ama bir Türk ulusundan bahsetmek tarihi olarak da, sosyolojik olarak da pek mümkün değildi, ama bunun olması lazımdı çünkü bir ulus devlet kurma arzusu vardı.

Derken Cumhuriyet kuruluyor ve 1921'de anayasa yapılıyor. 1921'de hazırlanan bu anayasada farklı kültür ve dile sahip olanların özerk olabileceğine dair maddeler olduğu için hiçbir zaman hayata geçmiyor. Dolayısıyla 1921 anayasası bu kadar özgürlükçü olmasına rağmen Lozan imzalandıktan sonra Türkiye'yi kuran Kemalist kadroların kendilerine duyduğu güven çok fazla artıyor ve o yalnızlık duygusu bitiyor.

Lozan'dan sonra kuruluş sözleşmesi imzalanmış, Yunanla olan problemleri bitmiş, mübadele meseleleri halledilmiş bir Türkiye var artık. İşte bu şartlarda ve 1924'te inkar süreci

başlıyor. Eğer 1921 anayasası uygulanabilseydi, Türkiye’de Kürt problemi o yıllarda çözülmüş olacaktı ve Türkiye’nin 100 yıla yakın bir dönemde başını ağrıtan, Türkiye’nin maddi manevi bütün kaynaklarını heba eden böyle bir meselesi olmayacaktı.

Bu şüphesiz siyasi bir tercihti. Anadolu ümetinden yeni bir ulus devlet yaratma fikri modern bir projeydi. Bu projeye uygun olan ve olmayan halklar tasnifi yapıldı. Balkanlardan ya da Kafkaslardan gelen diğer halklar gibi Kürtlerin de, Müslüman olduğu için Türkleşebileceği düşünülürdü. Kurucu parti olan Cumhuriyet Halk Partisi, bütün kongrelerinde bu Türkleşmenin esaslarını gündeme getirdi. O tarihte isyanlar başladı; 1925 Şeyh Said isyanı ardından 1928 Ağrı isyanı geldi. Kürtlerin içinde bulunduğu sosyal gerçeklikler nedeniyle, çok zayıf olan o isyanların Osmanlı İmparatorluğu’nun mirası üzerine kurulan bu kadar güçlü bir ulus devlete karşı başarı şansı zaten yoktu. Hepsini başarısızlıkla sonuçlandı. Bugün zaten hepsinin isyan olmadığı, Kemalist rejimin kendisini Türkiye toplumuna kabul ettirmek için kullandığı bir takım provakatif eylemler sonucunda geliştiğine dair kanaatler giderek güçleniyor.

Yani planlı bir şekilde halk, kışkırtılıyor ve isyana teşvik ediliyordu.

Türkiye ve Kürtler isyanlardan çok zarar gördü.

Kemalistler, sadece isyancıları değil, muhalefetin temsilcilerini de, İstiklal Mahkemelelerinde astılar.

Bu mahkemelerde Kemalist rejime muhalefet edenler yargılandı ve çoğu asıldı.

Özetlediğim bu tarihi anlatı bize çok şey söylüyor. Buradan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür: Kürt meselesi üzerinden siyasi egemenlik alanları oluşturmak, bu meselenin siyasi dinamiklerini sert iktidar çatışmalarında kullanma stratejileri yaratmak, bugün de, varlığını koruyor.

Son Kürt isyanı olmasa, faili meçhul cinayetler, köylerin boşaltılması, 12 Eylül’den sonra inşa edilip bir laboratuvar gibi kullanılan Diyarbakır Cezaevi yaşanmasaydı, Türkiye bugün bambaşka bir ülke olurdu.

1989’da Berlin duvarının çökmesi dünyada büyük bir değişim dalgasına neden oldu; dünyada 100’e yakın ülkede totaliter rejimin değişmesine yol açtı. Dünyada bu kadar muazzam değişimler olurken Türkiye, 1920’li yıllardan sonra ikinci kez Kürt meselesiyle ilgili çok şiddetli bir çatışma içine girdi. Maalesef Kürt savaşında kurulan askeri vesayet, ordunun siyasi hayatı belirleyen tek güç olması ve diğer anti demokratik kurumların varlığı, değişim ve barış fırsatını, Türkiye’nin her defasında ıskalamasına sebep oldu.

Bir normalleşme süreci yaşanmadan ve yurtdışında özetlenen tarihle yüzleşmeden, bizi bir arada ve özgürce tutacak bir anayasa yapmak mümkün değildir. Önce şiddetin hayatımızdan çıkması lazım. Devlet Bahçeli’nin çağrısıyla başlayan sürecin en önemli sebebi, Türkiye’nin beka endişesinin artması ve tarafların savaşın sürdürülemediğini görmüş olmasıdır.

Ancak, Türkiye bu şiddet meselesi ve savaşın hakikatleri meselesinde bilgisini, deneyimini ve hafızasını tazeledikçe siyasi çözüme ve yeni bir anayasaya o oranda yaklaşmış olur.

Yeni anayasa için Türklerin de Kürtlerin de anlaması gereken şu bence: Artık birbirimizi yeniden etnik kimliklerimiz üzerinden tanımlayamayız. Bizim anayasamız kimin ne kadar Türk olduğuna karar veren bir anayasa olamaz. Bu bir toplumsal barış anayasası olmak zorundadır. Anayasamız bizleri, temel haklarımız açısından etnik kimliğimiz, siyasi, cinsel, inanç tercihlerimiz her ne olursa olsun eşit yurttaşlar olarak tanımlamak zorunda. Buna özetle anayasal yurttaşlık diyoruz.

Anayasanın değiştirilemez diye tarif edilen ve Türklük üzerinden kurgulanan maddeleri değişmeden yeni bir anayasa yapılamaz.

Cumhuriyet tarihindeki iç çatışmalar, hem Türkler'e hem Kürtler'e şunu göstermiş olmalı:

Birarada ve bu ülkede yaşayacağız. Türkiye'de her iki halkın iç içe geçmişliği İstanbul gibi bir şehrin dünyanın en büyük Kürt şehri olması, Diyarbakır'ın yüzünün Erbil'e değil İstanbul'a dönmüş olması bütün bu siyasi irademinin dışında gelişen sosyolojik hakikatler ortaya koyuyor ki; Türkiye'de Türkler ve Kürtler ve başka halktan insanlar bir arada yaşamaya mecburdur. Bu mecburiyete inanmak lazım. Bu mecburiyeti farklı bir şey haline getirmek için uğraşmak acı üretir, şiddet üretir, ama abesle iştigalden farksızdır.

Demokrasiden uzaklaşıldığı milli güç arayışı ve güçlenmenin siyasi tercih haline geldiği bir dünyadayız. Bu durum, bir çok ülkenin içine kapanmasını, otoriter liderlerin iktidara gelmesini ve Anayasal vatandaşlıktan uzaklaşmayı da beraberinde getirdi, getiriyor.

Vatandaşın her halükarda devlete mecburiyetini kayıtsız şartsız öngören ve yasal bir sorumluluk olarak belirleyen, benzerlerine hatta ilklerine, Amerika'da doksanlı yıllarda, ikibinli yıllarda rastladığımız 'Türkiye'nin şartlarına uyarlanmış bir çeşit 'Vatandaşlık Yasası' üzerine yoğunlaşan kesimleri görüyor ve endişe ediyorum.

Vatandaşlık Yasası, "ulusal güvenlik danışmanı Brezezinski'nin belirttiği gibi, 'teröre karşı savaş, mantığı perdeleyen duyguları yoğunlaştıran ve demagog politikacıların hedefledikleri politikalar uyarınca, halkı harekete geçirmelerini kolaylaştıran' türde bir korku oluşturmak için tasarlanmıştı.

"11 Eylül'den birkaç gün sonra, Başkana '11 Eylül 2001'de meydana gelen terörist saldırıları planladığı, yetkilendirdiği, gerçekteşirdiği veya yardım ettiği ya da bu tür örgütleri ve

kişileri barındırdığı tespit edilen ülkelere ve örgütlere karşı sınırsız güç kullanma yetkisi veren Amerikan Kongresinin onayından geçirilen yasanın adı, Vatandaşlık Yasasıydı.

"Bir toplum felaket tarafından yeterince hırpalandığında, genellikle direnç gösteremeyecek kadar sersemeler. Korku toplumları uysal ve sömürülebilir hale getirir." (Korku- Alternatif Dünya Tarihi- Robert Peckham Literatür Yay. 2025)

Türkiye terör gerekçesiyle hayata geçirilen sınırsız yetkilerin kullanıldığı yıllara bir daha dönmemelidir.

Anayasanın da üstünde tutulan Milli Güvenlik Siyaset Belgesi ve OHAL hukuku Türkiye'ye çok kaybettiirdi.

şimdi silahlar susmuşken ve muhtemelen tamamen gömülecekken Türkiye için en uygun vatandaşlık tanımı olan anayasal yurttaşlık tanımına geri dönmek ve cumhuriyetin tarihiyle yüzleşme üzerinden gerçekteşecek bir anayasa yapım sürecini başlatmak gerekir.

Anayasal yurttaşlık tarifi, toplumun belirleyici unsurunu etnik aidiyet ve toprak esasından kopararak anayasal normlara taşımayı amaçlar. Avrupa 2. Dünya savaşı sonrasında bunu tartıştı ve büyük oranda benimsedi. Bu model, yurttaşların "kendilerini evde hissettikleri" bir anayasal sistem tasavvur eder.

Çünkü dili, etnik ve mezhepsel aidiyeti ne olursa olsun, *siyasal manada* ancak haklarını tanımlayan ve politik katılım mekanizmalarını belirleyen anayasal sistem içinde kendisini kendi evinde hissedebilecektir.

Yurttaşların anayasal sistemin işleyişine katılması, bu sistemi müşterek bir eylem alanı olarak benimsemesi hayati bir önem taşır.

Son zamanlarda anayasanın ilk dört maddesi için ifade edilen 'Değiştirilemezlik ilkesi' bu katılımın önüne konulmuş bir söylemdir; hukuki ve anayasal bir tanım olmaktan uzaktır.

“Değiştirilmezlik ilkesi, kurucu neslin gelecek kuşaklara nasihatıdır, söylendiğinin aksine sonraki neslin iradesine ipotek koymak değildir” demek, bu ülkenin bir yüzyıl daha statüko içinde tutulmasını istemekten başka anlam taşımaz.

“Değiştirilemezlik ilkesi, ülkesel birliğin ve devamlılığın temelidir” demek, anayasal yurttaşlığa değil, vatandaşlık ilkesine vardır.

Kurucu irade diye bir şey yoktur, millet iradesi vardır.

Eğer FETÖ 15 Temmuz gecesi darbe yapmayı başarabilseydi, 'Yurtta Sulh Konseyi'nin aklına gelip millet iradesine karşı kullanacağı ilk kavram muhtemelen 'kurucu irade' gibi bir kavram olur, sonrasında da kurucu iradeye karşı çıkanlara karşı alınacak tedbir ve mücadeleler içinde varılacak yer Amerikan usulü bir

vatandaşlık yasasını Türkiye şartlarına uyarlamak, 'milli ve yerli', her vatandaşın uymakla mükellef kılınacağı vatandaşlık yasasının kabulü olurdu.

Tek Parti, tek Şef döneminin tarih anlayışı ve Türkiye'nin canını bugün de yakmaya devam eden eşi benzeri görülmemiş bir iktidar pratiğini anlatmak istiyorsanız, 'kurucu irade' kavramına baş vurabilirsiniz.

Türkiye bugünlere, 'Kurucu irade' denilerek, 'kurucu irade' adına, bu ülkenin ve bu milletin tarihini karartanlara ve inkar edenlere karşı ve dışı dış bir mücadeleyle gelindi.

Türkiye'yi yüz yıl sonra, 'kurucu irade kavramı' üzerinden statükoya, giderek vatandaşlık yasalarının yer bulacağı bir anayasaya, ve değişmezliğe davet etmek, demokrasi dışı bir tutumdur.

Yeni Bir Anayasa Yeni Bir Felsefeyle Mümkmn

Doç. Dr. Vahap COŞKUN

Yeni anayasa meselesi, Türkiye'nin değişmeyen gündemlerinden biri. Zaman zaman harareti düşse de hem siyasetin hem de akademinin ajandasında yeni anayasa daima kendine bir yer buluyor. Hemen her seçimin öncesinde, yeni anayasaya dair vaatler havada uçuşuyor; farklı siyasi eğilimleri temsil eden partiler memleketin halen askeri darbenin ürünü olan bir anayasa ile yönetilme utancından kurtarılması gerektiğini belirtiyor ve seçmenlerden bunun için destek talep ediyorlar. Ancak her ne hikmetse, o yeni anayasa bir türlü yapılamıyor.

Mevcut anayasa, çeşitli vesilelerle tartışılmaya açılır. Kürt meselesi de bu vesilelerin önde gelenidir. Birçok kesim, bu kadim meselelerin bir hal yoluna koyulmasının ancak yeni bir anayasayla mümkün olacağını ifade eder. Kürt meselenin konuşulduğu her zeminde anayasa da masaya yatırılır. Nitekim 1 Ekim 2024 tarihinde Kürt meselesinin şiddet boyutunu çözmek amacıyla başlayan ve farklı siyasi hareketler tarafından farklı adlarla anılan "çözüm süreci" ile bağlantılı olarak da anayasa konuşulmaya başlandı.

Çözüm sürecinin yol haritasını oluşturmak için Ağustos-2025 TBMM'de Milli Birlik, Dayanışma ve Demokrasi Komisyonu kuruldu. Komisyon, çalışmalarına başladığı anda vazife sahasını, yeni bir anayasa yapmak değil PKK'yi silahsızlandırmak için gerekli yasal

düzenlemenin çerçevesini belirlemek olarak tayin etti. Mamafih, yeni anayasa Komisyon çalışmalarında da öne çıkan temalardan biri oldu.

Komisyon'un hazırladığı ortak raporun takdiminde Meclis Başkanı Numan Kurtulmuş, yeni bir anayasaya olan ihtiyacın altını çizdi. Kurtulmuş'a göre; yeni bir anayasa hazırlamak Komisyon'un görev alanında olmamakla beraber; bu konu "ülkemiz için tehir edilemez, yerine getirilmesi gereken ortak bir ödev ve sorumluluk olarak önümüzde durmakta" idi.

Aslında mer'î 1982 Anayasası, 1987'den başlamak üzere birçok değişiklik geçirdi. Bazı değişikliklerin kapsamı dar, bazılarının ise oldukça genişti. Anayasanın kimi maddeleri yürürlükten kaldırıldı, kimi maddeleri de baştan aşağı yeniden yazıldı. Nihayetinde ortaya, orijinal versiyonundan oldukça farklı yeni bir metin çıktı.

Ne var ki, 1982 Anayasasının ilk haliyle kıyaslandığında, neredeyse tanınmaz bir hale gelmiş olmasına rağmen 1982 Anayasasının yerine yeni bir anayasa yapılması yönündeki istemler azalmadı. Yarım asra yakın bir süredir, yeni bir anayasa yapma özlemi dinmedi.

Peki, son olarak Meclis Başkanı tarafından ertelenemez derecede hayati bir ehemmiyeti haiz bir mükellefiyet olarak nitelendirilen yeni anayasa neyi ihtiva eder? Yeni bir anayasa yapmak ne demektir? Bütünüyle yeni bir metin

yazmak, yeni bir anayasa yapmak manasını verir mi?

Sanırım, vermez. Yeni bir anayasadan söz edebilmek için, zannımca iki hususa dikkat etmek gerekir. İlki, anayasanın nasıl bir siyasi felsefenin üzerine oturduğudur; eğer bir anayasa eskinin felsefesini devam ettirmeyi hedeflemişse, tamamı yeniden kalem alınmış olsa bile, yeni bir anayasa vasfını kazanamaz.

Anayasaların birçok işlevi vardır. Her şeyden evvel bir anayasadan devlet güçlerinin yetkilerini, sınırlarını ve birbiriyle ilişkilerini belirlemesi; vatandaşlarının hak ve hürriyetlerini teminat altına almasını ve toplumsal sözleşme olması hasebiyle *"Biz kimiz?"* sorusuna kapsayıcı bir cevap vermesi beklenir. Hem devlet hem de toplum için bir düzen öngören bu yapısından ötürü anayasanın üzerine inşa edildiği siyasi ilkeler önem kazanır.

Bu meyanda ancak 1982 Anayasasını var eden hangi ilkelere farklı bir ilke demetini esas alan bir metnin yeni anayasa sıfatına layık olacağı söylenebilir. Daha açık bir anlatımla; bir metnin yeni bir anayasa olarak kabul edilebilmesi için, 1982 Anayasasının devleti kutsallaştıran ve toplumu yekpare kılmayı amaçlayan anti-özgürlükçü felsefesine karşı bireyin hak ve özgürlüklerine öncelik veren ve toplumdaki çoğulculuğu tanıyıp gelişmesinin önünü açan özgürlükçü bir felsefeye dayanması gerekir.

İkincisi, Türkiye'nin temel sorunlarına demokratik bir çözüm zemini oluşturmasıdır. Elbette, anayasa her derde derman değildir. Anayasa mükemmel bir içeriğe sahip olsa bile, bu toplumsal sorunları kendiliğinden çözüleceği anlamına gelmez. Çok iyi hukuki metinler bile kötü tatbik edilebilir ve bir facia ortaya

çıkabilir. Dolayısıyla, bir anayasa fetişizmine kapılmamak gerekir. İyi bir anayasadan beklenen, sorunların tartışılacağı ve müzakere edileceği demokratik ortamı yaratmasıdır. Toplumsal sorunlar bu demokratik zemin üzerinde çözülebilir.

Yeni anayasa, Kürt meselesinin çözümünde kolaylaştırıcı, yol açıcı bir rol oynayabilir. Tarihsel birçok dönemeçten geçen bu meselede anayasal düzlemde öne çıkan üç talepten bahsedilebilir: Eşit vatandaşlık, kültürel haklar ve âdem-i merkezîyetçi bir yönetim. Anayasal vatandaşlık esasına göre vatandaşlığın etnik ibarelerden arındırılması, başta anadil olmak üzere kültürel kimlik haklarını tanınması ve garanti altına alınması, merkezden yerele daha fazla yetki devreden adem-i merkezîyetçi bir idari düzen, Kürt meselesinin çözümünde bir anahtar görevi görebilir.

Yeni bir anayasa, bu taleplerle yüzleşmeyi ve bunlar demokratik çerçevede karşılayacak normları içermelidir. Türkiye, her açıdan çeşitlilikler barındıran bir ülke; böyle bir ülkede toplumsal birlikteliği ve istikrarı sağlamak için anayasanın farklı iktisadi, siyasi ve hukuki taleplere demokratik süreçlerde alan açması gerekir.

Bu nitelikleri taşıyan bir anayasa yapmanın kolay bir iş olmadığı açıktır. Ancak herhalde bunun imkânsız olduğu da iddia edilemez. Zira Türkiye'nin küçümsenmemesi gereken bir anayasa tecrübesi var; iki asra varan bir anayasal devlet olma mücadelesi söz konusu. Toplum kendi kaderini eline alıp yeni bir sözleşme yapacak bir olgunluğa sahip. Siyasete düşen, müzakere ve uzlaşma ile hareket ederek, yeni bir sözleşme yapmak için toplumun önünü açmaktır.

PARTİ GÖRÜŞLERİ

Mecliste temsil edilen bütün siyasi partilerden yazılı olarak görüş istenmiş gelen yazılara, içeriğine ve vurgularına müdahale edilmeden yer verilmiştir.

Anayasa Yapmak, Egemenliğin Sahibi Milletin Hakkıdır

Adalet ve Kalkınma Partisi (AK PARTİ)

Hayati YAZICI / AK Parti Genel Başkan Yardımcısı, Siyasi ve Hukuki İşler Başkanı

Türkiye uzun yıllardır yeni anayasa konusunu tartışıyor. 1982 Anayasası, askeri bir darbenin ürünü olması sebebiyle yeterince kabul edilmemiş ve hep bir meşruiyet sorunu yaşamıştır. Anayasa 19 defa değişikliğe uğramış, çok sayıda yeni anayasa girişimi olmuş, siyasi partiler, sivil toplum örgütleri, üniversiteler ve daha birçok kurum anayasa tasarıları ve raporları hazırlamıştır. Ancak aradan geçen 43 yıla rağmen hala sivil bir anayasanın hazırlanamamış olması siyaset kurumunun ayıbıdır.

Demokratik bir cumhuriyette anayasa yapma hakkı Millete ait tekel bir haktır. Aziz Milletimiz, Anayasa yapma hakkını bugüne kadar hiçbir zaman kullanamamıştır. 1982 Anayasası milli iradeyi gasp eden darbeciler tarafından hazırlanan, bu açıdan milletin özgür iradesinin ürünü olmayan ve millete dayatılan bir anayasadır. Darbecilerin yaptığı, mimarı darbeciler olan bir Anayasa ile yönetilmek Türkiye'ye yakışmamaktadır. Millet'in 'anayasa yapma hakkını' kullanması için darbe ürünü mevcut anayasanın kaldırılarak yeni bir anayasa yapılması zaruridir.

Bugüne kadar çok sayıda anayasa reformuna ve yeni anayasa girişimine öncülük eden

Partimiz, önümüzdeki dönemde Ülkemizi, inşa edeni 'Millet' olan bir toplum sözleşmesine kavuşturmak için çalışmalarını yürütmektedir.

AK Parti olarak demokratik, sivil, özgürlükçü ve yeni Anayasa'yı mümkün olan en geniş mutabakatla ve demokratik yöntemle, toplumun bütün kesimlerinin içerisinde kendini bulacağı şekilde Aziz Milletimizle birlikte yapma azim ve kararlılığı içerisindeyiz.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra bizim en kıymetli kazanımımız Cumhuriyet'tir. Şimdi Cumhuriyetimizin ikinci yüzyılına girdik ancak hala Millet tarafından yapılan bir Anayasamız yok. Bu nedenle her şeyiyle milli iradenin ürünü yeni bir Anayasayı ülkemize kazandırmak, Türkiye Yüzyılı'nı yeni ve sivil bir Anayasa ile taçlandırmak en önemli hedeflerimiz arasında yer almaktadır.

'Sessiz Devrim'lere İmza Attık

Bilindiği üzere Partimiz kurulduğu ilk günden itibaren ülkemizin kronikleşen ve kangrene dönüşen sorunlarını çözmek için demokrasi, insan hakları ve adalet alanında çok sayıda reforma imza atmıştır.

“Sessiz devrim” olarak adlandırılan bu reformlar ile düşünce ve basın özgürlüğünün önündeki engelleri kaldırdık, her türlü ayrımcılığa son vererek bütün din mensupları için inanç ve ibadet özgürlüğünü teminat altına aldık, işkence ile aktif olarak mücadele ederek bu tür iddiaları ülke gündeminden tamamen çıkardık, hak arama yollarını çoğalttık ve devleti vatandaşın denetimine açtık, yargı üzerindeki vesayetlere son vererek daha etkin ve adil bir yargı sistemi tesis ettik, kadın ve çocuk haklarının etkin korunması için köklü mevzuat değişiklikleri yaptık ve çok sayıda yeni uygulamayı sistemimize kazandırdık.

Bu reformları belli bir sistematik ve takvim içerisinde yürütmek amacıyla “Yargı Reformu Strateji Belgeleri” ve “İnsan Hakları Eylem Planları” açıkladık ve yürürlüğünü sağladık. Bu belgeler doğrultusunda çok sayıda düzenlemeyi hayata geçirdik ve geçirmeye de devam ediyoruz.

Anayasa Değişiklikleriyle Demokrasimizi Güçlendirdik

Yasal ve idari düzenlemelerle hayata geçirilen bütün bu reformların yanı sıra kalıcı çözümler üretmek adına çok sayıda anayasa değişikliği yaptık ve yeni anayasa arayışından hiçbir zaman vazgeçmedik.

23 yıllık iktidarımız boyunca demokrasimizi güçlendirmek, hak ve özgürlükleri daha güvenceli hale getirmek ve adaleti tesis etmek adına anayasa reformlarını hayata geçirdik. Bunlardan bazılarını sıralayacak olursak, 2002 yılında yapılan değişiklik ile milletvekili seçilmeye engel oluşturan düşünce suçlarını Anayasadan çıkardık.

2004 yılında temel hak ve özgürlüklere ilişkin anlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi halinde, milletlerarası antlaşma hükümlerinin esas alınmasını öngördük. Devlete kadın ve erkek arasında eşitliği sağlama yükümlülüğü getirdik. Basımevi ve

eklentileri ile basın araçlarının, hiçbir şekilde suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemeyeceğini, işletilmekten alıkonulmayacağını pozitif hukukumuzda kazandırdık.

2007 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanlığı seçimlerini vesayetçi unsurlardan korumak amacıyla Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine ilişkin önemli bir düzenlemeyi gerçekleştirdik.

2010 yılında Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolunu getirdik, Kamu Denetçiliği Kurumu’nu kurduk. Çocuk haklarını ilk defa anayasal koruma altına aldık ve sendika özgürlüğünü geliştirerek kamu görevlilerine toplu sözleşme yapma hakkı getirdik. 12 Eylül askeri darbesini gerçekleştirenleri koruyan Anayasanın geçici 15. maddesini yürürlükten kaldırdık ve yargılanmalarının önünü açtık. Kamu yönetiminde saydamlığı esas alarak vatandaşlarımızın bilgi edinme hakkını anayasal teminata kavuşturduk. Ülkemizin hukuk devleti vasfını güçlendiren adımlar attık.

2017 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçerek devletin daha hızlı ve etkin işleyeceği, kuvvetler ayrılığını güçlendiren ve bürokratik vesayeti geriletken bir siyasal sistem tesis ettik.

Hatırlanacağı üzere 2008 yılında TBMM’de 411 milletvekili tarafından kabul edilen ve yükseköğretim öğrencileri için başörtüsünü serbest bırakmayı amaçlayan Anayasa değişikliği, Anayasa değişikliklerinin sadece şekil bakımından incelenebileceği, esas açısından Anayasa Mahkemesi denetimi dışında olmasına karşın, Anayasaya açıkça aykırı bir şekilde esastan incelemeye tabi tutularak Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmişti.

Milletimizi Kuşatıcı Bir Anayasa İle Buluşturacağız

AK Parti olarak sadece anayasa değişiklikleri ile yetinmedik. Türkiye’nin darbe mahsulü 12 Eylül anayasasından kurtulması için yeni

anayasa arayışlarını hep destekledik ve öncülük ettik.

Türkiye'ye ve Türk demokrasisine yakışmayan darbe mahsulü anayasaya karşılık Türk milletinin ve siyaset kurumunun insan onuruna dayanan, tamamen özgürlükçü, demokratik ve sivil bir anayasa hazırlayacak iradeye ve birliğe sahip olduğuna her zaman inandık.

AK Parti ve Cumhuriyet İttifakı olarak Türkiye'nin ekonomide, demokraside, hak ve özgürlükler alanında hedefine ulaşabilmesi için milletimizi yeni, sivil ve kuşatıcı bir Anayasa ile buluşturma kararlılığımızı sık sık dile getiriyoruz. Bu konudaki irademiz de, duruşumuz da nettir.

2007 yılında bir grup akademisyenden bir anayasa taslağı hazırlamasını isteyerek yeni anayasa sürecini başlatmak istemiştik. Ancak bu girişim Partimiz hakkında açılan kapatma davası sebebiyle hayata geçirilememiştir.

En ciddi girişim olan ve 2011 seçimlerinden sonra kurulan Anayasa Uzlaşma Komisyonu ise AK Parti'nin tüm yapıcı ve kolaylaştırıcı çabalarına rağmen yeni bir anayasa hazırlayamadan dağılmıştı. AK Parti olarak bu Komisyonun üzerinde uzlaştığı temel haklara ilişkin 59 maddeyi sahiplenmiş ve bunların yasalaşması için defalarca çağrı yapmıştık.

Bugüne kadar anayasa çabaları bürokratik vesayetın müdahaleleri veya uzlaşma ortamının tesis edilememesi nedeniyle daima akamete uğramıştır.

Milletimizi Tarihin Öznesi Yapacak Bir 'Toplum Sözleşmesi' Yapma Kararlılığındaız

Küresel ve bölgesel değişimlerin hızlandığı, tehditlerin, fırsatların ve risklerin her alanda kendini gösterdiği bir dönemde, Türkiye'mizi ve Milletimizi tarihin öznesi yapacak atılımlar için yeni bir "toplum sözleşmesi" yapmaya kararlıyız.

Yapılan Anayasa değişikliklerine rağmen 1982 Anayasası'nda 12 Eylül rejiminin izlerinin silinememiş olması üzüntü vericidir. Bu izleri silmeye yönelik çok sayıda değişiklik yapılmış olsa da özgürlükler konusunda anayasanın geneline hâkim olan sınırları ve istisnası bol yaklaşım halen giderilebilmiş değildir.

Mevcut Anayasa Sistematiğ Bütünlüğünü Kaybetmiştir

1982 Anayasasında bugüne kadar 19 defa değişiklik yapılmış, bu değişikliklerin 12 tanesi AK Parti döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu değişiklikler genel anlamda demokratikleşme, hukuk devleti ve özgürlükleri genişletme yolunda olsa da Anayasa'daki 12 Eylül rejiminin izlerini tamamen silmek mümkün olmamıştır. Yapılan değişiklikler sonrası 1982 Anayasasının üzerinde hala 12 Eylül darbesinin otoriter ve vesayetçi gölgesi bulunmaktadır. Ayrıca mevcut Anayasa sistematiğ bütünlüğünü, iç tutarlılığını ve dil-terim uyumunu kaybetmiştir.

Ne kadar değiştirilirse değiştirilsin, 1982 Anayasası daima 12 Eylül'ün acılarını ve darbenin izlerini hatırlatacaktır. Bu bakımdan, temel felsefesi bireyin özgürlüğü ve korunması olan, yargının bağımsızlığını ve tarafsızlığını güçlendirmeye yönelik kurumsal güvenceleri içeren yeni bir anayasa yapılması, Türkiye'de demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün kökleşmesi bakımından vazgeçilmez öneme sahiptir.

Türkiye'nin, yargılanmış ve mahkum edilmiş 12 Eylül darbecilerinin hazırladığı Anayasa ile yönetilme ayıbından kurtulmasının siyaset kurumunun temel görevi olduğunu düşünüyoruz.

Hedefimiz En Geniş Katılımla Uzlaşmaya Dayalı Anayasa Yapmak

Bir anayasanın sivil, demokratik ve özgürlükçü olarak nitelendirilebilmesi için sadece içeriğinin değil hazırlanma yönteminin de

demokratik ve sivil olması gerekmektedir. Darbeciler tarafından hazırlanan ve millete dayatılan 1961 ve 1982 Anayasalarına karşılık vatandaşların katılımının en üst düzeyde olduğu, halkın temsilcileri tarafından ve en geniş katılım ile müzakere ve uzlaşmaya dayalı yeni bir anayasanın hazırlanması gerektiğine inanıyoruz.

Yeni Anayasanın Kodları

“Yeni anayasanın kodları: Yüksek standartlı demokrasi, güvenceli özgürlükler ve hukukun üstünlüğü”

AK Parti olarak;

Milletin kendi iradesi ve kendi eliyle yaptığı, her bir vatandaşımızın “içinde ben varım”, “benim iradem var” dediği; ırk, din, mezhep, dil, renk ve kültür farkı gözetmeden herkesi kuşatan, kucaklayıcı, bütünleştirici, çeşitlilikte birliği savunan;

İnsan onurunu temel alan, devletten önce özgürlükleri düzenleyen ve koruyan, bütün kurum ve kuralları ile insanı haklarıyla yaşatmayı ilke edinen; insanın maddi ve manevi varlığını bütün tercihleri ve inançlarıyla özgür biçimde gerçekleştireceği demokratik toplumu inşa eden,

Devleti ve bütün kurumlarını insanımıza ve milletimize hizmet aracı olarak gören “İnsanı Yaşat ki, Devlet Yaşasın” anlayışıyla hazırlanmış, Devletin milleti ile bölünmez bütünlüğünü ve üniter yapıyı teminat altına alan,

Egemenliğin sahibi milletin demokratik meşru temsilcilerinin önündeki her türlü vesayeti ortadan kaldıran; güçler ayrılığını pekiştiren ve bununla birlikte güçlerin eşgüdümünü temin ederek millete hizmeti birinci öncelik sağlayan,

Demokratik katılımı genişleten, siyasal katılımın önündeki vesayetlere izin vermeyen ve bilgi teknolojileri ile kamusal katılımı artıran; çoğulcu bir toplumsal ve siyasal yapı kuran,

istikrarlı ve etkili hükümet modelini daha da geliştiren,

Özgürlükçü ve demokratik Cumhuriyet anlayışının kazanımlarını daha da ileriye götürmeyi amaçlayan; hukukun üstünlüğünü esas alan, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı temelinde kurumsal yapılanmayı ve işleyişi temin eden,

Milletimizin değerlerini temel alan ve evrensel değer ve normları gözetken, Türkiye’yi yeni yüzyıl hedeflerine ulaştıracak etkin ve sağlıklı bir kurumsal yapılanmayı tesis eden yeni bir anayasa yapmayı hedefliyoruz.

Yeni Anayasa Çalışmalarımız

AK Parti, sadece çağrıda bulunmakla yetinmemiş, somut adımlar atmış ve kendi içerisinde yeni anayasa için çeşitli hazırlıklar yürütmüştür.

AK Parti Siyasi ve Hukuki İşler Başkanlığı olarak yeni anayasa çalışmalarına katkı vermek amacıyla bir dizi çalıştaylar yaptık. Bu çalıştaylarda akademisyenleri, uzmanları, sivil toplum kuruluşlarını ve toplumun değişik kesimlerinin temsilcilerini dinleyerek, anayasa konusundaki taleplerini dinledik. Çalıştaylarda, “Türkiye’nin neden yeni anayasaya ihtiyacı var?” ve “Yeni anayasa yapma yöntemi ne olmalı?” sorularına cevap ararken, ‘Yeni anayasada temel haklar ve özgürlükler’ ile ‘Yeni Anayasa’da Yasama ve Yürütme Organları’ başlıkları gibi birçok konu başlığını da ele aldık. Bu çalıştaylarda ileri sürülen görüşleri ve elde edilen sonuçları raporlaştırdık ve başta Genel Başkanımız olmak üzere yetkili kurulların bilgisine sunduk.

Daha sonra yeni Anayasa çalışmalarını yürütmek üzere Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan tarafından 11 kişilik bir komisyon oluşturuldu. Cumhurbaşkanı Yardımcımız Sayın Cevdet Yılmaz başkanlığında oluşturulan Komisyon olarak çalışmalarımızı uzun zamandır sürdürüyoruz.

Bugüne kadar Türkiye'deki anayasalar, dünya anayasaları, anayasaların içeriklerinde neler olması gerektiği, temel hak ve özgürlüklerden devletin temel organlarının düzenlenişine kadar karşılaştırmalı çalışmaları ele aldık.

Buradaki amacımız kapalı kapılar ardında hazırlanmış bir anayasa taslağı ile toplumun karşısına çıkmak yerine önce toplumsal talepler doğrultusunda partimizin fikri hazırlığını oluşturmaktır. Partilerin kendi anayasa taslakları ile masaya oturmalarının uzlaşmayı güçleştireceğini, beyaz bir sayfa açarak uzlaşma ile bir metin yazılması gerektiğini düşünüyoruz.

Türkiye Yüzyılı'nı Yeni, Sivil Ve Özgürlükçü Bir Anayasa İle Taçlandıralım

Özetlemek gerekirse, bizim anayasa yapma yöntemimiz halkta başlayacak ve en son yine halkta bitecek bir yol izleyecektir. Önce toplumun taleplerini toplayarak partilerin uzlaşmasıyla bir taslak hazırlanması, daha sonra bu taslağın TBMM'de bulunan bütün partilerin katılımıyla bir metin haline gelmesi ve referandumla halkımızın onayına sunulması gerektiğine inanıyoruz.

Yeni anayasanın kutuplaştırıcı değil uzlaştırıcı, ayrıştırıcı değil birleştirici, yasağcı değil özgürlükçü olması, farklılıklarda değil ortak noktalarda buluşturması temel ilkimiz, anayasa hazırlık sürecinin sağlıklı işleyebilmesi temel önceliğimizdir.

Bu noktada devletimizle milletimizi buluşturacak yeni Anayasa'nın yapım sürecinin sığ tartışmalara heba edilmesini, kutuplaştırıcı bir dile hapsedilmesini kesinlikle tasvip etmediğimiz de altını çizmek istiyorum.

AK Parti olarak Türkiye Yüzyılı'nı yeni, sivil ve özgürlükçü bir Anayasa ile taçlandırma konusundaki kararlılığımız ortadadır. Tüm siyasi partilere düşen görev en ideal anayasa metni ortaya koymak için oturup konuşmak, müzakere etmek ve uzlaşmayla bu süreci nihayete erdirmektir. Gelecek nesillere bırakacağımız en önemli miraslardan birisi sivil bir Anayasa olacaktır. Milletimizin ortak değerlerini, ortak geleceğini, temel hak ve özgürlükleri meşruiyet zemininde kuşatan, ülkemizin birikimine ve hedeflerine uygun yeni anayasanın Türkiye'ye çok önemli kazanımları olacaktır.

Kimin İçin ve Ne İçin Anayasa Değişikliği?

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)

Gökçe GÖKÇEN / Cumhuriyet Halk Partisi Hukuk Politikalarından Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı, İzmir Milletvekili, TBMM Anayasa Komisyonu üyesi

Anayasa, en basit ifadeyle iktidarın sınırlandırılması ve temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması fikrine dayanır. Hukuk devleti, kuralların herkese uygulanacağı düşüncesinin yerleşmesini herkesin fiillerinin sonucunu öngörebildiği bir güvenceye sahip olmasını da kapsar. Bu bakımdan hukuk güvenliği, eşitlik ve anayasal devlet kavramları çoğunlukla iç içe kullanılmaktadır. Şeklen anayasası olan, fakat iktidarı sınırlandırma özelliği göstermeyen devletler bu nedenle “anayasal devlet” olarak anılmaz.

Anayasa toplumsal mutabakatın sağlanmasıyla yapılır. Sorarsanız kimse katılımçılık ve toplumsal mutabakat arayışı gerekliliğine itiraz etmeyecektir. Ancak toplumsal mutabakatın hangi yöntemle ve nasıl sağlanmış sayılacağı, belli bir formüle bağlı değildir. Hiç kimsenin dışlanmış hissetmeyeceği, herkesi kapsayacak ancak mutlak bir eşitlik değil, güçsüzle güçlü karşı karşıya geldiğinde güçsüzü koruma iradesini gösteren bir metin nasıl ortaya çıkabilir? Aslında temel sorumlumuz ve temel sorumlumuz belki de yıllardır bu.

Türkiye’de özellikle 2023 seçimlerinin ardından iktidar partisi ve ortakları tarafından gündeme getirilen anayasa değişikliği fikri

hakkında görüşlerimizi kısaca özetlemeye çalışacağım.

1. İktidar ne amaçla yeni anayasa istediğini hiç dile getirmedi.

Uygulama değişikliği, kanun değişikliği ya da anayasa değişikliği... Bunlar aslında birer araçtır. Esas olan tespit edilen bir sorunu çözmek, bir hedefe ulaşmaktır. Sadece “sivil bir anayasa” söylemi, ya da içeriği doldurulmamış bir “daha demokratik” anayasa söylemi aslında hiçbir şey ifade etmez. Devlet organları arasındaki ilişkide mi sorun vardır, temel hak ve özgürlüklerin düzenlenmesinde mi, seçilmiş organların seçilme usulünde mi, yoksa anayasanın ruhunda mı? Parlamenter sistemi savunan Cumhuriyet Halk Partisi’nin ve iktidara muhalif siyasi partilerin gözünde anayasaya dair sorunlar esasen bellidir ve defalarca dile getirilmiştir. Kısaca belirtelim: Kuvvetler ayrılığının zedeleneği olması, yargı tarafsızlığı ve bağımsızlığının sağlanmaması, yetkilerin tek elde toplanmış olması, anayasanın uygulanmamasına karşı bir korumanın bulunmaması... Bunlar 2017 değişiklikleriyle daha da belirginleşmiş sorunlardır. Ancak anayasa değişikliğinin temel gündem olması gerektiğini savunan iktidar partileri AKP ve MHP, bu konuda herhangi bir görüş ileri sürmemişlerdir. Yani toplum, iktidarın neden anayasa değişikliği istediğini bilmiyor. Bu nedenle

iktidarın bugüne kadar yaptıklarını yorumlayarak tahminler üzerinden tartışmaya itiliyor.

2. Anayasa yapım süreci, anayasanın kendisi kadar önemli.

Tahminler üzerine tartışma yürütüldüğünü belirttik. Ancak bu tür eksik bir tartışma bile ancak ifade özgürlüğü gerçekten varsa yapılabilir. Aksi halde farklı fikirler çarpışmaz, gerçekler dile getirilemez, halkın da bilgilendirilmesinin önüne geçilmiş olur. Sivil toplum örgütlerinin, meslek örgütlerinin, sendikaların nitelikli katılımının ve uzman desteğinin sağlanması olmazsa olmazdır. Çünkü anayasa değişikliği gibi yalnızca bugünü değil, gelecek kuşakları da etkileyecek bir konu yalnızca siyasi parti yönetimlerinin kısa vadeli ve seçim odaklı değerlendirmelerine hapsedilemez.

Eleştiriler üzerine değişiklikler yapılma olasılığını ve katılımı en aza indirmek için hızlandırılmış usulde görüşülen torba yasalar gibi, torba anayasa değişikliği fikri de halkı yanıltmaya yöneliktir. Torba anayasa değişikliği, hoş gidecek bazı düzenlemelerin süs malzemesi olarak kullanıldığı, ancak anayasanın özüne dair teknik anlatıların arkasına saklanmış ve sakıncası zaman içinde ortaya çıkacak düzenlemelerin bulunduğu bir yöntemdir işaret eder.

Bir dayatmayla yola çıkıldığında sadece ortaya çıkacak olan ürün "sorunlu" olmaz, aynı zamanda ilgililerin bu ürünü hayata geçirmeye yönelik motivasyonu da olmaz. Yani herkesi kapsamayan, -miş gibi davranılarak çıkılan bir yolun sonu, "anayasaya saygı" fikrini daha da zedeler. Uygulamamak üzere yola çıkılıyorsa, elbette varılan yerde de o metnin bağlayıcılığı daha da sorgulanacaktır.

3. İktidarın sınırlandırılması ve hakların korunması amacını taşımayan belgeye anayasa denemez.

Daha önce belirttiğimiz gibi, iktidarı sınırlandırma ve temel hak ve özgürlükleri güvence

altına alma amacı taşımayan bir belge, anayasa değildir. Dünyada sosyal hakların henüz gelişmediği ve anayasalara girmediği dönemde burada kastedilen temel hak ve özgürlükler, aslında daha çok birinci kuşak haklardı. Ancak işçi sınıfının mücadelesiyle birlikte sosyal ve ekonomik haklar tanınmaya başlanmış ve özellikle 20. yüzyılda anayasalara girmeye başlamıştır. Neoliberal bir anlayışın etkisinde hazırlanmış olan 1982 Anayasası bile bunun dışında değildir. O halde temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması bugün yalnızca liberal hakları değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik hakları, hatta üçüncü ve dördüncü kuşak hakları da içerecek şekilde yorumlanmalıdır.

İktidarın sınırlandırılması, kuvvetler ayrılığının yaşama geçmesi ve yetkilerin tek bir merkezde toplanmasını engelleyecek denetleme mekanizmalarının oluşturulması ya da etkinleştirilmesiyle ilgilidir. Bu aslında hukuk devletini ve hukuk güvenliğini sağlamak için olmazsa olmazdır. Bir iktidar gücü karşısında, ki bu iktidar bazen siyasal iktidar olarak bir siyasi partide ya da bir kişide somutlaşabilir, bazen de işçilere karşı sermayeyi önceleyen, bazen kadına karşı erkeği önceleyen sistem olabilir (bu örnekler çoğaltılabilir); kişiyi güvende hissettirecek olan tam da gücün sınırlandırılabilir olması fikridir.

Hakları daraltma, gücü genişletme amacı taşıyacak her çalışma, anayasa tanımından uzak olmanın ötesinde, insanın haysiyetine yönelen saldırılara karşı daha güçsüz hissedeceği bir düzeni inşa etmeye yöneliktir. Anayasa ismini kullanarak anayasayı özünde ortadan kaldırmaya yöneliktir.

4. Anayasanın uygulanmaması tartışma konusu bile olmamalıydı.

Anayasa Mahkemesi'nin Can Atalay kararına karşılık Yargıtay 3. Ceza Dairesi'nin ve İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi'nin Anayasa Mahkemesi'ni tanımadıklarına yönelik kararları, Anayasa'nın 153. maddesinin açıkça ihlal

edilmesi anlamına geliyor. Hatay Milletvekili Can Atalay'ın milletvekilliğinin düşürülmesine yönelik işlemin AYM tarafından yok hükmünde sayılmasına rağmen hala görevine iade edilmiş olması, yalnızca yargı içinde anayasaya başkaldırıyor değil, aynı zamanda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin de kendi yetkisini aldığı anayasayı uygulayamaz duruma geldiğini gösteriyor, kendi üyesine sahip çıkamamış bir parlamento görüntüsüne neden oluyor.

Bu kararın uygulanmamasından cesaret alındığı, Tayfun Kahraman kararının uygulanmamasından da anlaşılıyor. Ancak AYM otoritesini tanımama yalnızca bireysel başvuru kararlarında değil, norm denetimi kararlarında da kendini gösteriyor. TBMM'nin üzerinde çalıştığı torba yasaların neredeyse tümünde AYM'nin iptal etmiş olduğu bir hükmün aynısının getirildiği örnekler yer alıyor. Muhalefetin itirazları bu konuda da dikkate alınmıyor. Daha önce Erdem Gül ve Can Dündar kararı üzerine Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, "uymuyorum, saygı da duymuyorum" açıklaması, aslında bugün yaşanan krizlerin yolunu açan bir talimattir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı, Anayasa'nın 90. maddesine rağmen özellikle Osman Kavala kararının uygulanmamasıyla birlikte iktidar tarafından tartışmaya açılıyor. Bunu takip eden Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ kararları, yalnızca birer insan hakkı ihlalini göstermiyor, siyasetin dizaynı amacını da ortaya koyuyor.

Herhangi bir mahkemenin ya da kurumun mahkeme kararlarını tanımama yetkisini kendisinde görmesi, ilk bakışta sadece hukukçuların ya da ilgililerini rahatsız eden bir konuyu gibi görünse de aslında tüm topluma "istenen sınırlar içinde değilsen güvende değilsin" mesajını vermiş oluyor. Bu mesaj eşliğinde başlatılan bir anayasa tartışmasının büyük bir güven sorunu yaratması da şaşırtıcı değil.

5. Halkın sorunlarının büyük bölümü anayasadan değil, politikalardan kaynaklanıyor

2017 değişiklikleriyle birlikte yargı tarafsızlığı ve bağımsızlığının daha da zarar görmesi, Hakimler ve Savcılar Kurulu'nda Venedik Komisyonu görüşlerine rağmen Adalet Bakanı'nın başkanlığının ve yürütme etkisinin korunması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin önemli ölçüde güç kaybetmesi, yasamanın yürütmeyi denetleme araçlarının yok edilmesi ya da etkisizleştirilmesi, Cumhurbaşkanlığı kararnamele ve kanun ilişkisinin belirsiz bırakılmasının getirdiği sakıncalar gibi birçok sorun anayasadan kendisinden kaynaklanıyor. Ancak siyasetin yargı yoluyla dizayn edilmesine yönelik girişimler, torpil ve kayırmacılığın her alanda yaygınlaşması, artan şiddet olayları, suç çetelelerinin yaygınlaşması, yoksullaşma, eğitimin kalitesizliği ve pahalılığı, sağlığa erişimin güçleşmesi gibi birçok sorun anayasadan uygulanmamasından ya da günlük politikalardan kaynaklanıyor.

Aslında bu sorunlar birbirinden bağımsız birer başlık gibi görünse de hepsinin birbiriyle bağlantılı bir yer var. Kişi, kendisini adaletsizliğe, yoksulluğa, biriken ihtiyaçlarına karşı yalnız hissettikçe ona "senin yanındayım" diyen bir sistemin olmayışı, bireysel mutsuzluğu kitlesel mutsuzluğa dönüştürmeye başlıyor. Bir araya gelen ve örgütlenen, yaşanan sorunların bireysel olmadığını fark ederek toplumsal çözümler üretmeye çalışan yurttaşlara yönelen baskıyla birlikte insanın yalnızlaşması ve yaşadığının bireysel bir başarısızlık gibi anlaşılması hedefleniyor. Çünkü kişi, sorumluluğu ancak kendisinde ve çevresinde görürse, içine kapanırsa, sistemin ve iktidarın sorumluluğunu sorgulamayı bırakacaktır.

Dış politikanın da iç siyasetin de güvenlik ekseninde ilerlediği bir dönemde devletin kişinin temel güvenlik duygusunu bile

sağlayamıyor oluşu, yanıtlanması gereken temel çelişkidir.

Toplumun can güvenliği ve mal güvenliği konusunda endişe yaşadığı bir yerde hangi siyasetin gücünden ve başarısından söz edilebilir?

Bir kişi geleceğine dair güvence hissetmiyorsa, hastalıkta, aile kurmak istediğinde, çocuğunu yetiştirirken, işsiz kaldığında, işinde sorun yaşadığında hakkını arayabilme hakkının varlığını hissedemiyorsa, bunlar anayasanın mı sorunudur? Yoksa ortada hiç konuşulmak istenmeyen çok daha büyük bir sorun mu vardır?

Elbette, "sivil anayasa" denildiğinde fikir olarak bazılarının hoşuna gidebilir. Ama bugün siyasetin üzerinde askerinin bir etkisi mi var? Hayır.

Ya da tartışması açılan anayasa değişikliği hakkında "sivil" derken insana, insan haklarına dair yönünün konuşulacağına dair bir işaret görüyor muyuz? Ne yazık ki hayır.

Peki anayasanın bu halini yapan asker miydi? O da hayır.

Anayasal düzeni ortadan kaldırmak üzere sistemsizlik inşa etmek aslında sivil darbenin kendisi değil midir? Kuşkusuz.

Sivil darbeyle rakiplerini yargı yoluyla etkisiz hale getirmeye çalışan bir rejimden demokrasi beklemek mümkün müdür? Hayır.

Yoksa bir sis perdesi çekerek iktidarın ve sistemin sorunlarını konuşulmaz hale getirmek için kullanışlı fakat sınırlı bir tartışma açmak, tam da şüpheli bir zamanlamayla, seçim öncesinde suiistimalci anayasacılığı çağrıştırmakta mıdır? Kuşkusuz.

Demokratik Restorasyon: Mevcut Sistemin Muhasebesi ve Yeni Bir Anayasal Mimari

Demokrasi ve Atılım Partisi (DEVA)

95 yıl süren Parlamenter sistemden sonra, 7 yılı aşan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi pratiği, anayasal düzenin hangi noktalarda işlevini yitirdiğini ve hangi alanlarda yeniden inşa edilmesi gerektiğinin parametrelerini açıkça ortaya koymuştur. Bu nedenle “nasıl bir anayasa” sorusu, önceki ve mevcut anayasal mimarinin ürettiği sonuçlar dikkate alınarak ele alınmak zorundadır.

Kuvvetler Ayrılığından Şahsi Yönetim: Yedi Yıllık Dönüşüm

Yedi yılı aşan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Türkiye’de kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulamada ortadan kalktığı, kurumsal devlet yapısının zayıfladığı ve karar alma süreçlerinin kişiselleştiği bir yönetim düzenine dönüşmüştür. Cumhurbaşkanına yasama, yürütme ve yargı üzerinde olağanüstü geniş yetkiler sistemi içindeki denge ve denetimi ortadan kaldırmış, kamu yönetiminin işleyişini kırılğan hâle getirmiştir.

Anayasa ve kanunlarda hâlen mevcut olan denetim kurumları ve yolları ise pratikte karşılık bulmamaktadır. Sorunları tespit etmek, bunları raporlamak, idari ve adli mekanizmalarla denetim ve yargı konusu yapmak

imkânsız hale gelmiştir. Hasbelkader ortaya çıkan rapor ve kararlar (Sayıştay, Yargıtay, AYM, AİHM), yürütmenin tercihleriyle örtüşmediğinde uygulanmamakta ya da etkisizleştirilmektedir. Bağımsız olması gereken denetim organlarının, üst kurulların ve yargı mercilerinin üzerindeki yürütme baskısı, kurumsal özerkliği ortadan kaldırmış, bu durum sistem içi denge-denetleme yapısını derin biçimde zedelemiştir.

Bürokrasinin işleyişi de benzer bir tıkanmayla karşı karşıyadır. Şube müdürlüğü düzeyinde çözülebilecek standart işlemler dahi Cumhurbaşkanı onayına kadar uzanmaktadır. Yetki ve sorumluluk dağılımının sağlıklı şekilde işlememesi, basit işlerde bile gecikmelere yol açmakta; devlet mekanizması doğal ritmini kaybetmektedir.

Sistemin başlangıcında ileri sürülen “istikrar” ve “etkin yönetim” iddiaları ise sahada karşılık bulmamıştır. Yönetimde istikrar, hukuka bağlılık, öngörülebilirlik ve şeffaflık gibi temel unsurlarla mümkündür; oysa yürütme yetkisinin tek bir makamda birikmesi, bakanlıkların ve bürokrasinin yetkisizleşmesi, karar süreçlerinin ihtiyaç ve etki analizinin yapılmaması yüksek hata maliyeti üreten kırılğan bir yapı

ortaya koymuştur. Hesap verebilirliğin gerilemesi, liyakat mekanizmasının aşınması ve keyfi karar pratiklerinin yaygınlaşması, etkinlik söyleminin altını boşaltmıştır.

Siyasetin yapısı da bu süreçte köklü bir dönüşüm yaşamıştır. Parlatentonun kanun yapma ve yürütmeyi denetleme fonksiyonları uygulamada örneği olmayan sembolik bir çerçeveye sıkışmış, Meclis'in çalışma temposu yürütmenin ihtiyaç ve talepleriyle sınırlı bir çerçevede şekillenmiştir. Cumhurbaşkanının parti genel başkanı sıfatını sürdürmesi, tarafsızlık ilkesini anlamsızlaştırmakla kalmamış, siyasal kutuplaşmayı da derinleştirmiştir.

İktidar partisinin kendi iç kurumsal mekanizmaları da bu merkezileşmeden etkilenmiştir. AK Parti Genel Merkezi ve TBMM Grubu, uzunca bir süredir kritik meselelerde dahi istişari bir fonksiyon görememektedir. Yasa teklifleri dar bir çevrede hazırlanmakta, Meclis Grubu'nun rolü yalnızca imza süreçlerini tamamlamaya indirgenmektedir. Meclis gündemi grup yönetimleri tarafından belirlenmemekte, bir gün görüşülen bir teklif ertesi gün ortadan kaybolmakta ve aylarca tekrar gündeme gelmemektedir. Gündemine hâkim bir TBMM ve AK Parti Grup Yönetiminden bahsetmek imkansızdır.

Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik kırılganlık, hukuk güvenliğinin zayıflaması ve kurumsal dağınıklık, bu yönetim anlayışının ürettiği yapısal sonuçlardır. Bağımsız kurumların siyasi ihtiyaçlara göre yönlendirilmesi, liyakat yerine sadakatin esas alınması, devletin nitelikli insan kaynağını erozyona uğratmış; kurumsal hafızayı taşıyan kadroların tasfiyesi, pek çok kamu kurumunda öngörüsüz kararlar ve yüksek maliyetli uygulamalar ortaya çıkarmıştır. Görevde yükselme sisteminin kurumsal ilkelere kopması, kamu yönetiminde düzenli bir yapının yerini rastlantısal ve günöbirlik tercihlere bırakmasına neden olmuştur.

Sistemin hızlı karar alma iddiası da denetim zafiyeti nedeniyle gerçekçi bir avantaj oluşturmamıştır. Denetimsiz hız idari hataları büyötmüştür. Kamu kaynaklarının plansız kullanımından, sonuçları öngörölmemiş idari tercihlere kadar uzanan geniş bir alanda bu durumun etkileri görölmektedir. Yargı bağımsızlığının zayıflaması, Merkez Bankası, TÜİK ve Sayıştay gibi kurumların özerkliğini kaybetmesi, ekonomik istikrar ve hukuk devleti anlayışını daha da zayıflatmaktadır.

Demokratik temsil ve hesap verebilirlik anlayışı da bu dönemde büyük ölçüde gerilemiştir. Yürütmenin Meclis karşısında sorumluluk taşımaması, denetim organlarının etkisizleşmesi ve siyasal alanın daralması, demokratik işleyişi zayıflatan başlıca etkenlerdir. Oysa demokrasi yalnızca seçim sandığından ibaret değildir; yönetenlerin şeffaf, süreklilik arz eden ve denetlenebilir bir yönetim anlayışını sürdürmesi gerekir.

Türkiye'yi Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Kurtarır

Mevcut sistemin küçük onarımlarla düzeltilemeyeceği izahıtan varestedir. Bu nedenle Türkiye'nin yeniden hukuk devleti çizgisine dönmesi için Güçlendirilmiş Parlamenter Sisteme geçişi zorunludur. Tarafsız bir Cumhurbaşkanlığı makamı, etkili sistem içi denge ve denetleme mekanizmaları, yapıcı güvensizlik oyuna dayalı istikrarlı bir yürütme yapısı, Meclis'in denetim rolü ve devredilemez bütçe hakkının güçlendirilmesi, yargı bağımsızlığının gerçek anlamda güvence altına alınması ve temsilde adaleti esas alan bir seçim mimarisi bu sistemin temel sütunlarını oluşturacaktır.

Son dönemde yeniden gündeme gelen Anayasa değişikliği tartışmaları bu açıdan önemlidir. Yapılacak düzenlemelerin kuvvetler ayrılığını güçlendirmesi, Meclis-yürütme ilişkisi ve kurumlararası demokratik dengeyi yeniden kurması yönünde atılacak her adım değerlidir.

Meclis aritmetiği parlamenter modele dönüşü kısa vadede mümkün kılmasa dahi güçler arasındaki dengesizliği azaltacak her girişim ülkenin yararına olacaktır.

Türkiye'nin geleceği, denetimsiz ve tek merkezli yönetim anlayışını sürdürmekte değil; kurumlarını güçlendiren, hukuk güvencesini pekiştiren ve demokratik dengeyi yeniden tesis eden, birey açısından özgürlükçü ve hukuk güvenliğinin sağlandığı bir sisteme yönelmekte yatmaktadır. Güçlendirilmiş parlamenter sistem, bu hedefe ulaşmanın en sağlam yolunu oluşturmaktadır.

Nasıl Bir Anayasa?

Demokrasi ve Atılım Partisi olarak, Türkiye'nin siyasal sorunlarının temelinde anayasal düzen tercihlerine ilişkin hata ve eksikliklerin yattığına inanmaktayız.

Türkiye'de anayasalar, toplumun özgürlük ve demokrasi taleplerini yansıtmaktan ve toplumsal barışı tesis etmekten uzak kalmıştır. Bireye ve devlete yüklenen anlam, toplum tasavvuru, kimlik ve inanç tercihleri, devleti hakem olmaktan çıkarıp bir taraf haline getirmiştir. Devlet; toplum ve birey tarafından tanımlanan değil; toplumu ve bireyi tanımlayan, onun kimliğine müdahale eden, ideolojik tarafsızlığı bulunmayan bir yapı olagelmıştır.

Demokrasi ve Atılım Partisi olarak anayasa, milletimizin "bir arada yaşama ilkeleri" olarak görmekteyiz. Bu çerçevede, Türkiye'nin bugüne kadarki anayasa deneyimlerinden de yararlanarak, toplumsal talepleri merkeze alan, tüm farklılıkları değerli gören toplumsal sözleşme niteliğindeki bir anayasayı hayata geçirmeyi amaçlıyoruz. Yeni bir anayasa yapımının ve anayasa değişikliklerinin olağan dönemlerde, katılımcı ve müzakereci bir yöntemle, geniş bir mutabakatla olması gerektiğine inanıyoruz.

İnsan onurunun dokunulmazlığını, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı

kuvvetler ayrılığına dayanan demokratik bir düzeni, yaşamın temeli olan doğanın ve çevrenin korunmasını, eşitliği ve adaleti, laiklik ilkesini ve hukukun üstünlüğünü, devletin ideolojik tarafsızlığını, yerinden yönetimi ve yerel yönetimler ile sivil toplumun güçlendirilmesini anayasal düzenin temel ilkeleri olarak kabul ediyoruz.

Toplumun anayasal düzeni benimsemesi ve sahiplenmesi ancak demokratik katılımıla mümkündür. Bu çerçevede; devletin tüm kurumsal yapılanmasını, hiçbir istisna tanımaksızın tüm toplumsal farklılıkların ayrımsız ve ön koşulsuz katılımına ve temsiline dayandıracacağız.

Kuvvetler ayrılığı ilkesi, özgürlükleri güvence altına alabilmenin bir gereği olarak yasa, yürütme ve yargı erklerinin birbirlerinden ayrılması gerektiğini ifade eder. Bütün güçlerin tek bir elde toplanması halinde yönetimin denetlenemeyeceği, keyfiliğe kaçacağı ve bu sebeple de özgürlüklerin güvence altına alınamayacağı açıktır. Kuvvetler ayrılığı ilkesinin amacı, iktidarı yozlaşmadan alıkoymak, keyfiliğe kaymasını önlemek, frenlemek ve sınırlamak suretiyle özgürlükleri korumak ve güvence altına almaktır. Bu nedenle, Cumhurbaşkanının ağırlıklı olarak temsili yetkilere sahip olduğu, tarafsızlığıyla bütünleştirici ve güven verici işlevinin bulunduğu, güçlü bir parlamenter sisteme geçilmesi gerektiğine inanıyoruz. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni, millet iradesinin en yüksek oranda temsil edildiği, siyasal sistemin merkezinde yer alan ve yürütmeyi etkin şekilde denetleyen bir organ haline getireceğiz. TBMM'nin yasama ve denetim faaliyetlerini uzlaşmacı ve çoğulcu yöntemlerle gerçekleştirmesi gerektiğine inanıyoruz.

Meclis komisyonlarının teknik kapasitesini güçlendirerek yasama ve denetim faaliyetlerinin niteliğini artıracacağız.

TBMM'nin, yürütmenin sadece siyasi kanadını değil; başta güvenlik, istihbarat ve dış

politika alanları dahil olmak üzere kurum ve kuruluşları da denetlemesini sağlayacağız. Öngördüğümüz parlamenter sistemin bir gereği olarak, Kanun Hükmünde Kararname gibi TBMM'nin yasama yetkisinin devri anlamına gelen uygulamalara son vereceğiz.

Teknolojinin sunduğu imkânlardan da en üst düzeyde yararlanarak vatandaşlarımızın ve sivil toplum kuruluşlarının yasa yapma sürecine daha etkin biçimde katılımını sağlayacağız. Olağanüstü Hal Kararnameleriyle temel hak ve özgürlüklere getirilecek sınırlamaların, hakkın özüne dokunamayacağı esasını benimseyeceğiz.

Bu kararnamelerin yargısal denetime açılmasını ve Anayasa Mahkemesi tarafından temel haklar bakımından re'sen incelenmesini sağlayacağız. OHAL'in sona ermesi halinde, kararnamelerin tüm sonuçlarıyla birlikte ortadan kaldırılmasını temin edeceğiz.

Kuvvetler ayrılığı ilkesinin vazgeçilmez unsuru olan yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığını tam olarak sağlamak amacıyla, yargı sistemini yeniden tanzim edeceğiz. Bu alanda Avrupa demokratik standartlarını yansıtan Venedik Komisyonu çalışmalarından yararlanacağız.

Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı bakımından son derece önemli olan yüksek yargı kurumlarını, yargının demokratik meşruiyeti ve çoğulculuğu ilkeleri çerçevesinde yeniden tanzim etmeyi hedefliyoruz. Yüksek yargı kurumları üyelerinin, tek başına devlet başkanı, parlamentodaki bir siyasi parti çoğunluğu veya yargıda gruplaşmalara neden olacak yöntemlerle belirlenmesinin doğru olmadığını düşünüyoruz. Bu nedenle, hukukun üstünlüğü ve sınırlı iktidar ilkesi doğrultusunda yüksek yargı kurumlarında tarafsızlığın ve bağımsızlığın ve çoğulculuğun sağlanması amacıyla, üye seçiminde kaynak çeşitliliğine önem verilmesini, Meclis'in etkinliğinin artırılmasını ve seçimlerin nitelikli çoğunluğa dayalı olarak yapılmasını savunuyoruz.

Anayasa Mahkemesinin demokratik meşruiyetini güçlendireceğiz. Mahkeme üyelerinin seçiminde TBMM tarafından seçilecek üye sayısını arttıracak ve seçimlerde nitelikli çoğunluk arayacağız. Bireysel başvuruların daha kısa sürede sonuçlanması için Mahkemenin kapasitesini arttıracak tedbirleri alacağız. Anayasa Mahkemesi kararlarının uygulanmaması hukuk güvenliği üzerinde büyük tahribat oluşturmaktadır. Bu kararların Anayasa'da öngörüldüğü şekilde derhal uygulanmasını sağlayacak adımları atacağız.

Türkiye'nin temel ve kronik sorunları, hukuku dolanan, yargıyı araçsallaştıran, kurumları zayıflatan kuvvetler birliğine dayalı yönetim biçiminden kaynaklanmaktadır. Yeni Anayasanın, yalnızca yüzeysel reformlarla sınırlı kalmayıp; vatandaşları merkeze alan, özgürlükçü, katılımcı, çoğulcu, güçlü denetim mekanizmalarına sahip, kuvvetler ayrılığını ve tam demokrasiyi yeniden tesis edecek Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem'e geçişi sağlayacak bir demokratik anayasal sözleşme niteliği taşıması gerekmektedir. Bu kapsamda;

Din ve Vicdan özgürlüğü güçlendirilmeli: Anayasa'da din ve vicdan özgürlüğü güçlendirilmelidir. Aleviler, diğer dini ve felsefi inanç gruplarının bireysel ve örgütlenme hakları kendi dini alanlarının kamu nezdinde kabul görmesine ilişkin bir yaklaşım esas alınmalıdır. Hak temelli örgütlenmelerin, demokratik toplumun gereklerine uygun bir şekilde kurulabilmesi ve faaliyetlerini sürdürebilmeleri için özgürlükçü bir çerçeve hayata geçirilmelidir.

Anayasaya özgürlükçü anlayış kazandırılmalı: Anayasa, temel hakları "ödev" olarak vurgulayan ve hürriyetleri ödev kavramıyla sınırlayan anlayıştan arındırılarak, özgürlükçü bir anlayış kazandırılmalıdır. Anayasadan otoriter anlayışın izleri silinmeli, "temel hak ve ödevler" yerine "temel hak ve hürriyetler" düzenlenmelidir. Anadillere dair yasakçı yaklaşım yerine korumacı ve özgürlükçü bir yaklaşım

benimsenmeli. Vatandaşlık maddesi kapsayıcı bir yaklaşımla yeniden düzenlenmelidir.

“İnsan onuru” Anayasanın temel esası olmalı: Anayasanın temel hakları düzenleyen ilk maddesine “İnsan onuru dokunulmazdır ve anayasal düzenin temelidir” ifadesi eklenerek, Anayasanın insan onurunu esas alan bir bakış açısı kazanması sağlanmalı. Devletin temel işlevinin insan onurunu korumak ve ona saygı göstermek olduğu vurgulanmalıdır.

Tereddüt halinde yorum, hürriyet lehine yapılmalı: Anayasa’nın 13’üncü maddesine “Hürriyet esas, sınırlama istisnadır. Tereddüt halinde yorum hürriyet lehine yapılır.” hükmü eklenmeli. Böylece temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması düşüncesinden temel hak ve hürriyetlerin üstünlüğü dönemine geçilmelidir.

İfade hürriyeti güvence altına alınmalı: Anayasanın 25’inci maddesinde yapılacak değişiklikle ifade hürriyeti güvence altına alınarak, keyfi sınırlamaların önüne geçilmelidir.

Kuvvetler ayrılığı tesis edilmeli: Kuvvetler ayrılığının vurgulandığı yeni sistemde yasaama etkin ve katılımcı, yürütme istikrarlı, şeffaf ve hesap verebilir, yargı ise bağımsız ve tarafsız olmalıdır.

Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığını sağlayacak mekanizmalar kurulmalıdır: Hakim ve Savcılarının görevlerini hukuka, ahlaka, anayasaya, kanuna ve vicdana göre yürütebilmeleri için gerekli teminatlar ve özgürlükler sağlanmalıdır.

Savunma ve iddia makamı eşitlenmeli: Hakim ve savcılara coğrafi teminat getirilerek savunmanın bağımsızlığı vurgulanmalı. Yargılama sürecinin temel unsurlarından biri olan savunma makamı, bir anayasa hükmüyle düzenlenerek bu makamın iddia makamıyla eşit bir statüye kavuşturulması sağlanarak her ilde bir baro olacağı açıkça Anayasada düzenlenmeli.

HSK ayrışmalı: Hakimler ve Savcılar Kurulu ayrıştırılarak Hakimler Kurulu ve Savcılar Kurulu kurulmalı. Yargı bağımsızlığının sağlanması için Adalet Bakanı ve yardımcısının Hakimler Kurulu üyesi olmasına son verilmeli.

Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvurunun alanı genişletilmeli: Anayasa Mahkemesinin üye sayısı 15’ten 22’ye çıkarılarak üyelere 20’sinin TBMM, 2’sinin cumhurbaşkanı tarafından seçilmesi sağlanmalı. Mahkemenin bölüm sayısı 2’den 4’e yükseltılarak bireysel başvuruların incelenmesinde etkinlik artırılmalı.

Partili cumhurbaşkanlığı dönemi kapanmalı: Cumhurbaşkanının halk tarafından seçimine devam edilecek ise; 7 yıllığına halk tarafından seçilmesi ile seçimle beraber partiyle ilişkisi sona ermeli. Görevi sona eren bir cumhurbaşkanı, seçimle gelinen siyasi bir görev üstlenmemeli. Cumhurbaşkanına, TBMM Başkanı vekalet etmeli, Cumhurbaşkanının kanunlar üzerindeki zorlaştırmacı veto etkisi sona erdirilip geri gönderme hakkı verilmeli.

Parti kapatma zorlaştırılmalı: Siyasi parti kapatma davalarının açılması zorlaştırılmalı. Şiddete başvurma ya da şiddeti teşvik hariç olmak üzere parti kapatma davalarının açılabilmesi için ihtar şartı getirilmeli. Kapatma davasının açılabilmesi, TBMM’nin üçte ikisinin oyuyla alınacak izne bağlanmalı. Milletvekillerinin meclis kürsüsünde kullandığı ifadelerin parti kapatma davalarında delil olamayacağı düzenlenmeli.

Dokunulmazlığın kaldırılması zorlaştırılmalı: Milletvekillerinin sadece ağır ceza mahkemesinin görevine giren suçüstü halinde dokunulmazlıktan faydalanamayacağı düzenlenmeli. Anayasanın 83’üncü maddesinde Anayasanın 14’üncü maddesine yapılan atıf metinden çıkarılmalı veyahut bu konunun özel bir kanunla düzenleneceği belirtilmeli. Dokunulmazlığın kaldırılması için üye tam sayısının

salt çoğunluğu ile karar alınacağı hükmü getirilmeli. Milletvekili düşme kararında bireysel başvuru yoluna gidilmiş ise kararın uygulanması için Anayasa Mahkemesinin kararı beklenmeli.

Çocuk ve Kadına karşı suç seçilme engeli oluşturmalı: Affa uğramış olsalar bile cinsel saldırı, çocukların cinsel istismarı, kadına yönelik kasten yaralama ve edimi ifasını fesat karıştırma suçlarından hüküm giymiş olanların milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olamayacağı açıkça düzenlenmeli.

Uluslararası anlaşmalardan çekilme kararı açıkça TBMM'nin uygun bulmasına bağlanmalı: Türkiye'nin taraf olduğu bir uluslararası anlaşmadan çekilebilmesinin ancak TBMM'nin uygun bulması şartı gerçekleştirilmesi Anayasada açıkça düzenlenmeli.

Meclis Araştırma Komisyonu'nun davetine uymak zorunlu hale getirilmeli: Meclisin denetim yetkisi güçlendirilerek şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim için hükümete hesap sorulabilmesini sağlayacak araçlar artırılıp etkili kılınmalı. Muhalefete bir yasama yılında en az yirmi gün gündemi belirleyerek genel görüşme açma hakkı tanınarak, Meclis Araştırma Komisyonunun davetine uyma zorunluluğu düzenlenmeli.

Milletin meclisi, bütçe yetkisine kavuşmalı: Bütçe yetkisi Meclis'e iade edilmeli. Hükümetlerin politikalarını Bütçe Kanununun sınırlarına uygun olarak yürütmelerini sağlamak amacıyla kesin hesap Anayasada ayrı bir maddede düzenlenmeli, Kesin Hesap Komisyonu kurulmalı ve başkanının ana muhalefet partisinin milletvekili olması şartı getirilmeli.

Yeni hükümet kurulmadan mevcut hükümet düşürülemez: Hükümet, başbakan ve bakanlar hakkında gensoru verme yetkisi tesis edilmeli. Bu yenilikle, Bakanlar Kurulu aleyhine verilen güvensizlik önergelerine yeni Başbakanın isminin eklenmesi zorunlu

kılınmalı. Böylece Meclis, istikrarın gereği olarak ancak yeni hükümeti kurmakta birleşebilirse mevcut hükümeti düşürebilmeli.

Siyasi Partiler Yasası, Seçim Yasası, Siyasi Etik Yasası: Anayasa, Siyasi Partiler Kanunu ve Seçim Kanunu'nun, vatandaş ve seçmen odaklı, parti içi demokrasiyi esas alan, katılımcı ve çoğulcu ilkeler doğrultusunda düzenlenmesini bağlayıcı kılmalı. Temsilde adalet, eşit rekabet ve şeffaflık siyasi hayatın kurucu ilkeleri olarak anayasal çerçevede açıkça tanımlanmalı. Kamu bürokratları ve siyasetçilerin mal edinimi, sair kişi ve kuruluşlarla ilişkileri ve siyasetin finansmanına ilişkin esasları düzenleyecek bir Siyasi Etik Yasası da aynı ilkeler doğrultusunda hazırlanmalı, mali şeffaflık ve hesap verebilirlik ayrılmaz unsurlar olarak düzenlenmeli. Anayasa, bu üç kanunun temel esaslarını açıkça tanımlayarak normatif sınırlarını belirlemeli, demokratik siyasi hayatın kurucu ilkelerini belirsizlikten arındırmalı ve yapılandırmalı.

OHAL KHK'larına son verilmeli: OHAL KHK'ları kaldırılmalı. Olağanüstü Hallere ilişkin tedbirler Olağanüstü Hal Kanunu ile düzenlenmeli ve Olağanüstü Hal Kanunu ile bu kanundan kaynaklı idari eylem ve işlemlere karşı yargı yolunun kapatılamayacağı düzenlenmelidir.

Sayıştay ve YSK yüksek mahkeme olmalı: Sayıştay yüksek mahkeme statüsüne kavuşturulmalı. Kurumun denetim yetkisinin kapsamı genişletilmeli. Yüksek Seçim Kurulu Anayasada yargı bölümünde bir yüksek mahkeme olarak düzenlenmeli, kurulun niteliği açıklığa kavuşturulmalı. Yüksek Seçim Kurulunun seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkına ilişkin kararları Anayasa Mahkemesinin denetimine açılmalı.

RTÜK üyeleri gazeteci ve akademisyenlerden oluşmalı: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun üye yapısında çoğulculuk sağlanmalı.

RTÜK üyeleri, basın mensupları ile iletişim ve hukuk fakültesi öğretim üyeleri arasından seçilerek, üye seçiminde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin nitelikli çoğunluğu aranmalı. Kurulun çoğulculuk, özerklik ve tarafsızlık esaslarına bağlı olarak çalışacağı vurgulanmalıdır.

Belediye başkanlarının görevden uzaklaştırılmasına Danıştay karar verebilmeli: İçişleri Bakanlığı'nın belediye başkanlarını ve meclis üyelerini görevden uzaklaştırma yetkisi kaldırılarak yerine Danıştay kararı şartı

getirilmeli. Görevden uzaklaştırmanın en fazla altı ay sürebileceği düzenlenmeli.

YÖK kaldırılmalı: Yükseköğretim Kurulu kaldırılarak, üniversitelerin akademik, idari ve mali özerklikleri ihlal edilmemek kaydıyla planlama ve koordinasyon kurulu olacak bir Yükseköğretim Üst Kurulu düzenlenmeli.

Hayvan hakları Anayasaya girmeli: Anayasanın 56'ncı maddesinde yapılacak değişikliklerle Anayasada sağlık hakkı ve çevre hakkı yeniden düzenlenerek hayvan hakları anayasal güvenceye kavuşturulmalı.

Demokratik Bir Anayasa İçin Öneriler

Emek Partisi (EMEP)

Türkiye’de esas gövdesi ile hala 1982 Askeri Cunta Anayasası yürürlüktedir. Bu Anayasa girişinde belirtildiği gibi Atatürk milliyetçiliği dışında hiçbir düşünce (düşünce kelimesi geçtiğimiz yıllarda kaldırılmış ama uygulamada bir değişiklik olmamıştır) ve eyleme koruma getirmemektedir. 82 Anayasası, bütün yurttaşları Türk olarak tanımlamakta ve Türk olmaya zorlamaktadır. Mevcut Anayasa ciddi değişiklikler sonunda başkanlık sistemi de olmayan, parlamenter sistem de olmayan garip bir sisteme geçiş yapmış adeta seçim ile gelmiş bir padişahlık sistemine geçilmiştir. Yeni, sistemde yasa, yargı ve yürütme tek elde toplanmıştır. Ve tek adam iktidarının denetlenebileceği bütün mekanizmalar kaldırılmış ya da göstermelik hale getirilmiştir.

Gerici, otoriter, Cunta Anayasası kuşkusuz ki değiştirilmelidir. Fakat, bu değişim toplumun özellikle ezilen ve sömürülen büyük çoğunluğunun temsilcileri aracılığıyla Anayasa yapma sürecine katılması ve taleplerinin kabulü ile demokratik olacaktır. Bunun sağlanması için bir kurucu meclis gerekir. Çünkü mevcut Meclis bir anayasa değişikliği vaadi ile oluşmamıştır. Mevcut Meclis’teki partiler yeni anayasa önerilerini halka anlatarak seçilmemişlerdir. Kurucu Meclis için partiler ya da kişiler yeni anayasa için bütün önerilerini halka anlatmalı ve o anayasanın gerçekleşmesi için halktan yetki istemelidir. Böyle bir durumda mevcut

Meclis ile Kurucu Meclis’ in partiler kombinasyonu farklı olabilecektir. Kurucu Meclis belirlenmiş bir süre (Örneğin bir sene) çalışır ve yeni anayasa önerisini hazırlar bu anayasa taslağı halk oylaması ile nitelikli çoğunlukla kabul edilirse kabul edilerek yürürlüğe girer.

Elbette burada bir anayasanın bütün maddelerinin sıralandığı öneri sunmak mümkün değildir. Fakat bazı temel ilkeler sunulabilir.

Demokratik bir anayasanın olmazsa olmaz unsurları aşağıdaki gibidir;

- Anayasanın girişi demokrasiyi ve halk iradesini öne çıkaran hak ve özgürlükler üzerine vurgu yapan kısa bir metin olmalıdır
- Anayasanın değiştirilemez, değiştirilmesi dahi teklif edilemez maddeleri olmaz. Toplumsal durum ve koşullara göre anayasaların bütün maddeleri değiştirilebilir.
- Yurttaşlık tanımı bir etnisiteye göre değil, anayasal yurttaşlık olarak tanımlanmalıdır
- Düşünce, ifade, basın, din ve vicdan, örgütlenme vb. özgürlükler kayıtsız ve koşulsuz olarak anayasada güvence altına alınmalıdır.
- Laiklik, devletin din işlerinden tamamen elini çekmesi, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kapatılması, zorunlu din

dersinin kaldırılması, devletin bütün din ve mezhepler ile dine inanmayanlara eşit mesafede durması biçiminde yeniden düzenlenmelidir.

- Parasız eğitim, parasız sağlık, işsizlik ödeneği, konut hakkı, ücretsiz bir aylık yıllık tatil, haftada 35 saat işgünü, iki gün hafta sonu tatili, emeklilik hakkı vb. haklarla donatılmış sosyal devlet biçimi anayasada yer almalıdır. Lokavt yasaklanmalı, grev hakkı üzerindeki bütün kısıtlamalar kaldırılmalıdır
- Vergiler kazanca göre ve kazanca bağlı olarak artan oranlarda olmalı, asgari ücret vergi dışında bırakılmalıdır. ÖTV, KDV gibi vergiler kaldırılmalıdır. Bütçe meclis tarafından yapılmalıdır.
- Başta Kürt halkı olmak üzere, bütün halkların ve azınlıkların dil ve kültürlerini serbestçe geliştirebilmeleri güvence altına alınmalı, herkesin anadille eğitimi sağlanmalıdır.
- Doğanın ve kültürün korunması için anayasaya hükümler konulmalıdır.
- Kadın erkek eşitliği için anayasada özel hükümler yer almalıdır.
- Seçim sisteminin demokratikleşmesi anayasal güvenceye kavuşturulmalıdır.
- Parti kapatma anayasadan çıkarılmalıdır.
- YÖK, RTÜK, MGK gibi kurumlar anayasadan çıkarılmalıdır.
- Genelkurmay Başkanlığı Savunma Bakanlığı'na bağlanmalı, askeri yargı kaldırılmalıdır.

- Hakimler Savcılar Kurulu kaldırılmalı. Hakimler ve savcılar illerde halk tarafından seçilmeli, jüri sistemine geçilmelidir.
- Askeri disiplin işlemleri de dahil olmak üzere bütün disiplin işlemleri yargı denetimine tabi olmalıdır.
- İlin idaresi, yargı, eğitim, sağlık ve yerel güvenlik gibi işler yerel meclisler tarafından yürütülmelidir. İl Meclisleri ve belediyeler üzerinde merkezi hükümetin vesayetine son verilmelidir.
- Milletvekili sayısı 400 e indirilmelidir.
- Seçimler 4 yılda bir yapılmalıdır.
- Bütün meclislerde ve bürokraside seçilenler geri çağrılabilir.
- Cumhurbaşkanı Meclis içinden seçilmeli ve yetkileri sembolik olmalıdır. Merkezi yönetim esasen yine meclis içinden seçilecek bir hükümet tarafından yürütülmelidir.
- Üniversiteler, özerk olmalı; öğretim üyeleri, öğrenciler ve çalışanlar tarafından yönetilmelidir. Özel üniversiteler kapatılmalıdır. Bütçesi merkezi bütçeden karşılanmalıdır.

Demokratik anayasa için yukarıda sayılan talepler kuşkusuz daha da çoğaltılabilir. Demokratik bir tartışma ortamında çoğaltılabilir. Fakat, yukarıda önemli bir kısmı belirtilen hususlar olmadan yapılan anayasa değişiklikleri ile anayasanın demokratikleşeceğini savunmak mümkün olmayacaktır.

Nasıl Bir Anayasa? İktidar İçin Değil, İnsan İçin: Türkiye'nin Yeni Anayasa Yolculuğu

Gelecek Partisi

Av. Meryem TÜRKTEKİN / Genel Başkan Yardımcısı

Türkiye uzun süredir yeni bir **anayasa** fikrini tartışıyor. Ancak mesele çoğu zaman **aritimetik** hesaplara, **sistem modellerine** ve teknik düzenlemelere sıkışıyor. Oysa asıl soru şudur: **Devlet** ile **insan** arasındaki ilişki nasıl tanımlanacaktır?

Bir **anayasa** yalnızca yönetim mimarisini belirlemez; insanın **devlet karşısındaki konumunu** tayin eder. Eğer birey, devlete karşı korunması gereken bir **hak sahibi** olarak görülmezse, hangi sistemi kurarsanız kurun **adalet üretemezsiniz**.

Anayasal düzen, insanı merkeze alan; **devleti** ise sınırlandırılmış ve denetlenebilir bir güç olarak tanımlayan bir anlayış üzerine kurulmalıdır.

Yürürlükteki **Anayasamız** ise, olağanüstü koşullarda, **devlet merkezli** ve **vesayetçi** bir zihniyetle hazırlanmıştır. 2017'de yürürlüğe giren **Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi** ile bu otoriter ruh daha da tahkim edilmiştir. Bugün gelinen noktada, **anayasal kurumlar zayıflamış; denge ve denetim mekanizmaları**

işlevsizleşmiş; devletin anayasada belirtilen niteliklerinden geriye gidilmiş; uygulanmayan Anayasa mahkemesi (**AYM**) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (**AİHM**) ihlal kararları nedeniyle **hukuk devleti** artık neredeyse bir "yorum devleti"ne dönüşmüştür.

Oysa hukukun en temel ilkelerinden biri **öngörülebilirlik**dir.

Hukuk düzeni, bireyin davranışlarının hukuki sonuçlarını makul ölçüde önceden kestirebilmesine **imkan** tanımalıdır. **Öngörülebilirlik**, yurttaşın **devlete güven** duymasının asgari şartıdır. Eğer birey, en yüksek mahkeme kararlarının dahi uygulanıp uygulanmayacağını öngöremiyorsa; orada **anayasal güvenlik**ten söz edilemez.

Türkiye'nin yeni bir **anayasaya** ihtiyacı bulunmaktadır.

Ancak mesele yalnızca yeni bir metin kalem almak değildir; mesele, **devlet** ile **birey** arasındaki ilişkiyi **özgürlük** ve **hukuk** temelinde yeniden tanımlamak; mevcut sistemdeki **keyfiliği** bitirecek, geçmişin hasarlarını ve

hukuk devletini onaracak çağdaş bir sistemi hayata geçirebilmektir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, geçmişten beri var olan pek çok iktisadi, siyasi ve toplumsal sorunumuzu derinleştirmekle kalmamış, birçok yeni sorun alanı da doğurmuştur. Bu nedenle Partimizin öncelikli hedefi, demokratik bir **hukuk devletinin inşası** doğrultusunda, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini yürürlükten kaldırmak; **parlamentar hükümet sisteminin tüm unsurlarını** içeren ve bu sisteme işlerlik kazandıracak kurum ve mekanizmalara yer veren bir **anayasa reformunu** yürürlüğe koymaktır.

Bu bağlamda, **Gelecek Partisi** olarak **Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem** modelimizi tüm detaylarıyla hazırlayarak 2020 yılında kamuoyuyla paylaştık. Altılı Masa döneminde ise, altı partinin işbirliğiyle hazırladığımız **Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Anayasa Değişikliği Önerisi'ni** 2022 yılında diğer partilerle birlikte kamuoyuna açıkladık. Ancak **iktidar**, sistem değişikliği fikrinden çok uzak görünüyor; yeni **anayasa** ihtiyacını metnin eskiliği, **vesayetçi ruhu** ve **"millilik-yerlilik"** söylemleri üzerinden gerekçelendiriyor. Oysa **anayasa** bir **iktidar projesi** değil, gerçek bir **toplumsal sözleşme** olacaktır; yapım yöntemi **çoğulcu, şeffaf ve müzakereye dayalı** olmak zorundadır.

Öte yandan **"millilik"** ve **"yerlilik"** söylemlerinin **hukuk biliminde** teknik bir karşılığı yoktur; bu, bütünüyle **politik bir argümandır**. **Hukuk** ne yalnızca bu topraklara ne de belli bir döneme hapsedilebilir; o, insanlığın **ortak mirası** üzerine inşa edilen bir **bayrak yarışıdır**. Türkiye de tarih boyunca birçok kanun düzenlemesinde **karşılaştırmalı hukuktan** yararlanmıştı. Şu an yürürlükte olan **Siyasi Partiler Kanunu'nda** Alman, **Seçim Kanunu'nda** Belçika hukukunun izleri varken kimse **"yerlilik"** sorgulaması yapmamaktadır. Ancak mesele

insan hakları ve **özgürlükler** olduğunda **"millilik"** zırhına bürünmek, hukuku **evrensel standartlardan koparma** çabasıdır. **Siyasetin dizaynında küresel**, yurttaşın haklarında **yerel** kalmak açık bir **samimiyetsizliktir**. Asıl sorun, mevcut anayasanın 'eski' veya 'yerli' olup olmasında değil; uygulama iradesinde ve bu denetimsiz sistemdedir.

Bu nedenle Türkiye'nin ihtiyacı yalnızca yeni bir metin değil; **anayasal sadakat** ve **köklü bir zihniyet devrimidir**.

Anayasal Sadakat: Uygulanmayan Hüküm Norm Değildir

Anayasal sadakat, iktidarların yalnızca işine gelen kararları değil; hoşlarına gitmeyen mahkeme hükümlerini de kayıtsız şartsız uygulama erdemidir. Bu bağlamda, **Can Atalay** örneğinde olduğu gibi AYM kararlarının ya da olağanüstü hal döneminde çıkarılan KHK'lara ilişkin AİHM kararlarının yerine getirilmemesi, iktidarın yeni anayasa talebini **tutarlılık** bakımından ciddi bir sınava tabi tutmaktadır. **Hakların gerçek ölçütü**, çoğunluğun değil; güçsüzün, azınlığın ve sesi kısılmak istenenin **korunabildiği yerde** başlar. Bu nedenle yeni anayasa, **devlet iktidarını sınırlayan**; temel hak ve özgürlükleri bağlayıcı güvenceye alan; demokratik meşruiyeti çoğulculuk temelinde güçlendiren **kurucu bir toplumsal sözleşme** olarak tasarlanmalıdır.

Öte yandan **kuvvetler ayrılığı** ilkesi, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı, anayasal denetimin etkinliği demokratik **hukuk devletinin** vazgeçilmez unsurlarıdır. Anayasa, bu ilkeleri yalnızca tanımlamakla veya **"kararlar bağlayıcıdır"** demekle yetinmemeli; ihlali halinde etkili **yaptırım mekanizmalarını** da açıkça düzenlemelidir. Taraf olduğumuz temel haklara ilişkin uluslararası sözleşmelerin kanunların anayasa uygunluk denetiminde doğrudan ölçü olduğu kabul edilmelidir.

Bağlayıcılığı yaptırımsız bırakılan bir hüküm **norm değil**, temennidir. Hukuku öngörülebilir, denetlenebilir ve bağlayıcı kılan mekanizmalar **anayasal güvence** altına alınmalı; aksi halde en iyi metnin dahi işlevsiz kalacağı bilinmelidir. Bu nedenle kamu görevlilerinin; **AİHM** ve **AYM** ihlal kararlarını dikkate almamaları veya yüksek yargı kararlarına aykırı işlem tesis etmeleri halinde, uygulanacak disiplin ve görevden alma süreçleri **Anayasal güvence altına alınmalıdır**.

Yargı bağımsızlığı sadece kararların bağlayıcılığıyla değil, **yargının oluşum biçimiyle** sağlanır. Bu amaçla **hakimler** ve **savcılar** için ayrı kurullar öngörülmeli; seçim, görev süresi ve disiplin mekanizmaları **somut ve bağlayıcı** şekilde anayasal düzenlemeye konulmalı; Hakimler Kurulu yürütmeden tamamen bağımsız yapılandırılmalı, Savcılar Kurulu ise farklı bir statüye kavuşturulmalıdır. **Savunma** makamı da **anayasal statüye** kavuşturulmalı ve **“silahların eşitliği”** ilkesiyle iddia ve savunma dengesi sağlanmalıdır.

AYM yetkisi güçlendirilmeli, üye yapısı ve çalışma düzeni revize edilmeli; kararlarının niteliği ve hızı artırılmalıdır. Bireysel başvuru hakkı genişletilmeli ve sosyal haklar da kapsama dahil edilmelidir.

Kuvvetler Ayrılığı ve Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem

Genel Başkanımız Sayın Ahmet Davutoğlu'nun da önemle belirttiği gibi; **anayasa**, iktidarların güncel ihtiyaçlarına göre şekillenen konjonktürel metinler olamaz. **Anayasa**, gelecek kuşakların **özgürlüğünü** ve **güvenliğini** koruyan kalıcı bir denge ve denetim mimarisi.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, yürütme lehine belirgin bir güç yoğunlaşması yaratmış; yasama ve yargının denetim kapasitesi daralmış, karar alma süreçleri tek merkezde toplanmıştır. Bu güç birikimi, kurumsal

dengeyi zayıflatmış ve hukuk devleti ilkesinin işleyişini ciddi biçimde aşındırmıştır.

2025 Rule of Law Index verilerine göre Türkiye, **hukukun üstünlüğü endeksinde** 143 ülke arasında 118. sıraya gerilemiş; bölgesel sıralamada 15 ülke arasında 14. sırada, gelir grubu sıralamasında ise 41 ülke arasında 37. sırada yer almıştır. Son on yılda Türkiye, hukukun üstünlüğü genel sıralamasında 38 basamak, gelir grubu sıralamasında ise 13 basamak kaybetmiştir. Bu gerilemenin başlıca nedenleri ise; **yargı bağımsızlığındaki zayıflama**, **hesap verebilirlik eksikliği** ve **temel haklarda yaşanan ciddi gerilemedir**. Dolayısıyla mesele yalnızca yeni bir anayasa metni hazırlamak değil; bu **kurumsal ve normatif gerilemeyi durduracak, hukuk devletini fiilen işler hale getirecek** yeni bir anayasal düzen kurmaktır.

Bu nedenle yeni anayasal modelde yürütme, mutlaka **Meclis içinden çıkan ve Meclis'e karşı siyasal sorumluluğu açık ve denetlenebilir biçimde tanımlanmış** bir hükümet yapısına kavuşturulmalıdır. **Başbakanlık makamının yeniden ihdası**, yürütmenin tek merkezli bir irade yerine **kolektif sorumluluk ve parlamenter denge temelinde işlemlerini sağlayacak kurumsal bir zorunluluktur**. Cumhurbaşkanı ise, tarafsız, tek dönemli ve sembolik yetkilerle donatılmalı; yürütme yetkisi hükümete ait olmalıdır. Hükümetin göreve gelmesi ve görevden ayrılması Meclis iradesine bağlanmalı; yapıcı güvensizlik oyu mekanizması ile hem siyasal istikrar korunmalı hem de Meclisin denetim gücü güçlendirilmelidir.

Yasama organının denetim kapasitesi yeniden inşa edilmelidir. Bütçe hakkı eksiksiz biçimde TBMM'ye ait olmalı; Meclis onayladıkça bütçe yürürlüğe girememeli ve sıkı denetime tabi tutulmalıdır. Sayıştay raporlarının gereği yerine getirilmediğinde doğacak hukuki ve siyasal sonuçlar açıkça düzenlenmelidir.

Milletvekili dokunulmazlığı yalnızca yasa faaliyetini ve siyasal temsili korumalı; yolsuzluk ve ağır suç iddialarında hesap verebilirliği engelleyecek bir koruma kalkanına dönüşmemelidir.

Seçim sistemi, **çoğulcu temsili, eşit rekabeti** ve azınlık haklarını güvence altına alacak şekilde açık ve bağlayıcı şekilde düzenlenmelidir. Siyasi partilerin kapatılması zorlaştırılmalı; bu süreçte uluslararası demokratik standartlar esas alınmalıdır.

Anayasanın Tepesinde İnsan Onuru Olmalı

Bir **anayasa** yalnızca bir yönetim modeli değildir; bireyin **devlet karşısındaki konumunu** belirleyen kurucu bir belgedir. İnsan **onuru**, temel hak ve özgürlüklerin anayasal dayanağını oluşturur. Bu nedenle hakların kaynağı devletin takdiri değil, insanın doğuştan sahip olduğu değerdir.

Yeni **anayasa, hürriyetçi** bir felsefeyi hakim kılmalı ve şu normatif çerçeveyi açık biçimde kurmalıdır: **Hürriyet esastır, sınırlama istisnadır.**

Sınırlamalar ancak kanunla, demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun, insan haklarına saygılı ve **ölçülülük** ilkesine bağlı olarak yapılabilir.

Yaşam hakkı, işkence yasağı, masumiyet karinesi, adil yargılanma hakkı ve suçta-cezada kanunilik ilkesi, olağanüstü hallerde dahi askıya alınamayacak **çekirdek haklar** olarak yaptırımlı biçimde düzenlenmelidir. Düşünce, **ifade** ve basın özgürlüğü güçlendirilmeli; sansür kesin olarak yasaklanmalıdır. Örgütlenme ile **toplantı ve gösteri** yürüyüşü hakkı demokratik toplumun temeli olarak güvence altına alınmalı; **temel haklar** yalnızca **istisnai ve geçici** olarak sınırlandırılabilir.

Haberleşmenin gizliliği korunmalı; **soruşturma dosyalarından sızdırmalar** ağır

yaptırımlara bağlanmalıdır. **Devletin soruşturma gücünün**, yargılama başlamadan kişileri medya yoluyla mahkum etmesine izin verilemez.

Kurumsal Güvence: Anayasa Bir Hukuki Çerçivedir

Anayasa, yalnızca değerler beyanı değil; iktidarı hukukla sınırlayan ve kamu gücünün kullanımını kurallara bağlayan çerçeve bir **normlar sistemidir**. Demokratik rejimin sürekliliği, kişilere değil **kurumsal güvencelere** dayanır.

Bu nedenle yeni **anayasa**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ile bağımsız düzenleyici ve denetleyici kurumların görev ve yetkilerini anayasal güvence altına almalıdır. Bu kurumların yönetim ve atama usulleri **nesnel ölçütlere** bağlanmalı; keyfi müdahalelere kapalı bir sistem kurulmalıdır.

Kamu yönetiminde **liyakat ilkesi** anayasal düzeyde tanımlanmalı; kamu hizmetine giriş ve yükselme süreçleri **eşitlik, objektiflik** ve **şeffaflık** esaslarına dayanmalı; ölçülebilir ve denetlenebilir kriterlere dayalı bir **personel rejimi** tesis edilmelidir.

Çoğulculuk, Yerel Demokrasi ve Sosyal Devlet

Demokratik **çoğulculuk** yalnızca siyasal partiler düzeyinde değil; yerel yönetimler düzeyinde de anayasal güvence altına alınmalıdır. Yerel yönetimlerin **mali ve idari özerkliği** güçlendirilmeli; seçilmiş **yerel yöneticilerin görevden alınması** ancak **kesinleşmiş yargı kararıyla** mümkün olmalıdır. Merkezi idarenin **vesayet yetkisi** açık, sınırlı ve yargı denetimine tabi olacak biçimde düzenlenmelidir.

Yurttaşların yönetime katılımını artıran mekanizmalar anayasal dayanak kazanmalıdır. **Katılımcı bütçe, yerel referandum** ve **yurttaş inisiyatifi** gibi araçlar demokratik sürecin tamamlayıcı unsurları olarak düzenlenmelidir.

Temsilde adalet ilkesi doğrultusunda seçim sistemi çoğulculuğu güçlendirecek biçimde yeniden yapılandırılmalı; seçim barajı kaldırılarak her oyun Mecliste adil temsili sağlanmalıdır.

Sosyal devlet, yalnızca hak tanıyan değil; bu hakların fiilen kullanılmasını sağlayacak ekonomik ve kurumsal mekanizmaları kurmakla yükümlüdür. Bu itibarla sosyal devlet ilkesi soyut bir ilke olarak değil, somut yükümlülükler doğuran anayasal bir norm olarak düzenlenmelidir. **Asgari yaşam güvencesi** anayasal hak olarak tanımlanmalı; **ücret adaleti** ve **sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliği** devletin pozitif yükümlülüğü olarak açıkça belirlenmelidir. Sosyal ve ekonomik haklar, özellikle **sağlık, eğitim, konut, çalışma** hakları fiilen güvence altına almalı ve ihlali halinde uygulanacak yaptırımları güvenceye alacak şekilde düzenlenmelidir.

Ceza Adaleti, Kadın ve Çocuk Haklarının Anayasal Güvencesi

Son yıllarda özellikle kadına ve çocuğa yönelik suçlar bakımından toplumda derin bir **cezasızlık algısı** oluşmuştur. Soruşturma ve kovuşturma süreçlerindeki gecikmeler, infaz rejimindeki farklı uygulamalar ve kamu vicdanını zedeleyen kararlar, adalet sistemine duyulan güveni aşındırmaktadır. Oysa hukuk devleti, yalnızca suçun tanımlanmasıyla değil; etkin soruşturma, adil yargılama ve eşit infaz güvencesiyle anlam kazanır. Bu nedenle ceza adalet sisteminin temel ilkeleri anayasal düzeyde açık ve bağlayıcı biçimde düzenlenmelidir.

Ceza adalet sisteminde **infazda dürüstlük ve eşitlik ilkesi** anayasal güvenceye kavuşturulmalı; infaz rejimi nesnel, öngörülebilir ve denetlenebilir kurallara dayanarak keyfî uygulamaların önüne geçilmelidir.

Ülkemizde kadına yönelik şiddet ürkütücü boyutlara ulaşmıştır. Kadına yönelik şiddetle mücadele, idarenin takdir yetkisine

bırakılamaz; devletin **şiddeti önleme, koruma, etkili soruşturma ve cezalandırma yükümlülüğü** anayasal düzeyde açıkça tanımlanmalıdır.

Pozitif ayrımcılık yükümlülüğü, toplumsal eşitliği sağlamak amacıyla tüm kırılgan ve dezavantajlı grupları kapsayacak biçimde anayasal güvenceye kavuşturulmalıdır.

Cinsiyet eşitliğinin fiilen sağlanması amacıyla anayasal mekanizmalar kurulmalı; kamu görevlerinde ve seçim listelerinde **kota ve fermuar sistemi** gibi uygulamalar anayasal dayanağa kavuşturulmalıdır.

Kadına ve çocuğa yönelik **şiddet veya cinsel dokunulmazlığa** karşı işlenen suçlardan kesinleşmiş mahkûmiyeti bulunan kişiler bakımından **milletvekili adaylığı ve seçilme yeterliliği** anayasal düzeyde **sınırlandırılmalıdır**.

Çocuğun üstün yararı ilkesi, tüm kamusal işlemlerde bağlayıcı norm olarak düzenlenmeli; çocuklarla ilgili her durumda **öncelikli ölçüt** olarak uygulanmalıdır.

Çocuk işçiliği, erken yaşta evlilik ve her türlü istismar anayasal düzeyde açıkça yasaklanmalıdır.

Çocukların görüşlerini serbestçe ifade etme hakkı güvence altına alınmalı; sağlıklı ve güvenli bir çevrede büyüme hakları korunmalıdır.

Ekolojik Güvenlik: Milli Sorumluluk

Günümüz dünyasında güvenlik kavramı yalnızca askeri tehditlerle sınırlı değildir; **su kıtlığı, gıda krizi** ve **iklim değişikliği** gibi riskler de doğrudan ulusal güvenlik meselesidir.

Sınırlarımızı korumak ne kadar milli bir görev ise; toprağımızı, su kaynaklarımızı, ormanlarımızı ve **iklimimizi** korumak da aynı ölçüde milli bir sorumluluktur. Bu nedenle **ekolojik**

güvenlik anlayışı ve **kuşaklar arası adalet** ilkesi anayasal düzeyde açıkça düzenlenmelidir.

Sağlıklı ve dengeli bir **çevre**de yaşama hakkı ile **gıda güvenliği**, güçlü ve uygulanabilir bir şekilde anayasal güvence altında olmalıdır. Devlet; **doğal varlıkları koruma** ve gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakma yükümlülüğünü açık biçimde üstlenmeli, bu yükümlülüğün ihlali anayasal yaptırıma bağlanmalıdır. Ayrıca **hayvan hakları** da anayasal koruma kapsamına dahil edilerek, hukuk devletinin çevre ve yaşam bütünlüğünü güvence altına alması sağlanmalıdır.

Sonuç: Türkiye İçin Reçetemiz Hazır

Burada nasıl bir anayasa istediğimizi özetle ifade ettik. Ancak Türkiye için çözüm reçetemiz uygulanmaya hazırdır: Büyük bir itinayla hazırladığımız **Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Gelecek Modelimiz** ve altı partinin iş birliğiyle ortaya konulan **Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Anayasa Değişikliği Önerimiz**, siyasi tarihimizin en geniş **mutabakat metinleridir** ve daha önce kamuoyunun bilgisine sunulmuştur. Ayrıntılarına resmi internet sitemizden ulaşılabilir.

Kaynakça

Parti Programı ve Ortak Mutabakat Metinleri

- **Gelecek Partisi.** (2020). *Tam Demokrasi İçin Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Modeli*. Ankara: Gelecek Partisi Genel Merkezi. [Erişim: gelecekkpartisi.org.tr]
- **Altı Siyasi Parti Genel Başkanı.** (2022). *Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Anayasa Değişikliği Önerisi*. Ankara. (84 Madde ve 9 Başlıktan Oluşan Ortak Mutabakat Metni). [Erişim: gelecekkpartisi.org.tr]

Resmi Mevzuat ve Uluslararası Sözleşmeler

- **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.** (1982, güncel değişiklikler dahil). Ankara: Resmî Gazete.
- **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)** ve Ek Protokoller.
- **Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi.**
- **CEDAW – Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi.**

Yargı Kararları ve Raporlar

- **Anayasa Mahkemesi.** (2025). *Bireysel Başvuru Kararları ve Uygulamalar*. Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.
- **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM).** (2020-2025). *Kararlar ve İçtihatlar*. Strasbourg: Avrupa Konseyi.
- **World Justice Project.** (2025). *Rule of Law Index – Türkiye Raporu*. Washington, DC: World Justice Project.

Karşılaştırmalı Hukuk Çalışmaları

- **Fransa, İspanya ve Meksika Anayasa (2020-2024).** *Cinsiyet Eşitliği ve Kota Uygulamaları İncelemesi*.
- **Güney Afrika ve Portekiz Anayasal Düzenlemeleri.** (2021-2024). *Çocuğun Üstün Yararı İlkesi ve Uygulama Örnekleri*.

Bize göre **Türkiye'nin ihtiyacı olan anayasa:**

Devleti değil insanı merkeze alan,

Gücü değil hakkı kutsayan,

Çoğunluğu değil insan onurunu esas alan bir anayasa olmalıdır.

Ancak her şeyden çok ihtiyacımız olan şey, o metne ruh verecek **anayasal ahlaktır**.

Yaşamı ve insan onurunu öncelemeyen bir düzenin adaleti; **adaleti** devletin temeli olarak görmeyen bir **siyasi anlayışın tarafsızlığı**, daima eksik ve yetersiz kalır.

Gelecek Partisi olarak talebimiz nettir: Yeni anayasa, iktidarın kendi geleceğini tahkim ettiği bir metin değil; **gençlerin** istikbali uzak diyarlarda aramadığı, **kadınların** fırsat eşitliğini yakaladığı, **çocukların** korkmadan sokaklarda oynadığı ve **herkesin insanca yaşayabildiği** bir Türkiye'nin sarsılmaz temeli olmalıdır.

Bu anayasa; tüm hak ve özgürlükleri güvence altına alan, **insan onurunu** her türlü siyasi ajandanın üzerinde tutan, hukuk devletini onaracak çağdaş bir **sistemi** hayata geçirecek bir toplumsal sözleşme olarak tasarlanmalıdır.

Türkiye İçin Tarihsel Bir Eşik: Yeni, Sivil ve Adil Bir Anayasa

Hür Dava Partisi (HÜDA PAR)

Av. Mahmut ŞAHİN / HÜDA PAR Genel Başkan Yardımcısı, İnsan Hakları ve Hukuk İşleri Başkanı

Toplumsal Mutabakatın Hukuki ve Ahlaki Zemini

Anayasa, normlar hiyerarşisinin en üstünde yer alan teknik bir hukuk metninden ibaret değildir. O, siyasal iktidarın sınırlarını belirleyen, egemenliğin kaynağını tanımlayan ve bir toplumun hangi değerler etrafında birlikte yaşayacağını ortaya koyan kurucu iradedir. Bu yönüyle anayasa; hukuk ile siyaset arasında bir eşik, güç ile adalet arasında bir denge, geçmiş ile gelecek arasında bir köprü niteliği taşır.

Her anayasa, yazıldığı dönemin zihniyetini taşır. Bir toplumun korkuları, öncelikleri, güç tasavvuru ve insan anlayışı anayasal metne yansır. Bu nedenle anayasa tartışması maddelerin teknik içeriğinden ibaret değildir; o tartışma, devlet ile millet arasındaki ilişkinin mahiyetine dair kurucu bir sorgulamadır. Devlet mi merkezdedir, insan mı? Güç mü esastır, adalet mi?

Bir anayasanın meşruiyeti yalnızca yürürlükte olmasından kaynaklanmaz. Meşruiyet, dayandığı toplumsal rızadan ve adalet ilkesiyle kurduğu bağdan doğar. Hukuken geçerli bir metin, eğer geniş toplumsal kesimlerde “bu benim sözleşmemdir” duygusunu

üretmiyorsa, sürekli tartışma konusu olmaya devam eder.

Türkiye’de yürürlükte bulunan 1982 Anayasası, hazırlanma süreci itibarıyla bu tartışmanın merkezindedir. 12 Eylül Darbesi sonrasında olağanüstü şartlar altında kaleme alınan bu metin, serbest bir toplumsal müzakerenin değil; güvenlik eksenli ve vesayetçi bir devlet tasavvurunun ürünüdür. Devleti merkeze alan, bireyi sınırlama refleksiyle tanımlayan ve kamu otoritesini tahkim etmeyi önceleyen yaklaşım, metnin kurucu ruhuna işlemiştir.

Yıllar içinde yapılan değişiklikler bazı hükümleri dönüştürmüş olsa da anayasanın temel paradigması büyük ölçüde korunmuştur. Devlet–birey ilişkisi hâlâ güvenlik merkezli bir perspektifin gölgesindedir. Hak ve özgürlükler çoğu zaman kamu düzeni ve devletin bekası kavramları üzerinden daraltılabilmektedir.

Bu nedenle mesele artık teknik bir revizyon değildir. Mesele, normatif bir yön değişikliğidir. Türkiye’nin ihtiyacı yalnızca yeni bir metin değil; insanı merkeze alan yeni bir anayasal bilinçtir. Bu bilinç, devleti amaç değil araç olarak gören bir anlayışı gerektirir.

Anayasa meselesi maddelerin toplamı değildir.

Bir zihniyet tercihidir.

Devleti kutsayan anlayış ile insanı esas alan anlayış arasındaki tercihtir.

Türkiye bugün bu tercihin eşliğindedir.

Devletin Üstünlüğü mü, Hukukun Üstünlüğü mü?

Anayasal düşüncenin özü, gücün sınırlandırılmasıdır. Siyasal güç doğası gereği genişlemeye meyillidir; hukuk ise bu genişlemeyi sınırlayan çerçeveyi oluşturur. Hukukla kuşatılmayan güç keyfilik; keyfilik ise adaletsizliğe ve toplumsal güvensizliğe yol açar.

Türkiye’de anayasal düzen uzun süre devleti merkeze alan bir perspektifle şekillenmiştir. Devlet hakların kaynağı gibi konumlandırılmış; birey kamu düzeninin sınırları içinde tanımlanmıştır. Bu yaklaşımın sonucu açıktır: Hak ve özgürlükler istisna, sınırlamalar kural haline gelmiştir.

Oysa anayasa devleti tahkim eden değil; devleti hukukla kuşatan bir metin niteliği taşır. Devletin varlık sebebi insanın hak ve hürriyetlerini güvence altına almaktır. İnsan devlete tabi bir unsur değil; anayasal düzenin öznesidir.

Partimiz HÜDA PAR’ın anayasa tasavvurunun merkezinde insan, insanlık haysiyeti ve adalet yer alır. İnsan olarak yaratılmış olmak, hakların kaynağıdır. Haklar devletin lütfü değil; insanın sırf insan olması dolayısıyla sahip olduğu değer hukuki ifadesidir. Devletin rolü bu hakları tanımak ve korumaktır.

Yeni anayasa, güç yoğunlaşmasını önleyen kurumsal denge mekanizmalarını açık biçimde ortaya koyan bir mimari sunmalıdır. Yasama organı gerçek temsil fonksiyonunu icra edebilmeli; yürütme etkin denetime açık olmalı; yargı bağımsızlığı yalnızca söylem düzeyinde değil kurumsal güvence düzeyinde inşa edilmelidir.

Devlet insan için vardır.

İnsan devlet için değil.

Bu ilke, anayasal düzenin temel referansı haline gelmelidir.

Kurucu İrade, Kırmızı Çizgiler ve Değiştirilemezlik Meselesi

Anayasa yapım sürecinde en büyük handikaplardan biri, siyasal aktörlerin “kırmızı çizgileri” masanın üzerine koyarak müzakere zeminini daraltmalarıdır. Oysa anayasa, ön şartların değil; ortak aklın ürünüdür. Kırmızı çizgilerin müzakere alanını kapattığı bir yerde toplumsal mutabakat inşa edilemez.

Genel Başkanımız Sayın Zekeriya Yapıcıoğlu’nun ifade ettiği gibi, herkesin öncelikleri, talepleri ve formülleri farklı olabilir; ancak anayasa, hiçbir tarafın yüzde yüz iradesini yansıtan bir metin değil, ortak paydada buluşulan bir kurucu sözleşmedir.

Bu bağlamda tartışılması gereken mesele, belirli maddelerin içeriğinden önce, “değiştirilemezlik” anlayışının kendisidir. Anayasa yapan bir kuşağın, gelecek nesillerin iradesini mutlak biçimde bağlaması, kurucu iktidarın sınırını aşması anlamına gelir. “Asla değiştirilemez” hükmü, bugünün doğrularını ebedileştirme iddiası taşır. Oysa siyasal ve toplumsal hayat dinamiktir; gelecek kuşakların kendi tercihlerini belirleme hakkı anayasal güvence altında olmalıdır.

Bu tartışma, herhangi bir maddenin bugün değiştirilmesi çağrısı değildir. Mesele, anayasanın ruhuna yerleştirilen “değiştirilemezlik” yaklaşımının hakkaniyet ve meşruiyetle bağdaşıp bağdaşmadığının tartışılmasıdır. Kurucu irade, gelecek nesillerin iradesine ipotek koyan değil; onlara hareket alanı bırakan bir anlayışla tecelli etmeli ve yeni anayasada, mevcut darbe anayasasında olduğu gibi “değiştirilemez” maddelerinin olmaması gerektiğini ifade ediyoruz.

Vatandaşlık Tanımı: 66. Maddenin Yeniden Ele Alınması

Anayasa yalnızca devletin örgütlenmesini değil; siyasal topluluğun kimliğini de tanımlar. Vatandaşlık maddesi bu nedenle teknik bir düzenleme değil; kurucu bir çerçevedir.

1982 Anayasası'nın 66. maddesinde yer alan "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür." hükmü, vatandaşlığı hukuki bir bağ olmaktan çıkararak etnik çağrışımı güçlü bir üst kimlik üzerinden tanımlamaktadır.

Oysa vatandaşlık, ortak hukuk düzenine bağlılık ve eşit statü anlamına gelir. Türkiye'nin toplumsal yapısı farklı etnik, kültürel ve dilsel aidiyetlerden oluşmaktadır. Etnik referanslı bir anayasal tanım, eşit aidiyet duygusunu güçlendirmek yerine zayıflatma riski taşır.

Partimizin bu konudaki yaklaşımı nettir: Yeni anayasa vatandaşlığı etnik referanslardan arındırılmış bir hukuk bağı olarak tanımlamalıdır. Vatandaşlık eşit hak ve sorumluluk temelinde düzenlenmeli; hiçbir kimlik anayasal metin aracılığıyla görünmez kılınmamalıdır.

Birlik inkârla değil; eşitlikle güç kazanır.

Dil Hakları ve 42. Maddenin Sınırları

Dil, kimliğin ve hafızanın taşıyıcısıdır. Eğitim hakkı yalnızca okula erişim değil; bireyin kendisini en iyi ifade edebildiği dilde öğrenim görebilmesini de kapsar.

Anayasanın 42. maddesinde yer alan yasaklayıcı hüküm, dil hakları bakımından sınırlayıcı bir yaklaşımı temsil etmektedir. Bu yaklaşım geçmişte önemli toplumsal gerilimlere yol açmıştır.

Partimiz, anadilde eğitim hakkını temel bir hak olarak görmektedir. Yeni anayasa dilsel çoğulluğu anayasal güvenceye bağlayan bir çerçeve ortaya koymalıdır. Bu yaklaşım ayrıcalık değil; eşitliğin gereğidir.

İnanç Özgürlüğü ve Kamusal Alan

İnanç ve vicdan özgürlüğü insanın en mahrem alanına ilişkin temel bir haktır. Bu özgürlük yalnızca bir dine inanma ya da inanmama serbestisini değil; inancını açıklama, yaşama ve kamusal alanda görünür kılma hakkını da içerir.

Türkiye'nin anayasal pratiğinde inanç özgürlüğü uzun süre dar yorumlara tabi tutulmuştur. Kamusal alan belirli ideolojik çerçeveler üzerinden tanımlanmış; inancın görünülüşü çoğu zaman sorun alanı olarak değerlendirilmiştir.

Oysa kamusal alan, inançtan arındırılmış steril bir alan değildir. Devletin tarafsızlığı, toplumun inanç gerçekliğinin bastırılması anlamına gelmez. Devlet, tüm bireylerin inançlarıyla birlikte eşit biçimde kamusal hayata katılabilmesini güvence altına alabilmelidir.

İnanç özgürlüğü bakımından devletin iki boyutlu sorumluluğu vardır: müdahale etmeme ve özgürlüğü fiilen güvence altına alma. Sadece müdahale etmeyen fakat eşitlik üretmeyen bir yapı, özgürlüğü tam anlamıyla koruyamaz.

Yeni anayasal çerçevede inanç özgürlüğü soyut bir ilke olarak değil; uygulanabilir bir güvence olarak konumlandırılmalıdır. Hiç kimse inancının gereğini yerine getirdiği için kamu hizmetlerinden dışlanmamalı, inancının aksine bir davranışa zorlanmamalı ve kamu görevine erişim bakımından dezavantajlı duruma düşmemelidir.

Bu konuda Partimizin temel yaklaşımı, devletin hiçbir inancı tahakküm aracı haline getirmediği; fakat toplumun yerleşik inanç değerlerine saygı gösterdiği bir anayasal dengedir. Bu bağlamda Türkiye toplumunun büyük çoğunluğunun Müslüman olduğu sosyolojik gerçeği, anayasal düzen tarafından yok sayılmamalı; adalet ilkesi çerçevesinde güvence altına alınmalıdır.

Unutulmamalıdır ki; inanç özgürlüğü anayasal düzenin turnusol kağıdıdır.

Bu alan güvencedeyse, diğer özgürlükler de güvence altındadır.

Ailenin Korunması: Neslin ve Toplumun Teminatı

Aile, toplumsal devamlılığın temelidir. Aile zayıfladığında yalnız bireyler değil; toplumun bütünü zarar görür. Küresel ölçekte aile kurumunu zayıflatan eğilimler karşısında anayasal koruma daha da önem kazanmıştır.

Yeni anayasal çerçevede aile, toplumsal yapının asli kurumu olarak konumlandırılmalıdır. Kadınlar ve çocuklar her türlü şiddet ve istismara karşı etkin biçimde korunmalıdır. Evliliğin teşvik edilmesi ve kolaylaştırılması, gençlerin aile kurma önündeki engellerin azaltılması anayasal sorumluluk alanı içinde yer alır.

HÜDA PAR olarak aileyi korunması gereken asli toplumsal yapı olarak görüyoruz. Neslin güvenliğini tehdit eden sapkın ideolojik yönelimler karşısında devletin sorumluluğu açık biçimde tanımlanmalıdır.

Aileyi korumak özgürlükleri daraltmak değil; insan haysiyetini ve toplumsal istikrarı korumaktır.

2025 Toplumsal Mutabakat Arayışı

2025 yılı içerisinde partimiz HÜDA PAR tarafından düzenlenen "Toplumsal Mutabakat Arayışı ve Yeni Anayasa Çalıştayı", anayasa

tartışmasını teknik değişiklik düzleminden çıkararak kurucu sözleşme zeminine taşımıştır.

Bu çalıştay farklı düşünce çevrelerini, akademisyenleri, hukukçuları ve kanaat önderlerini bir araya getirmiş; anayasa meselesi hak ve adalet ekseninde tartışılmıştır.

Ortak kanaat açıktır: Türkiye'nin ihtiyacı darbe döneminin ruhunu taşıyan bir metnin revizyonu değil; yeni bir kurucu iradedir.

Toplumsal mutabakat tek seslilik değildir; farklılıkların hukuk içinde birlikte yaşama iradesidir.

Süreç ve Tarihi Sorumluluk

Türkiye tarihsel bir eşikte durmaktadır.

Soru artık "Yeni anayasa mümkün mü?" değildir.

Asıl soru şudur: Vesayetçi mirasın gölgesinde yaşamaya devam mı edilecek, yoksa adalet merkezli yeni bir kurucu sözleşmeyle Türkiye için yeni bir eşik mi açılacak?

Yeni anayasa bir partinin değil; bir milletin ortak hukuk zemini olarak görülmelidir.

Devleti tahkim eden değil; devleti hukuk içinde tutan bir çerçeve ortaya koymalıdır.

İnsanı merkeze almalı; hakkı üstün tutmalıdır.

Türkiye bu eşiği aşabilecek birikime sahiptir.

Mesele imkân değil; irade, cesaret ve samimiyet meselesidir.

Anayasa Değişikliği Bütün Sorunları Çözecek mi?

İYİ Parti

Mehmet Satuk Buğra KAVUNCU / İYİ Parti Sözcüsü

Türkiye'deki bütün sorunların temeline anayasa meselesini yerleştirmek ve anayasa değişikliği sayesinde bütün sorunların çözülmesini düşünmek Türk siyasetinin ezber kalıplarından biri haline geldi. 1808'de imzalanan Sened-i İttifak ile başlatılabileceğimiz anayasal süreçler, Tanzimat Fermanı'ndan Islahat Fermanı'na, 1876'da ilan edilen Kanun-i Esasi'den Osmanlı'nın dağılma sürecine kadar Cumhuriyet öncesinde de farklı denemelerin konusu oldu. Bu açıdan Türkiye'de anayasa ve kanun çerçevesi ile demokrasi adımlarının 200 yıllık bir geçmişinin bulunduğunu ifade etmek mümkün. 1921'deki Teşkilât-ı Esasiye, savaş döneminin ihtiyaçlarını yansıtan bir anayasa olması bakımından bir geçiş dönemi ürünüydü. Bu sebeple, artık gerçek bir devlet vasfını kazanmış olan Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni anayasa ihtiyacı çerçevesinde, 1924 Anayasası kabul edildi.

1924 Anayasası, 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından 1961 yılına kadar geçerli kaldı ve 1961 yılında, Türkiye'nin en "özgürlükçü" olarak tanımlanan anayasası kabul edildi. Oysa ki bu anayasa da bir askeri vesayet ürünüydü ve 1961'den, yürürlükten kalktığı 1982'ye kadar değişikliğe uğradı. Hatta 1961 Anayasası, 1980 askeri darbesinin de gerekçeleri arasında sayıldı. Oysa ki aynı anayasa, ilanından yürürlükten kaldırılışına kadar defalarca değişikliğe

uğramış ve en kapsamlı değişiklikler de 1971-1973 döneminde, 12 Mart muhtırasının da etkisiyle teknokrat kabineler tarafından gerçekleştirilmişti. Hatta bu anayasa kimi siyasetçilere göre Türkiye'ye "fazla" gelmişti ve kısıtlanmalıydı. Ancak anayasa odaklı tartışmalar sorunları çözmedi ve 12 Eylül 1980 askeri darbesi gerçekleşti. Darbe yönetimi, gerçekleştirdikleri darbeyi meşrulaştırırken en çok da defalarca değiştirilen 1961 Anayasası'nı sorumlu tutmuş ve kötülemişti.

Yine bir askeri darbe ve yine değişen anayasa... Üstelik aynı bu anayasa da tıpkı 1961 Anayasası gibi askeri vesayet ürünüydü ve yine defalarca değişikliğe maruz bırakılacaktı. 1982 Anayasası ilk kabul edildiğinde 177 madde ve 16 geçici madde içeriyordu. Bu maddelerin %75'i, anayasanın kabul edilmişinden bu yana, farklı iktidarlar tarafından değiştirildi. Bunların bir kısmı 2000'lerin başındaki Avrupa Birliği akımı çerçevesinde AB Uyum Paketi'yle, bir kısmı 2010'lardaki hukuki odak çerçevesinde yargı reformuyla ve nihayetinde hep tartışılan siyasi sistem odağıyla hükümet sistemi çerçevesinde gerçekleştirildi. Sürekli yaşanan bütün problemlerin odağına yerleştirilen, tartışılan ve değiştirilen anayasa gündemiyle Türkiye, aslında koruması gereken bir değer olarak "anayasal yönetim" anlayışının değerini ve içeriğini unuttu.

Türkiye bugün nerede?

Türkiye'nin bugün nerede olduğunun cevabını alabilmek için, AKP iktidarı dönemindeki değişikliklere ve sonuçlarını iyi irdelemek gerekiyor. Zira değişiklikler, yeni bir anayasa önerilerinin temelini oluşturması bakımından önemli. Aslında 2010'daki anayasa değişikliğinin sonuçları çok kısa bir süre sonra ortaya çıktı. Adalet mekanizmasındaki düzenlemeler, yargı sisteminde farklı odakların güç yarışına hizmet etti ve bunun sonunca devlete paralel yapılanmaların güç kazandığı, bunların askeri vesayetle mücadele iddiasıyla meşrulaştırıldığı ve en nihayetinde iktidar odaklarına yönelik bir savaşa giriştiği bir süreci hızlandırıldı. Yargı sistemindeki partizan ve cemaat kadrolaşmaları, hukuk sisteminde bugünlere gelen çok kapsamlı ve kalıcı hasarlara yol açtı. Bugün bakıldığında, ana muhalefet partisine yönelik soruşturmaları başlatan savcının Adalet Bakanlığı görevine getirilmesiyle, davayı başlatan kişinin davaya bakacak hakimlerin başına ve olası itiraz makamlarının da odağına yerleştirildiği görülüyor. Türkiye bugünlere bir anda mı geldi yoksa anayasal değişikliklerin iktidarın çıkarı gözetilerek gerçekleştirilmesi sonucu bir sistem krizi mi meydana geldi? Yani sorumluluk anayasada mı, yoksa onu keyfi olarak uygulama ve uygulamama serbestliğinde olanlarda mı?

Yargının tamamen bağımsızlığını kaybettiğinin; HSK'daki dağılım, üyelerin seçimi, Anayasa Mahkemesi üyelerinin seçim şekli vb. hususlar Türkiye'de denge–denetleme sisteminin tamamen kaybolduğunun ve kuvvetler ayrılığının neredeyse resmi olarak da ortadan kalktığının somut göstergeleri mevcut. Bugün Türkiye'de HSK seçimini kaybeden bir isim, bir hafta sonra iktidar partisinin ilçe başkanı olarak atanıyor. Bu iktidar bir güç zehirlenmesi üzerine kurulu, aldıkça daha fazlasını istiyor, daha fazlasını istedikçe bunu bütün sisteme yayıyor ve mekanizmaları da ortadan

kaldırdıkça pervasızlık daha da artıyor. Sistemin işleyişi için bu zorunlu. Devlet sadece muhaliflerini denetleyen, daha doğrusu devletin şu andaki sistemi bunu üstüne kurgulanmış bir sistem, bir yapı haline geldi. Denetleme tamamen ortadan kalkmış durumda ve bu alenileşiyor.

Bu açıdan bir başka örnek, 2017'deki şaibeli referandumla kabul edilen ve 2018 itibarıyla uygulanmaya başlanan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin işleyişi değerlendirildiğinde şu net olarak gözüküyor: Her geçen yıl geriye giden bir süreç ve hemen her alanda büyük bir kaos ve geriye gidiş. Devletin tüm kurumlarında bir verimsizlik söz konusu; eğitimden sağlığa kadar her alanda ciddi bir gerileme net olarak görülüyor. Dolayısıyla sistemin işleyişi, bugün gelinen noktaya bakıldığında ciddi zafiyetler, sınıklar ve riskler barındırıyor. Kurumlar arasındaki ilişkilerde adeta kopma noktasına gelmiş, sürekli tekrarlayan uygulamalar, birbirinden habersiz kurumlar... Cumhurbaşkanlığı Sarayı apayrı bir mekanizma. TBMM yetkileri tamamen azaltılmış, bütçe gibi en temel meselelerden biri darmadağın çalışılıyor. Bakanların yetkileri ve pozisyonları keza aynı. Örneğin bazı Cumhurbaşkanı Başdanışmanları de facto bakanlar olarak sistemde yer alıyor. Yolsuzluk ise Türkiye'nin yeni normal haline gelmiş durumda; rüşvet, adam kayırma, liyakatsizlik ve yolsuzluk ekseninde bir ülkedeki anayasa çalışmalarının niteliği de elbette tartışma konusudur.

Türkiye'nin bugün nerede olduğuna dair son önemli mesele, son zamanlarda anayasa tartışmalarına paralel olarak gittikçe artan üniter devlet ve cumhuriyetimizin temel ilkelerine yönelik saldırılar. Türkiye'de kasıtlı bir şekilde, cumhuriyeti var eden ortak kimliği hırpalayacak, üniter yapıyı ve cumhuriyetin temel ilkelelerini sarsacak birtakım konular gündeme getiriliyor. Türkiye, bölgede Atatürk'ün önderliğinde

kurmuş olduğu cumhuriyet ile yüzyıldır dimdik ayakta kalmış, sağlam bir temel üzerinde gelecek nesillerin her zaman daha iyiye götüreceği adımlar atabilme kapasitesini göstermiş. Ancak maalesef, bugün başlatılan anayasa tartışması, aslında kurulduğu günden beri cumhuriyet ile meselesi olanların yarattığı bir anayasa tartışması. Anayasa tartışmalarının hedefi, amacı aşikâr. Etnik bölücülük, siyasal İslâm ve cumhuriyetle ve yarattığı değerlerle sorunu olanların yarattığı bir tartışma iklimi söz konusu.

Türkiye yarın nerede olacak?

AKP iktidarda olduğu sürece Türkiye'nin yarınında bir anayasa değişikliği tartışması olacağı aşikâr. Ancak bunun zemini sağlıklı ve demokratik değil. Mevcut sistem ve iktidar yapısının bunu demokratik bir çerçeveye yerleştirmek gibi bir kaygısı ise hiçbir şekilde yok. Türk siyasi tarihinde hep gördüğümüz gibi, bütün kötülüklerin ve olumsuzlukların temelinde yine anayasa yerleştiriliyor. Oysa ki anayasa değişikliğini hedefleyen iktidar anayasayı aşıyor, bağlayıcı bir şekilde karşısında duran anayasa meselesini bir engel olarak görüyor ve bu engeli aşmak için anayasanın tartışılarak hırpalanmasına müsaade ediyor. Bu tartışma bir zemin yaratmak değil; anayasa olgusuna darbe vurulması maksatlı. Aslında hırpalanan da eski anayasa değil; anayasal yönetim modeli ve anayasanın değeri. Anayasa gibi hayati bir mekanizma, aşılacak üzere duran bir engel gibi

algılanıyor ve keyfi yönetim anlayışına uyarlanmaya çalışılıyor. Burayı iyi süslemek ve kamuoyu algısını desteklemek için en çok "sivil" vurgusu kullanılıyor. Türkiye'deki demokratik değerler, hukukun üstünlüğü, denge-denetim mekanizması ve birçok konuda gerçekten "sivil" bir anlayış var mı yoksa darbe dönemlerini aratmayan bir baskı mekanizması uygulanıyor mu?

İYİ Parti olarak anayasaya dair çizilen tartışma çerçevesinde odağımız çok net, anayasamızın ilk dört maddesi tartışılmaz kırmızı çizgimiz. Cumhuriyetin temel niteliklerini değiştirmeyecek; demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti anlayışını koruyacak ve en önemlisi de hükümet sistemi modelini güçlendirilmiş parlamenter sistemle dönüştürecek bir anayasa bağlamı şart. Fakat bunlardan daha da önemlisi, Türkiye'de anayasanın uyulabilir ve bağlayıcı bir temel olduğunu siyaset ortamına yeniden kazandırmak ve inandırmak gerekli. Yani bir anayasadan önce, bağlı kalınacak bir anayasa değerini bilinç olarak kazandırmak ve tartışma çerçevesini buraya yerleştirmek öncelik olmalı. Eğer bu olmazsa, anayasa değişikliği önerenler, yeni anayasayla işleri bittiğinde ya da bu anayasa artık işlerine yaramaz hale geldiğinde yine anayasa tartışması başlatabilirler. Bu sebeple en başta, anayasanın siyaset kurumunu ve siyasi aktörler için ne ifade ettiğinin anlaşılması ve bu konuda bir zihniyet değişikliğinin başlatılması şart.

**AZINLIK
STATÜSÜNDEKİ
CEMAATLERE
MENSUP
YAZARLARIN
GÖRÜŞLERİ**

Türkiye’de Yeni Anayasaya İlişkin Görüş ve Taleplerimiz

Evgil TÜRKER

Sabro Süryani Aylık Gazetesi

Bilindiği gibi Süryani halkı Bethnahrin (Mezopotamya) ve Ortadoğu’nun yerli, kadim bir halkı olmasına rağmen, yüzyıllardan beri maruz kaldığı baskı ve adaletsizlikler yüzünden ötekileştirilmiş, unutturulmaya terk edilmiş ve yaşadığı ağır sorunları herhangi bir yönetim tarafından ele alınıp çözülmemiştir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşmasının üçüncü paragrafındaki “Gayrimüslimlere” ilişkin 37- 45 maddeleri Süryani halkı için herhangi bir şekilde uygulanmamıştır. 2013 yılında bu konuda yerel bir mahkeme tarafından alınan olumlu bir karara rağmen, herhangi bir gelişme sağlanamamıştır. Bu nedenle Süryanilerin dili, kültürel faaliyetleri, basın yayın çalışmaları, eğitim kurumları, toplumsal etkinlikleri, tarihsel ve ulusal bayramları, sembolleri, gelenek-görenekleri konusunda iyileştirici ve ön açıcı adımlar atılmamıştır.

1915 trajedisinin tahribatları, travması bu süreçte de devam etmiş; korku, tedirginlik, güvensizlik ve ana yurdunu bir an önce terk etme arayışı bütün topluma hâkim olmuştur. Hristiyan Süryanilerin yaşamı ötekileştirici politikalar yüzünden kilise ve küçük işletmelerdeki ekonomik faaliyetlerle sınırlandırılmıştır. Binlerce manastır ve kilise yakılıp yıkıldığı gibi,

birçoğu da ya camilere dönüştürülmüş ya da farklı amaçlarla kullanılmıştır. Bu durum ve onlarca başka olay Süryanilerin ruhunu yaralamış ve kronikleşen bir üzüntüye sebep olmuştur. Süryanilerin yaşadıkları tarihsel ve güncel sorunların ele alınıp giderilmesi için yeni bir anayasaya ve bu anayasada Süryanilerin bütün değerleriyle, haklarıyla birlikte güvence altına ihtiyaç vardır. Dolayısıyla yeni bir anayasayı oluşturacak Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun iradesi tarafından görevlendirilecek komisyonların çalışmaları bütün Türkiye toplumu, farklı kimliklerini ilgilendirmektedir.

Süryaniler yaşadıkları büyük acılara, maruz kaldıkları haksızlıklara ve kaybettikleri maddi, manevi değerlere rağmen barıştan, çözümden, diyalogdan ve demokratik bir anayasadan yanadırlar. Şiddet ve düşmanlıklarla herhangi bir sorunun çözülemeyeceğine inanmaktadırlar. Ana vatanlarına özlem duyarak, sevgi ile bağlıdırlar. Çünkü, Türkiyeli Süryanilerin terk yurdu vardır, o da Türkiye’nin güneydoğusu ve özellikle Türkiye sınırları içerisinde olan yukarı Bethnahrin’dir (Mezopotamya). Dolayısıyla bu coğrafyada halklaşarak, medeniyetler kurarak kimliklerini kazanmışlardır. Yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu’nun sınırları içerisinde varlıklarını koruyup sürdürmüşlerdir. Ancak,

1915'te ve Birinci Dünya Savaşı koşullarında büyük bir soykırıma maruz kalarak toplumsal dinamikleri, ulusal değerleri büyük oranda dağıtılmış ve tahrip edilmiştir. Ayrıca demografik bir değişime uğradığı için, nüfusları azalmıştır. Çünkü, yüz binlercesi öldürülürken, on binlercesi de dinlerini değiştirmeye zorlanarak devşirilmişlerdir. Ayrıca sürgün, göç sebebiyle on binlercesi de yerini, yurdunu terk etmek zorunda kalmışlardır. Bunun yanında ana vatanlarında kalan Süryaniler, Türkiye Cumhuriyeti'nin olumsuz uygulamaları sonucunda, her dönemde göç etmeyi bir kurtuluş olarak görmüşlerdir.

Süryaniler, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Hakkâri'de 1924 yılının Ağustos ve Eylül aylarında katliam, sürgün ve büyük haksızlıklara maruz kaldılar. 1924-25 yıllarında da Urfa'daki Süryaniler Halep, Lübnan ve başka yerlere sürgün edildiler. 1928 yılında Mardin'deki son kalan okulları da kapatıldı. Süryani Ortodoks Kilisesinin Patriği Mor İlyas Şakir 1931 yılında sürgün edildi. Dolayısıyla Patriklik kürsüsü de Deyrul Zafaran Manastırından Suriye'ye göç etmek zorunda bırakıldı. 1960'lı yıllarda gizli bir şekilde oluşturulan azınlıkları takip kurulu ile daha sonra bu konuda faaliyet yürüten farklı yapıların Süryani halkına verdikleri zararlar, sistematik bir şekilde devam etti. Kıbrıs olayları sürecinde Türkiye'deki Hristiyanlar düşman olarak hedef gösterildi ve provokasyonlar geliştirildi. Süryanilere karşı katliam provaları ve çağrılar yapıldı. 12 Eylül askeri darbesinden sonra Süryanilere karşı dini baskılar nedeniyle kitlesel göçler gittikçe artmaya başladı. 1987-1998'li yılları arasında 45 Süryani yurttaş faili meçhul bir şekilde katledildiler. Katillerin hiç birisi bugüne kadar herhangi bir ceza almamışlardır. Ayrıca 2019 ile 2023 yılları arasında da 5 Süryani yurttaş faili meçhul bir şekilde katledildiler.

Onlarca yerleşim birimi 1980'li ve 1990'lı yıllarda tehdit ve baskılarla boşaltıldı. Boşaltılan

köyler ve yerleşim birimlerinin mal ve mülkleri komşu köy korucuları tarafından gasp edildi. Tapu, kadastro çalışmaları da Süryanilerin çoğunlukla hazır bulunmadıkları bir dönemde yapıldığı için birçok arazi hazineye ve Orman Bakanlığına devredilmiştir. Özel mülkler konusunda birçok sorun yaşandığından dolayı, mahkemelerde davalar açılmakta ve bu davalar Süryanilere pahalıya mal olmaktadır. Vatandaşlıktan çıkarma işlemleri de birçok Süryani'nin memleketleri ile var olan bağlarını koparmaya sebep olmuştur. Türkiye toplumdaki düşünce yapısı, eğitim müfredatında yer alan yanlış bilgilendirmelerle çarpıtıldığı için, Hristiyanlara yönelik din düşmanlığını, kin ve nefreti körüklemiştir. Bu nedenle Türkiye'de başta eğitim olmak üzere bütün kurumların yeniden demokratik değerlerle donatılmasına ve geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

2000'li yıllardan itibaren Avrupa Birliğine yönelik atılan adımlar ve gündeme getirilen çözüm süreçleri, barış talepleri ile birlikte Süryaniler yönlerini diasporadan tekrar ana vatanlarına çevirerek, geri dönüş adımlarını umutlarla atmaya başlamışlardır. Ancak, çözülmesi gereken birçok sorun bulunmaktadır. Söz konusu sorunları giderecek yeni bir anayasaya, yasal düzenlemelere, uyumlu, eşitlikçi kanunların çıkarılmasına ve toplumda barışçıl, birleştirici bir dilin kullanılmasına, din düşmanlıklarının önüne geçilerek bu kaostan yararlanan yapıların durdurulmasına bağlıdır.

Türkiye Cumhuriyeti iç dinamikleriyle kaydettiği gelişmelerle bölgesel ve küresel düzeyde meydana gelen değişimlere uyum sağlamak amacıyla, yeni bir süreci yaşamaktadır. Ortaya çıkan bu durum, Türkiye'nin gelecekte ulusal ve uluslararası düzeyde ilerleyeceği yol haritasının niteliğini de ortaya koyacaktır. Dolayısıyla tarihsel ve güncel sorunlara, ihtiyaçlara çözüm getirme tutumu da netleşecektir. Birçok halkın ve değişik düşüncelere sahip olan toplumsal kesimlerin bir arada yaşama ve

kendilerini ifade etme zemini de bu şekilde oluşturulacaktır. Ayrıca Suriye, Irak, Lübnan, İran ve diasporada yaşayan Süryaniler ve akrabalar toplulukları arasında da güçlü bağların kurulmasına vesile olacaktır.

Cumhuriyet tarihi boyunca yok sayılan ve herhangi bir hukuksal dayanağa sahip olmayan biz Süryaniler her alanda mağdur edildiğimiz için her demokratik, barışçıl, özgürlükçü çalışmaya büyük önem, anlam ve değer vermekteyiz. Ayrıca bu tür kapsayıcı, yenilikçi, anayasal çalışmaların herkes gibi bizlere de görevler yüklediğinin bilinciyle hareket ediyoruz. Bu temelde, öneri ve düşüncelerimizi Türkiye kamuoyu ve ilgili kurumlarla paylaşmayı bir adalet arayışı ve çözüm çağrısı olarak görülmesini umut ediyoruz.

Yeni Anayasaya ve Hukuki Düzenlemelere İlişkin Taleplerimiz;

1. Etnik Haklar;

- Türkiye’de yeni bir anayasanın hazırlanması ve bu anayasa da yazılacak ilk giriş bölümünde, insan onurunun en büyük değer olarak tanımlanması ve koruma altına alınması, hiç kimsenin dilinden, dininden, ırkından, cinsinden dolayı baskı görmemesi.
- Anayasa’da Türkiye Cumhuriyeti’nin üzerinde kurulduğu coğrafyada, tarihi süreç içerisinde ortaya çıkan ve yaşayan bütün toplumsal ve kültürel değerlerin sahiplenilmesi, korunması ve geliştirilmesi.
- Türkiye Cumhuriyeti değişik onlarca etnik ve kültürel halk grubundan oluşmaktadır. Dolayısıyla, yeni anayasada bu kimliklerin güvence altına alınması.
- Süryani halkının Türkiye sınırları içerisinde “yerli ve asli halk” olarak

kabul edilip haklarının anayasal güvence alınması.

- Süryanilerin Türkiye’de yaşayan diğer vatandaşlarla din, dil, ırk, etnik ve geldiği bölge ayırımı yapılmaksızın kanunlar önünde eşit tutulması.
- Türkiye Cumhuriyeti devleti, belli bir ırka, etnik ve kültürel yapıya, din ve ideolojiye dayandırılmadan, herkesin kendi kimliğini özgürce temsil edip koruyabilmesi.
- Tarih ile yüzleşmenin, hesaplaşmanın temel koşulu olarak, Süryani halkına karşı işlenmiş suçların ortaya çıkarılması.

2. Dilsel Haklar;

- Süryanice dilinin ve alfabesinin eğitim ve yazımsal alanlarda desteklenmesi. Bunun için; Milli Eğitim Bakanlığının kapsamı dahilinde okulların açılması.
- Süryanice dilinde TV ve radyo açma hakkının tanınması.
- Devlet televizyonunda Süryanice dilinde yayınların yapılması.

3. Kültürel Haklar;

- Süryanilerin dinsel ve kültürel gün ve bayramların resmi olarak tanınması.
- Geleneksel Süryanice isim ve soyadlarının kullanma hakkının tanınması.

4. Dinsel Haklar;

- 1915’te Hakkari’den çıkarılan Doğu Havarî Kilisesi ile 1931’de Mardin’den çıkarılan Antakya Süryani Ortodoks Kilise Patrikliklerinin itibarlarının iade edilmesi.
- Kilise ve manastırlara ait mal, mülk, tarihi belge ve eserlerin ilgili dini merkezlere iade edilmesi.

- c. Süryani Manastırlarında ruhban okullarının açılması ve resmîyete kavuşturulması.
- d. Dini temsilciliklerin devlet tarafından resmi düzeyde tanınması.
- e. Diyanet İşleri Başkanlığının bütün din ve inançları kapsayacak şekilde düzenlenmesi ve Süryanilerin dini liderlerine ve kurumlarına da eşit davranılması.

5. Geri Dönüş Hakkı;

- a. 20. yüzyılın başından bu yana yerleşim yerini terk eden Süryanilerin Türkiye Cumhuriyeti'nin şimdiki sınırları içerisinde kalan alanlara dönüş imkanlarının yaratılması.
- b. Geleneksel yerleşim birimlerinin ve coğrafik isimlerin kullanma hakkının tanınması.
- c. Türk vatandaşlığından çıkmış ve çıkarılmış olan Süryanilere tekrar vatandaşlığa alınması ve mülk edinme hakkının tanınması.
- d. Süryani yerleşim birimlerinde alt yapının ve sosyal tesislerin hazırlanması.
- e. Süryanilerin buldukları alanların kalkındırılması için mali ve diğer imkanların sağlanması.

- f. 1987-2023 yılları arasında faili meçhul bir şekilde katledilen 50 Süryani yurtdışın faillerinin bulunması ve şehit olarak kabul edilmeleri.
- g. Uzun bir dönemdir yurtdışında yaşayan Süryanilerin askerlik sorunlarına çözüm getirilmesi ve bunun ziyaret ve yerleşme önünde bir engel olmaktan çıkarılması.

Sonuç olarak; Süryani halkının haklarını güvence altına alacak yeni bir anayasanın hazırlanması, Türkiye'deki diğer bütün kimlikleri kapsamaya ve uygulanmasıyla barışa büyük bir katkı sunacağına, yüzyıldır inkâr politikalarıyla kangrenleşen sorunların çözüleceğine inanıyoruz. Geçmişte açılan yaralarla büyük bir kan kaybı yaşayan Süryaniler, göç ettiği diasporada birçok hak ve imkânlara sahip olmasına rağmen, yürekleri hala binlerce yıllık ülkesi için atmaktadır. Türkiye'de ve yurtdışında yaşayan yüzbinlerce Süryani demokratik bir sistem için atılacak adımları büyük bir ilgi ile takip etmektedir. Bu taleplerimizin karşılık bulmasıyla, toplumsal barışa büyük bir katkı sunacaktır. Bu temelde, MAZLUMDER ve Özgürce İnsan Hakları Dergisinin yöneticilerine sivil bir anayasa ve insan hakları için yürüttükleri çalışmalarında üstün başarılar diliyoruz.

Sivil Anayasaya Hazır mıyız?

Laki VİNGAS

Cemaat Vakıfları 1.ve 2. dönem temsilcisi,
Fener Vlahsaray Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı Başkanı

Öncelikle, bu önemli konuda görüşlerimi paylaşmam için yapılan davet için teşekkür ederim. Ancak baştan belirtmeliyim ki anayasa hukuku alanında uzman bir hukukçu değilim. Bu nedenle burada dile getireceğim değerlendirmeler, teknik bir anayasa hukuku analizinden ziyade, yıllara yayılan sivil toplum deneyimime ve Türkiye’de yaşayan bir yurttaş olarak edindiğim gözlemlere dayanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ve bir azınlık toplumu mensubu olarak bütün eğitimimi bu ülkede aldım; mesleki hayatımı burada kurdum ve yaşamımın tamamını bu kadim topraklarda sürdürdüm. Bu kişisel ve toplumsal deneyim, anayasa tartışmalarına yalnızca hukuki bir metnin hazırlanması perspektifinden değil, toplumun farklı kesimleri arasında kurulabilecek yeni ve kapsayıcı bir toplumsal sözleşmenin imkânı açısından da bakmama neden oluyor.

Bu nedenle, “geleceğin anayasası” üzerine düşünürken meseleye yalnızca hukuk tekniği açısından değil; birlikte yaşama kültürü, eşit yurttaşlık anlayışı ve toplumsal güvenin yeniden tesisi gibi daha geniş bir çerçeve içinde yaklaşmak gerektiğine inanıyorum.

Bu noktada, “sivil anayasa” kavramının neyi ifade ettiğini ve Türkiye’deki anayasal gelişim

süreci içindeki yerini kısaca hatırlamak önemlidir. Türkiye’nin anayasal tarihi incelendiğinde, anayasa yapım süreçlerinin çoğunlukla olağanüstü siyasal koşulların ardından şekillendiği görülür. 1961 ve 1982 anayasaları, askeri müdahalelerin ardından hazırlanmış metinlerdir. Bu durum, söz konusu anayasaların içeriklerinden bağımsız olarak, toplumsal meşruiyet tartışmalarının da her zaman gündemde kalmasına yol açmıştır.

“Sivil anayasa” kavramı ise tam da bu tarihsel arka planın doğurduğu ihtiyacın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Sivil anayasa denildiğinde genellikle, olağan demokratik süreçler içinde, geniş toplumsal katılımı ve farklı kesimlerin görüşlerinin dikkate alındığı bir yöntemle hazırlanmış bir anayasa anlaşılır. Başka bir ifadeyle, sivil anayasa yalnızca metnin içeriğine değil, aynı zamanda hazırlanma sürecinin niteliğine de işaret eden bir kavramdır.

Bu nedenle sivil bir anayasa tartışması, yalnızca yeni bir hukuk metni yazmak anlamına gelmez. Aynı zamanda toplumun farklı kimliklerinin, inançlarının, kültürel aidiyetlerinin ve yaşam tarzlarının eşit saygı temelinde bir arada yaşayabileceği ortak bir zeminin nasıl kurulacağını tartışmak anlamına gelir. Bu yönüyle

anayasa yapımı, hukuki olduğu kadar toplumsal ve siyasal bir uzlaşma arayışını da içerir.

Burada özellikle vurgulanması gereken nokta, anayasanın yalnızca uzmanların ya da siyasal aktörlerin kapalı müzakereleriyle şekillenen bir metin olmaması gerektiğidir. Akademi, sivil toplum, meslek örgütleri, inanç toplulukları, gençler, kadınlar ve farklı bölgesel kesimler sürece gerçek anlamda dahil edilmelidir. Katılımın yalnızca görüş alma toplantısıyla sınırlı kalmayıp, karar alma süreçlerine etki edebilen şeffaf ve izlenebilir mekanizmalarla desteklenmesi, hazırlanacak metnin toplumsal aidiyetini artıracaktır. Çünkü insanlar ancak kendi seslerinin duyulduğunu hissettikleri bir süreç sonunda ortaya çıkan metni gerçekten ortak sayarlar.

Yeni bir anayasa, vatandaşlık ve kimlik meselelerine yaklaşırken yalnızca hukuki bir tanımlama yapmakla yetinmemeli; aynı zamanda bireylerin kültürel aidiyetlerini de gözetilen uzun vadeli bir çerçeve ortaya koymalıdır. Vatandaşlığın tanımı ile kimlik kavramı arasında kurulacak dengeli ve kapsayıcı ilişki, anayasal düzenin toplumun farklı kesimleri tarafından benimsenmesini kolaylaştıracaktır. Bu uyumun sağlanması, anayasanın yalnızca bugünün ihtiyaçlarına cevap veren bir metin olmasının ötesine geçerek, uzun yıllar boyunca toplumun bütün kesimlerine hitap edebilen kalıcı bir toplumsal sözleşme niteliği kazanmasına katkı sağlayacaktır. Böylelikle anayasal düzenin sık sık değişiklik arayışlarına konu olması yerine, geniş bir toplumsal mutabakat zemini üzerinde sürdürülebilirliği güçlenecektir.

Bu bağlamda, azınlıkların ve farklı toplumsal grupların anayasal güvenceye kavuşması, sadece hukuki bir zorunluluk değil, aynı zamanda demokratik toplumun temel göstergelerinden biridir. Vatandaşlık ve kimlik tanımlarının kapsayıcı biçimde belirlenmesi, kültürel ve dini çeşitliliğin tanınmasını, görünür kılınmasını ve korunmasını mümkün kılar. Böyle bir

yaklaşım, çoğulculuk ilkesini güçlendirirken toplumun her kesiminin kendisini anayasal düzen içinde eşit ve güvence altında hissetmesini sağlar.

Bu çerçevede eşit yurttaşlık ilkesi, farklılıkların yok sayılması üzerinden değil, onların meşru ve görünür kabul edilmesi üzerinden kurulmalıdır. Bir anayasa, herkesi aynılaştırmaya çalışan dar bir vatandaşlık tasavvuru yerine, farklı kimliklerin aynı siyasal topluluğun onurlu ve eşit üyeleri olarak birlikte yaşayabilmesini güvence altına almalıdır. Dil, inanç, kültür ve yaşam tarzı farklılıklarının tehdit değil toplumsal zenginlik olarak görülmesi, anayasal metnin ruhunu da belirleyen temel unsurlardan biri olmalıdır.

Yeni anayasanın bu vizyonla şekillenmesi, sadece bugünün değil, gelecek kuşakların da toplumun bütünlüğünü ve birlikte yaşama kültürünü deneyimlemesine olanak tanıyacaktır. Bununla birlikte, bu vizyonun hayata geçebilmesi için hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, yargı bağımsızlığı ve hesap verebilirlik gibi temel anayasal güvencelerin açık ve etkili biçimde düzenlenmesi gerekir. Bu nedenle sivil anayasa süreci, içerik kadar yöntemiyle de toplumsal uzlaşmayı esas alan bir çerçevede ilerlemelidir.

Ancak güçlü bir anayasal metin yazmak tek başına yeterli değildir. Asıl belirleyici olan, bu metnin kurumlar tarafından nasıl uygulanacağı ve yurttaşların gündelik hayatında nasıl karşılık bulacağıdır. Bu nedenle denetim mekanizmaları, temel hakların ihlali halinde başvurulabilecek etkili yollar ve idarenin keyfilikliğini sınırlayan güvenceler açık biçimde tanımlanmalıdır. Aksi halde en iyi niyetli anayasal ilkeler dahi, uygulama zafiyeti nedeniyle toplumda beklenen güven duygusunu üretmekte yetersiz kalabilir.

Günümüzde anayasal düzeni etkileyen yeni dinamiklerden biri de yapay zekâ ve dijital teknolojilerdir. Bu teknolojiler, vatandaşların

haklarını kullanma biçimlerinden kişisel verilerin korunmasına, veri güvenliğinden eşit erişime kadar birçok alanda yeni düzenlemeleri zorunlu kılmaktadır. Geleceğin anayasası, bu tür teknolojik değişimlere uyum sağlayacak esnekliği taşıırken, temel hak ve özgürlüklerin, özel hayatın ve algoritmik karar süreçlerine karşı bireysel güvencelerin korunmasını da güvence altına almalıdır.

Aynı şekilde, göç yoluyla Türkiye'ye yerleşen bireylerin ve toplulukların beklentileri de anayasal çerçevenin dikkatle ele alması gereken konular arasındadır. Eğitim, çalışma hakkı, kültürel ifade ve kamusal yaşama katılım gibi alanlarda bu grupların haklarının tanınması ve korunması, toplumun farklı kesimleri arasında güveni güçlendirirken eşit yurttaşlık ilkesini somutlaştırır. Böyle bir yaklaşım, toplumsal uyumun güçlenmesine ve ortak yaşamın daha sağlam bir zemine oturmasına da katkı sağlar.

Öte yandan, geleceğin anayasası yalnızca mevcut sorunlara cevap veren bir metin olmamalı; yeni toplumsal dönüşümleri de

okuyabilen bir perspektif taşımalıdır. Çevresel haklar, dijital haklar, kırılgan grupların korunması ve kamusal katılımın güçlendirilmesi gibi alanlar, önümüzdeki yıllarda çok daha belirleyici hale gelecektir. Bu yüzden anayasal düşüncenin hem temel ilkelere sadık hem de değişen toplumsal gerçekliği okuyabilen bir esneklikle kurulması önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin gerçekten sivil, kapsayıcı ve kalıcı bir anayasaya ihtiyaç duyduğu kanaatindeyim. Ancak bu ihtiyaç, yalnızca yeni bir metin yazma iradesiyle değil; farklı toplumsal kesimlerin birbirini dinlemeye hazır olduğu, güven üreten ve ortak geleceğe yönelen bir siyasal iklimle anlam kazanabilir. Böyle bir anayasa, devleti toplumun üstünde konumlandıran bir anlayışın değil; insan onurunu, eşitliği, özgürlüğü ve çoğulculuğu merkeze alan bir toplumsal uzlaşının ürünü olmalıdır. Ancak o zaman anayasa, yalnızca hukukçuların ya da siyasetçilerin değil, toplumun tamamının sahip çıktığı gerçek bir ortak sözleşmeye dönüşebilir.

STK ve BAROLARIN GÖRÜŞLERİ

İnsan hakları ve hukuk alanında faaliyet gösteren STK'lardan ve İstanbul 1 ve 2 No'lu barolardan görüş istenmiş gelen yazılara, içeriğine ve vurgularına müdahale edilmeden yer verilmiştir.

Nasıl Bir Anayasa?

İHD

İnsan Hakları Derneği

Nasıl bir anayasa sorusuna verilecek en kes-tirme, kısa ve net cevap elbette ki demokratik bir anayasa deyip konuyu kapatmak mümkün. Çünkü demokrasi teorik olarak Türkiye'nin tüm farklılıklarını kapsayan çoğulcu bir kavram. İçinde Türk, Kürt, Alevi, Sünni gibi herhangi bir etnik ya da inanç grubunun adını anmadan da Türkiye'nin tüm fay hatlarına çözüm üretecek çoğulcu bir kavram. Demokratik sivil anayasa kavramı bu nedenle sıklıkla kullanılan bir kavramdır.

Anayasalar, öngördüğü egemenlik anlayışı, taşıdığı içerik, öngördüğü devlet yapısı gibi daha pek çok konuda farklılık arz etmektedir. Yani anayasaya hakim olan düşünceye göre demokratik ya da otoriter; çerçeve anayasa ya da ayrıntılı (kazuistik) anayasa; üniter devlet ya da federal devlet anayasası gibi farklılıklar arz etmektedir. Bunun dışında da değiştirme usul-leri gözetilerek katı veya yumuşak anayasa olarak tasnif edilmektedir. Yürürlükteki 1982 Ana-yasası bu kriterlere göre değerlendirildiğinde ayrıntılı olarak kaleme alınmış, üniter devleti esas alan, değiştirilme usulü açısından sert ve otoriter bir anayasa olarak değerlendirmek mümkün.

Gelinen aşamada Türkiye'nin çok kimlikli, çok inançlı çoğulcu yapısını gözardı eden, Türklüğü ve suniliği ana eksene alan, diğer kimlikleri ve inançları bu potalarda eritmeye çalışan 1982 Anayasasının derde deva olmadığı aşikardır. Kürtlerin kimlik , Alevilerin inanç

özgürlüğü talebi, sünilerin katı laiklik ilkesine karşı itirazları dikkate alındığında mevcut ana-yasa topluma birkaç gömlek dar gelmekte, toplumsal fay hatlarını tetiklemede, çatışma alanlarını derinleştirmekte ya da yeni çatışma alanları yaratmaktadır. Peki o zaman topluma dar gelen bu anayasa kimin anayasası?

Anayasalar devletlerin kurucu sözleşmesi-dir. Temel amaç siyasal gücün kimler tarafın-dan nasıl kullanılacağını kurallara bağlamak, böylece bu gücün kötüye kullanılmasını ya da suistimal edilmesini engellemektir. Yani en yaygın tanımıyla yurttaş gücü elinde bulundu-rana karşı yani devlete karşı korumaktır. 1982 Anayasa'sının en çok eleştirilen yönlerinden biri de farklılıkları tehdit olarak gören ve bu tehditlere karşı devleti koruyan bir düşünce sistematiğine sahip olmasıdır. Bu tehdit algısı nedeniyle farklı kimlikleri ve inançları redde-den, etnik ve inanç açısından homojen bir ulus devlet anlayışı anayasanın dibacesi de dahil ol-mak üzere tüm ruhuna sinmiştir. Bu nedenle 1982 Anayasası toplumun değil devletin ana-yasasıdır, yani toplumu ya da bireyi koruyan değil, devleti koruyan ve yücelten bir anayasa-dır. Dolayısıyla anayasada değişmesi gereken temel ilke devletin değil yurttaşın korunduğu ve öncelendiği bir ruh ve anlayıştır.

1982 anayasasına hakim olan "devletçi" ruh anayasanın tamamına sirayet etmiştir. Anaya-sanın odağında olan bu anlayış, devlete; inanç, eğitim ve kimlik dahil olmak üzere tüm sosyal

ve siyasal alana mutlak hakimiyet alanı açmış, devleti adeta bir sosyal mühendislik yetkileriyle donatmıştır. Sözümona laiklik ilkesi devleti din işlerinin tam odağına yerleştirmiş, resmen ilan edilmese de "tek din" anlayışı, iktidarların ideolojilerinden bağımsız olarak adeta bir devlet uygulaması haline gelmiştir. Bu tekçi anlayış Aleviler başta olmak üzere farklı inanç gruplarının itirazıyla karşılaşmış; inançlar arasında gerilimlere sebep olmuş, zaman zaman da pogromlara dönüşmüştür. Bu sebeple anayasada elzem olan bir diğer değişiklik otoriter laiklik ilkesinin yerine, devletin din ve vicdan özgürlüğü konusunda tam tarafsız kalarak, tüm inanç ve inançsızlık biçimlerini güvence altına alınmasını sağlayan, din ve devlet işlerinin ayrılmasını bireysel haklar çerçevesinde savunan özgürlükçü laiklik anlayışıdır. Bireyin din, vicdan ve ibadet özgürlüğünü savunmak temel amaçtır. Devletin görevi de farklı inanç gruplarının birbirine baskı kurmasını önlemektir. Nihayet en temel farklardan biri de dini/inancı kamusal alandan tümüyle silmek değil, din ve inanç özgürlüğünü korumaktır.

Vatandaşlık/yurttaşlık tanımı Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasa serüveninin en tartışmalı konusudur. 1924 Anayasası ile başlayan ve küçük farklılıklarla 1961 ve 1982 Anayasalarına da sirayet eden Türk/Türklük vurgulu vatandaşlık tanımı üzerine ciltler dolusu kitaplar, makaleler ve tezler yazılmıştır. Bu sorunlu tanım aynı zamanda hemen her dönem siyasetin ve sivil toplumun da gündemini meşgul etmiştir.

Vatandaşlık tanımı 1982 Anayasasının 66. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre; "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür." Maddenin lafzi yorumuna göre "devlette de Türk" o devletin vatandaşı olan "herkes de Türk". Bu düzenlemenin destekçileri buradaki "Türk" vurgusunun bir etnisiteyi değil, bir coğrafyayı ya da kültürel kimliği (üst kimlik) kapsadığını ileri sürmektedir. Bu savlar gerçeği yansıtmamakla birlikte gerçek olsa bile zaten

sorunlu yaklaşımlardır. Bir coğrafyada (ülke sınırları içerisinde) birden fazla etnik grup yaşayabilir ve pek tabii ki bu etnik grupların kendi dilleri ve kültürleri de mevcuttur. Dolayısıyla bu sorunlu yaklaşımın iler tutar bir yanı yok.

Türkiye Cumhuriyetinin (Osmanlı dönemi hariç) yüz yıllık anayasa geçmişinde etnik vurgulu vatandaşlık tanımında ısrar; ülkenin çok kimlikli, çok inançlı, çok kültürlü ve çok dilli çoğulcu yapısı ile bağdaşmamaktadır. Çoğulculuğu boğan tek ulus, tek dil ve tek inanç ısrarı çeşitli ölçeklerde isyanlara ve toplumsal kırılmalara neden olmuştur. Kürt Meselesine de kaynaklık eden bu tekçi yaklaşım yarattığı ağır maliyetler nedeniyle artık sürdürülebilir bir politika olmaktan çıkmıştır. Sorunu aşmanın yolu basittir. Birçok anayasa hukukçusu ve STK'nın üzerinde uzlaştığı üzere Anayasanın 66. Maddesinin "**Türkiye Cumhuriyeti'ne (Devlete) vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır ve eşit haklara sahiptir**" şeklinde bir değişiklik bu alandaki tartışmaları sona erdirecektir. Bu öneri vatandaşlığı, etnik bir kimliğe referansı olmaksızın hukuki bir bağ olarak tanımlamaktadır. Bu şekilde bir düzenleme, ülkede yaşayan bütün etnik gruplar için dil ve kültür haklarının koruma altına alınmasına ve geliştirilmesine, ayrımcılığın önemli ölçüde sınırlandırılmasına ve nihayetinde toplumsal barışa ciddi bir katkı sunacaktır.

Cumhuriyet dönemi anayasalarının ve nihayetinde 1982 Anayasasının yarattığı bir diğer temel kriz alanı ise "dil" konusundaki tekçi yaklaşımdır. Bu yasakçı ve tekçi yaklaşım 1983 yılında çıkarılan 2932 Türkçeden Başka Dillerle Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun ile tüm kamusal alandaki farklı dil kullanımını da yasaklayan kanun ile birleştiğinde Türkçe dışındaki diller konusunda tam bir yasaklılık haline sebep olmuştur. Dil konusunda bir takım palyatif iyileştirmeler yapılsa da, kimlik temelli kültürel hakların korunması ve geliştirilmesi, anadilinde eğitim konusunda gerekli anayasal ve

yasal düzenlemeler yapmadan sorunun nihai çözümünü mümkün görünmemektedir.

Türkiye’de “ana dili” kavramsal olarak resmi dilin karşıtı ya da rakibi olarak ele alınmakta kriminal bir mesele olarak damgalanmaktadır. Halbuki dünyada birden fazla resmi dili olan çok sayıda üniter devlet örneğine rastlamak mümkün. Dolayısıyla bilimsel çerçeveyi esas alan çok dilli ve çok kültürlü bir anayasal düzenleme, ülkenin kültürel zenginliğine ciddi bir katkı sunacağı gibi iç çatışmaları da ortadan kaldırma işlevi göreceğinden kuşku bulunmamaktadır.

1982 Anayasasının “Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi” başlıklı 42. Maddesinde kültürel hakları koruma ve geliştirme, ana dilinde kamu hizmeti alma ve anadilinde eğitim hakları konusundaki kısıtlayıcı ve yasaklayıcı bir tarzda kaleme alınmıştır. Türkiye, bu politikanın devamı olarak taraf olduğu bazı uluslararası sözleşmelerdeki ana dilinin kullanılmasına ilişkin maddelere çekince koymuştur. Dil konusunda hem ulusal mevzuat açısından, hem de taraf olunan uluslararası mevzuat açısından tavisiz bir yasaklılık hali söz konusu.

Bazı anayasa hukukçuları başlangıç olarak sert kutuplara ayrılmış bir siyasal iklimde bu tür netemeli meselelerin demokratik bir çerçevede çözümünün zorluklarına dikkat çekerek Anayasanın 42.maddesinin özellikle son fıkrası olmak üzere diğer yasaklayıcı hükümleri ilga ederek nötr bir tutum belirlemenin ve sorunun yasal düzenleme ile çözümünü için meclise havale edilmesini başlangıç için bir adım olarak değerlendirebileceğini ileri sürmüştür. Ancak 1982 anayasasının antidemokratik yapısı nedeniyle sebep olduğu toplumsal krizlerin daha fazla ertelenmesi yeni krizlere yol açma riskini de beraberinde getirebilir. Kürt Meselesi bağlamında konu ele alındığında “dil talebinin” anayasal düzlemde çözülmesinin sorunun çözümüne çok ciddi bir katkı sunacağından kuşku bulunmamaktadır. Bu nedenledir ki yeni

anayasada “kültürel haklar”, “ana dilinde kamu hizmeti alma” ve “anadilinde eğitim” taleplerini karşılayacak bir düzenleme Kürt Meselesinin çözümüne ciddi bir katkı sunacağı gibi Türkiye’de yaşayan diğer etnik grupların da aidiyetini güçlendirecektir.

Bu yazıda değineceğim son konu, Türkiye gibi hem coğrafik olarak büyük, hem de nüfus olarak kalabalık ve toplumsal olarak çoğulcu yapısıyla bağdaşmayan katı merkezietçi idari yapısının daha ademi merkezietçi bir yönetim modeline olan ihtiyacına dair önermedir. Hemen söyleyeyim ademi merkezietçilik üniter devletin alternatifi değildir. Aksine kamu idaresine ait yetkilerin demokratik şekilde dağıtılması ve paylaşılmasıdır. Literatürde yerel demokrasi olarak da adlandırılan bu yönlü talepler çeşitli siyasi partiler ve siyasi aktörler tarafından farklı zaman dilimlerinde dile getirilmiş ancak korkular gerçekliğin önüne geçmiş ve bu talep bastırılmış ve ötelenmiştir. Bu konudaki en yakın ve güncel girişim 2004 yılında AKP tarafından Meclis gündemine getirilen 5227 sayılı “Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısıdır.” Bu yasa, yerinden yönetim, katılımcılık, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerini merkeze almıştır. Dönemin cumhurbaşkanı tarafından veto edildiği için kadük kalan bu yasa, merkezi yönetimin yetkilerinin bir kısmının yerel yönetimlere devrini ve merkezi idarenin küçültülmesini amaçlamıştır. Hukuki denetim (vesayet) yerine, yerindelik denetimini öncelleyen; bu şekilde yerel demokrasiyi güçlendiren bu yasa revize edilerek pekala yeniden meclise sunulabilir. Güçlendirilmiş ve yerelleşmiş demokrasi anlayışı, sorunların çözümüne de önemli bir dayanak oluşturacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden bugüne, son yüzyılında enerjisinin önemli bir kısmını “içerideki” sorunlara harcamıştır. Demokratikleşmeyle çözebileceği birçok sorunu, yapay korkularla bir güvenlik sorunu olarak ele almış, özgürlük-güvenlik dengesinde sürekli

güvenliği öncelemiştir. Bu önceliğin kaçınılmaz sonucu olarak demokratikleşme, devlet bütünlüğü açısından tehdit olarak algılanmış; baskı, asimilasyon politikaları yegane çözümler olarak benimsenmiştir. Kürt Meselesi bağlamında tartışılan temel hak ve özgürlükler, Türkiye siyasetinde "bölünme fobisi" ile eşdeğer bir siyasal söylem haline gelmiştir. Hiç kuşkusuz birçok siyasal aktör siyasal ikbal uğruna bu yapay tehdidi iyi ambalajlayıp, cilalayıp kitlelere sunmuştur. Bu yapay korku ırkçılık ve nefret söylemlerini körüklemiş, kitleleri ve siyasal aktörleri demokrasi ve barış girişimlerinden de olabildiğince uzaklaştırmıştır. Yani özcesi rüzgar ekenler fırtına biçmek zorunda kaldı. Ama şimdi fırtına dindi, barışı ve

demokrasiyi konuşmanın tam zamanı. Demokrasi birleştirir, ayrımcılık ve yok sayma ayırır. Yüzyılını "tek millet" ve "tek inanç" paradigması üzerine inşa eden cumhuriyet, gelinen aşamada hiç kimsenin derdine deva olamamıştır. Mutsuz, ötekileştirilmiş ve kimliğinden ve inancından soyutlanmış, ortak değerleri olmayan bir toplumsal enkaz yaratmıştır. Çözüm, inançlara ve kimliklere eşit mesafede, farklılıkları koruyan demokratik bir toplumun yeniden inşasıdır. Aksi politikalar, devletin her türlü zor araçlarıyla denenmiş ve başarısızlığı tarih tarafından tasdik edilmiştir. Denenmemiş olan, demokratikleşme ve yerelleşmedir. Onun da tam zamanıdır.

Yeni Anayasa Türkiye İçin Ne Anlam İfade Ediyor

İstanbul 2 No'lu Barosu

Av. Yasin ŞAMLI / İstanbul 2 No'lu Barosu Başkanı

Yeni veya sivil anayasa tartışmaları güncelliğini koruyor. Çalışmalar niteliği itibariyle de çok ağır yürüyor. Sürecin zorlu geçeceği şüphesizdir. Çünkü eğer süreç tamamlanır da yeni bir anayasa hazırlanır ve kabul edilir ise bu Türkiye'de bir ilk olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti anayasalarının tamamı olağanüstü zamanlarda hazırlanmış anayasalardır. Şu anda yürürlükte olan anayasa gibi bazıları da darbe ürünü anayasalardır.

Olağanüstü zamanların veya darbe ürünü olan anayasaların meşru olmadığı aşikârdır. Demokrasilerde devlet erkleri, millet adına kullanılır. Demokrasi noktasından bakıldığında anayasanın millet iradesine dayanmaması meşru olmaması sonucunu doğurur.

Darbe ürünü olan anayasalar;

- Birinci olarak hazırlanışı itibariyle gayri meşrudurlar. Çünkü yeni bir anayasa hazırlama düşüncesi millet iradesinden kaynaklanmamakta, bu süreci darbeciler başlatmaktadır.
- İkinci olarak hazırlanışı itibariyle gayri meşrudur. Çünkü milletin her kesiminin görüşü alınmadan hazırlanmaktadır.
- Üçüncü olarak halkoyuna sunulduğu itibariyle gayri meşrudur. Çünkü oylama baskı döneminde yapılmaktadır. Ayrıca darbe dönemlerinde yapılan oylamada,

halkın, oyuna sunulan anayasaya mı, yoksa darbe döneminin sona ermesine mi evet dediğini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Zira eğer yeni anayasa kabul edilmez ise serbest seçimler olmayacak ve darbeciler iktidarda kalmaya devam edecektir. Bu bakımdan, sırf darbecilerin iktidarı bırakması için bile anayasaya evet oyu verilmiş olabilir.

- Dördüncü olarak yine demokrasi nokta-i nazarından bakıldığında, bu anayasalar içeriği itibariyle de milletin iradesine dayalı olmadıklarından gayri meşrudur.

Bu kıstaslar çerçevesinde bakıldığında hem 1961, hem de 1982 anayasaları meşru değildir. Demek ki esas itibariyle Türkiye en azından 66 yıldır gayri meşru anayasalar ile idare edilmektedir. Diğer bir ifade ile bu kadar yıldır halkın iradesine dayanmayan tam aksine egemenliği millettten alarak vesayet odaklarına veren bu anayasaların ortaya çıkardığı krizlerle uğraşmaktadır. Hafızalarda tazeliğini koruyan; cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan "367 krizi", üniversitelerde yaşanan "başörtüsü yasağı", "yargının brifinglenmesi krizi", "yargının iki başlılığı" "kamu kurumlarında gizli, kanuna aykırı çetelerin oluşması" darbe ürünü bu anayasaların Türkiye'ye yaşattığı krizlerden bazılarıdır.

Milletin iradesini baskı altına alan, koruması gereken hak ve özgürlükleri kısıtlayan,

darbe ürünü anayasanın yürürlükte kalmaya devam etmesi milletimize yakışmamaktadır.

Türkiye’de yeni anayasa yapılması sürecinde, anayasa yapma amacının arkasındaki siyasi irade çok önemlidir. Bundan daha önemlisi ise bu talebin millete mal edilmesidir. Millet, hak ve özgürlüklerini güvence altına alacak, devlet kurumlarını kendi hizmetine sunacak bir anayasayı talep etmeli ve bunun kanunlaşmasının takipçisi olmalıdır. Bu irade ortaya konulduğunda Türkiye’de ilk defa anayasayı darbecilerin değil, halkın (temsilcileri eliyle) yapabileceği ortaya konmuş olacaktır. Bu sürecin böyle tarihi bir önemi de vardır.

Hükümetin ve TBMM’nin bu süreçteki en büyük amacı, hazırlanacak taslağı halka iyi tanıtır ve benimsetmek olmalıdır. Halk, bu taslak (veya anayasa) benim diyebilmelidir. Zorlu sürecin aşılması açısından bu çok önemlidir. Çünkü milletin yoğun talepleri karşısında vesayet odaklarının durması mümkün değildir.

Kurucu Meclis Tartışmaları

Yeni anayasa yapma sürecinde yaşanan tartışmalardan biri de yasama organının anayasa yapamayacağı, bunu kurucu bir meclisin yapması gerektiği tartışmasıdır. Öncelikle ifade etmek gerekir ki yasama organının anayasa yapamayacağı fikrinin hiçbir hukuki dayanağı yoktur.

Türkiye’de anayasacılık anlamında kurucu meclis tabiri ilk defa 1960 darbesinden sonra ortaya atılan bir kavramdır. Darbeciler o dönemde ihdas ettikleri ve adına yüksek adalet divanı dedikleri gerçekte ise kendi emir ve talimatlarını bekleyen emir erlerine ülkenin başbakanını ve bakanlarını idam ettirdikten sonra, ilga ettikleri 1924 anayasasının yerine bir

anayasa yapmak üzere kurucu meclis kurmuşlardır.

Adına kurucu meclis denilen bu meclisin en önemli parçası ve fiili denetim makamı darbeyi yapan Milli Birlik Komitesidir. Üstelik kurucu meclis denilen bu meclis içinde 10 yıl boyunca hükümeti kurma çoğunluğu elde eden DP temsilcileri yoktur. Değişik bir ifade ile halkın büyük çoğunluğu bu kurucu meclisin içinde yer almıyordu. Hatta yer alması yasaktı.

1961 Anayasasını hazırlamak üzere oluşturulmuş olan kurucu meclis iki gruptan oluşmaktadır. Birincisi, darbeyi yapan subaylardan oluşan milli birlik komitesi, diğeri ise temsilciler meclisidir. “Temsilciler Meclisi halk tarafından seçilmemiş, birtakım kuruluşların, içlerinden seçip gönderdikleri temsilcilerden oluşmuştur. Bu Meclis 6 Ocak 1961 tarihinde Ankara’da toplanarak çalışmalarına başlamıştır. Meclisin içerisinden seçilen bir Anayasa Komisyonu, Anayasa tasarısı hazırlamış ve bu tasarı, Temsilciler Meclisinde görüşülmeye başlanmıştır. Burada kabul edilen tasarı Millî Birlik Komitesi’ne gönderilmiş, fakat Temsilciler Meclisi’nin kabul ettiği tasarının birçok maddeleri, Millî Birlik Komitesi tarafından reddedilerek, tasarı geri yollanmıştır”² Sonuç itibarıyla kurucu meclis adı verilen bu meclisin halkın iradesini yansıttığını söylemek asla mümkün değildir.

Bu tarihi tecrübeden hareket edecek olursak; şu sorular akla gelmektedir. Bugün kurucu mecliste ısrar edenlerin asıl amaçları bir darbeci komite midir? Yoksa gerçekten millet tarafından seçilen bir kurucu meclis mi istemektedirler? Eğer gerçekten halkın seçeceği bir kurucu meclis istiyorlar ise parlamento da seçimle oluşmamış mıdır? Burada şöyle bir itiraz ileri sürülmektedir. Bu meclis anayasa yapmak üzere seçilmemiştir. Bu büyük bir

---

² Prof. Dr. Yaşar GÜRBÜZ “Türkiye’de Anayasalar ve Yeni (1982) Anayasa” Göztepe, 2 Haziran 1982 Anayasa Görüşler Taslak; s: 3-26

aldatmacadır. İki kelime üzerinde polemik yapılmaktadır. Bu kelimeler “değiştirme” ve “yapma” kelimeleridir. Denilmektedir ki bu parlamento anayasada değişiklik yapabilir ama yeni bir anayasa yapamaz. Peki, bu meclis, tamamı 177 madde olan bu anayasanın 177 maddesinin hepsini değiştirirse ne olacaktır? Yeni bir anayasa yapmış olmayacak mıdır?

Kurucu meclis talebinde bulunanların ciddi çelişkilerinden birisi de şudur. Anayasa yapmak için kurucu meclis kurulması gerektiği görüşünü ifade edenler aksi uygulamanın yeni bir devlet kurmak olduğunu iddia etmektedirler. Bu yaklaşım ile de müesses düzene sınıksız sahip çıktıklarını ifade etmektedirler. Hâlbuki kurucu meclis düşüncesi yürürlükte bulunan anayasaya da aykırıdır. Mevcut anayasa veya hiçbir pozitif hukuk normu kurucu meclis ön-görmemektedir.

Kanaatimize göre kurucu meclis fikrini öne sürenler iki amaç taşımaktadırlar. Birincisi bu süreci olabildiğince uzatarak anayasa yapma çalışmalarını önlemektir. İkincisi; süreç önlenemez ise mümkün olduğu ölçüde kendi ideolojileri doğrultusunda bir kurucu meclis oluşturmaktır. Anacak unutulmamalıdır ki bir kurucu meclis oluşturulsa dahi, bu meclisin seçim şekline, oluşturulma biçimine, en çok itiraz edenler de yine kurucu meclis talep edenler olacaktır.

Türk pozitif hukukunun kurucu meclis ön-görmediği bir yana buna mâni olduğu da çok rahatlıkla söylenebilir. Zira Mevcut anayasanın 6. Maddesinin son fıkrası **“Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz”** hükmünü, 7. Maddesi ise **“Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisinindir. Bu yetki devredilemez”** hükmünü muhtevirdir. 1982 anayasasını ne pahasına olursa olsun sahiplenenlerin bu

hükümlere rağmen kurucu meclis istemeleri izahı mümkün olmayan bir çelişkidir.

Anayasa Hazırlama Sürecinde Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar

Hazırlanacak tasarıda öncelikle ideal bir anayasa hedeflenmelidir. Çeşitli ülke anayasaları incelenmeli, onlardan daha iyi, hatta onlara da örnek olabilecek bir anayasa yapmak hedeflenmelidir.

Japon anayasasının başlangıç bölümünde **“Biz, Japon halkı, Ulusal Meclis’de seçilmiş temsilcilerimizle hareket ederek, kendimizi ve bütün uluslarla huzurlu bir iş birliğinin meyveleri olan gelecek nesillerimizi ve bütün bu topraklar üzerinde özgürlüğün kutsallığını koruyacağımızı belirtiriz ve ... bu anayasa kararlı bir şekilde kurarız. ... Bununla beraber, anlaşmazlık durumunda, bütün anayasa, kanunlar, kurallar ve kararnameleri reddeder ve iptal ederiz”** şeklinde ifadesini bulan millet iradesine vurgu bir tecrübe olarak dikkate alınmalıdır.

Aynı şekilde İsviçre anayasasının başlangıcındaki sorumluluk bilinci üzerinde derinlemesine düşünülerek bu sorumluluğun içeriğe yansıtılmasının yöntemleri araştırılmalıdır.

Anayasa yapma sürecinde hedef, demokratik batı devletlerinin anayasalarına ulaşmak değil, onların üzerine çıkmak olmalıdır. Bütün anayasalar incelenip her birinden yararlanılmalı ama onlarla sınırlı düşünülmemeli, ufuk daha geniş tutulmalıdır. Örnek olabilecek bir anayasa yapmak hedeflenmelidir.

Türkiye’nin şartları itibarıyla tasarımı hazırlayacak olanların en büyük engeli **“İdeal bir anayasa bazı kuramların itirazına sebep olur”**, **“Türkiye şartlarında uygulanabilir bir anayasa olsun”**, **“acaba birileri bu hükme nasıl bakar”** baskısıdır. Bu baskıların ve baskıcıların yıllarca ülkenin ufkunu kararttığı bir vakıadır. Benzer endişeler ile yine baskıcı bir anayasa hazırlanır da

halk oylamasından geçirilir ise ayrı bir sıkıntı oluşacaktır. Çünkü bu defa baskıcı ama eleştirilmesi daha zor bir anayasa ile karşı karşıya kalınacaktır.

Anayasa taslağının hazırlanması sürecinde sivil toplum kuruluşlarının görüşleri mutlaka alınmalı ve talepler metne yansıtılmalıdır. Sivil toplum kuruluşları derken kanunla kurulmuş ve üye olunması kanuni zorunluluk olan kurumları kastetmiyoruz. Tabii ki bu kurumların da görüşleri alınmalıdır. Ancak gönüllülük esasına göre bizzat halkın kurduğu ve fedakârlıkla devam ettirdikleri gerçek sivil toplum kuruluşu olan vakıf ve derneklerin görüşleri mutlaka alınmalıdır.

İçerik Açısından Yeni Anayasa

Hak ve Özgürlük temeline dayalı olmalıdır: Yeni anayasa hak ve özgürlük temeline dayalı olmalıdır. Ulusçuluk, ırkçılık, gibi ayrıştırıcı, bir kısım vatandaşını ötekileştirici karakter taşımalıdır. Devleti kutsayan, vatandaşını veya vatandaşının özelliklerini, düşüncelerini, inançlarını, ideolojilerini kendisi için tehlike gören anlayış terk edilmelidir. Devleti vatan- daşa karşı koruyan değil, vatandaşını korumakla görevli olan bir devlet anlayışla hazırlanmalıdır. Yeni anayasa ile halkına hükmeden değil, hizmet eden devlet tesis edilmelidir.

Hak ve Özgürlükleri Güvence Altına Almalıdır: Anayasacılık tarihine bakıldığında, anaya fikrinin, insan hak ve özgürlüklerini devlete ve devlet kurumlarına karşı korumak üzere ortaya çıktığı görülmektedir. Darbe anayasalarında ise bunun tersine bir anlayış vardır. Kişi hak ve özgürlüklerini değil vesayet odaklarını korurlar. Yeni anayasanın hazırlanmasında devletin kurucu unsuru olan milletin huzur, mutluluk ve refahı esas alınmalıdır.

Devlet Kurumlarına Millet İradesini Hâkim Kılmalıdır: Öncelikle Yasama, Yürütme

ve Yargı olmak üzere bütün devlet kurumlarında halkın iradesini hâkim kılacak hükümlere yer verilmelidir. Türk anayasacılık tarihine bakılınca egemenliğin kademe kademe halktan alındığı görülmektedir. Bilindiği gibi 1921 Teşkilatı Esasiye Kanununun hemen 1. maddesi **"Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir."** hükmünü amirdir. Birinci cümlede egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu ifade edilmekte ikinci cümlede ise bu yaklaşım tahkim edilmektedir.

1924 Anayasasında egemenliğin millete ait olduğu ilkesi 3. maddeye gerilemiştir. 1924 Anayasasının 3. Maddesi **"Egemenlik kayıtsız şartsız Milletindir."** şeklindedir.

1961 Anayasasında 4. maddeye gerileyen ve sınırlandırılan millet egemenliği şu şekilde ifade edilmiştir. **"Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletininindir. Millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır."** 1961 Anayasasını hazırlayanlar bu hüküm ile egemenliğin millet tarafından kullanılmasını sınırlamışlardır. Değişik bir ifade ile egemenliğin en azından bir kısmı vesayet odaklarına verilmiştir. Bu kurumların başında 1961 anayasası ile Türkiye'de ilk defa ihdas edilen Anayasa Mahkemesi gelmektedir. Anayasa Mahkemesi parti kapatarak hatta iktidar partisi kapatarak vesayet kurumu fonksiyonunu icra etmiştir. Anayasa değişiklikleri yapıp, bireysel başvurulara bakma görevi verilerek anayasa mahkemesi vesayet odağı olma durumundan kurtarılmıştır.

Yeni anayasada darbe suçu düzenlenerek anayasal bir suç haline getirilmelidir.

Yeni ve sivil bir anayasa hazırlanıp, milletin oyuna sunulup yürürlüğe konması Türkiye'de bir ilk olması bakımından moral bir anlam da taşımaktadır.

Yeni ve Sivil Bir Anayasa İnşasında MAZLUMDER Perspektifi

MAZLUMDER

İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği

Av. Semih Biten / MAZLUMDER Genel Başkan Yardımcısı

Giriş

Modern devlet yapılanmasının temelini oluşturan anayasa, yalnızca devletin temel örgütlenmesini kuran ve organlarının işleyişini düzenleyen teknik bir metin değildir; aynı zamanda siyasi iktidara meşruiyet kazandıran ve toplumsal sözleşmeyi somutlaştıran en üst hukuk normu olarak tanımlanmaktadır. Akademik literatürde anayasaların tarihsel kökenleri, Medine Vesikası ve Magna Carta'ya kadar götürülmektedir. Medine Vesikası, farklı inanç ve kültür topluluklarının birlikte yaşamasını düzenleyen ve toplumsal sözleşme niteliği taşıyan bir metin olarak kabul edilmekte; Magna Carta ise kralın yetkilerini sınırlandırarak iktidarın hukukla bağlılığı ilkesini görünür kılan tarihsel bir belge olarak değerlendirilmektedir.

On sekizinci yüzyılda ortaya çıkan anayasacılık hareketleriyle birlikte anayasa düşüncesi modern formuna kavuşmuş; 1787 tarihli Amerikan Anayasası ve 1791 tarihli Fransız Anayasası gibi yazılı metinler, farklı tarihsel ve siyasal bağlamlarda şekillenerek çağdaş anayasal düzenlerin temelini oluşturmuştur. Günümüzde

anayasacılık anlayışı yalnızca iktidarı sınırlayan “negatif” bir işleve indirgenmemektedir. Bunun ötesinde anayasa; devletin işleyişini, devlet organları arasındaki ilişkileri ve devlet-toplum etkileşimini düzenleyen, temel hak ve özgürlükleri güvence altına almanın yanında sosyal adaleti gerçekleştirmeyi amaçlayan ve devlete pozitif yükümlülükler yükleyen bir normatif çerçeve sunmaktadır. Bu yönüyle anayasa, bir yandan toplumsal uzlaşmayı ve ortak değerleri yansıtan bir toplumsal ahit niteliği taşıırken, diğer yandan topluma yön veren ve devleti belirli amaçlar doğrultusunda harekete geçiren bir belge olma özelliği taşımaktadır.

Dünyadaki gelişim çizgisi içerisinde Türkiye'deki anayasacılık hareketleri de kendine özgü bir tarihsel seyir izlemiştir. Osmanlı Devleti'nde devlet iktidarının sınırlandırılmasına ilişkin ilk önemli belge, II. Mahmud ile ayanlar arasında 1808 yılında imzalanan ve padişahın yetkilerini kısıtlaması bakımından Magna Carta ile benzerlikler taşıyan Sened-i İttifak'tır. Bunu takiben, 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ile tebaanın can, mal ve namus güvenliği teminat

altına alınmış, 1876 tarihli Kanun-u Esasi ile birlikte meşruti monarşiye geçilmiş ve anayasal yönetim anlayışının temelleri atılmıştır.

Cumhuriyet dönemi anayasacılığı ise millî egemenlik ilkesine dayanan 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile başlamış, devletin rejimini ve kurumsal yapısını belirginleştiren 1924 Anayasası ile devam etmiştir. Türkiye'nin modern anayasa tarihindeki en keskin kırılmalar ise askeri müdahaleler sonrasında hazırlanan 1961 ve 1982 Anayasaları ile yaşanmıştır.

Türkiye'de Sivil Anayasa İhtiyacının Arka Planı ve Güncel Gerekliliği

Türkiye'nin anayasa tarihi, devlet iktidarının sınırlandırılması çabalarıyla başlamış olsa da Cumhuriyet dönemi anayasaları ve özellikle yürürlükteki 1982 Anayasası, olağanüstü koşulların ve askeri müdahalelerin etkisi altında şekillenmiştir. 1980 askeri darbesi ve sıkıyönetim ortamında hazırlanan mevcut Anayasa, toplumsal müzakere ve özgür siyasal katılım süreçlerinin ürünü olmaktan ziyade, dönemin güvenlik öncelikleri ve ideolojik yaklaşımları doğrultusunda kurgulanmış bir metin niteliği taşımaktadır. Bu çerçevede metin, temel hak ve özgürlükleri genişletici bir perspektiften çok, devlet otoritesini, Kemalist ideolojiyi ve kurumsal yapıyı güvence altına alan bir yaklaşımı yansıtmıştır.

Bu sebeple 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'de yeni ve sivil bir anayasa ihtiyacı sıkça dile getirilmiştir. Hatta bu ihtiyaç siyasi partilerin seçim vaatlerinde ve hükümet programlarında sıkça kendine yer bulmuştur. Mevcut metin defalarca değiştirilmişse de kurucu mantığı, temel paradigması ve ideolojisi aynen korunmuştur.

Bu noktada, anayasanın "sivil" olmasının neyi ifade ettiğinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Öncelikle ifade etmek gerekir ki bir anayasanın yalnızca siviller tarafından hazırlanmış olması, onu kendiliğinden "sivil"

kılmaz. Sivillik, anayasanın yapım sürecinin katılımcı ve çoğulcu olmasını; içeriğinin ise özgürlükçü, vesayetçi yapılardan arındırılmış ve devletin birey karşısındaki konumunu sınırlayan bir anlayışa dayanmasını gerektirir. Bu bağlamda Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu anayasal dönüşüm, yalnızca yeni bir metnin kaleme alınması değil, toplumun farklı kesimlerinin kendisini ait hissedebileceği, insan haklarına dayalı, şeffaf ve hesap verebilir bir anayasal düzenin inşasıdır.

Dolayısıyla yeni ve sivil anayasa ihtiyacı, salt teknik bir metin değişikliğinden ziyade, anayasal düşünüş biçiminde bir paradigma ve zihniyet değişiminin gerekliliğini ifade etmektedir. Mevcut sistemin, toplumsal çeşitliliği ve farklı kimlikleri yeterince kapsamayan hatta yok sayan yönleri dikkate alındığında, arzulanan dönüşümün anayasanın sadece siviller tarafından yapılması değil, sivil bir anlayışa dayanması olduğu açıktır.

Yöntem ve Katılımcılık: Yeni Anayasanın Hazırlanma Sürecinde Sivil Toplumun ve Farklı Kesimlerin Rolü

Yeni bir anayasa inşa etmek, yalnızca normları sistematik biçimde sıralayan teknik bir hukuk faaliyeti değildir. Esas mesele, toplumun birlikte yaşama iradesini hangi ilkeler üzerine kurmak istediğini ortaya koymaktır. Bu anlamda anayasa, devletin organizasyon şemasını belirleyen bir metin olmanın ötesinde, toplumun ortak kaderine ilişkin bir mutabakat beyanı niteliği taşır. Anılan sebeplerle anayasa yapım süreci, dar bir uzman grubunun masa başında hazırladığı bir taslak faaliyetinden ibaret görülemez. Farklı kimliklerin, taleplerin ve toplumsal hassasiyetlerin görünür olduğu açık ve çoğulcu bir tartışma zemini gerektirir. Meclis ve milletvekilleri de bu süreçte kurucu özne olarak değil, milletin iradesini temsil eden organlar olarak hareket etmeli, toplumsal rızayı önceleyen bir yöntem benimsemelidir.

Katılımcı bir anayasa yapımı, biçimsel danışma mekanizmalarının ötesine geçmelidir. Toplumun geniş kesimlerinin, sivil toplum kuruluşlarının ve geçmişte anayasal düzen içinde yeterince temsil edilmediği düşünülen grupların beklentileri ciddiyetle değerlendirilmelidir. İnanç özgürlüğü bağlamında dindar kesimlerin talepleri, farklı etnik veya dilsel aidiyetlere sahip vatandaşların anadil ve vatandaşlık tanımına ilişkin beklentileri, gayrimüslim toplulukların hak arayışları, anayasa yapım sürecinin merkezinde ele alınmalıdır. Bunun yanında anayasa yapımı, devletin biçimi ile kuvvetler arasındaki güç dengesinin yeniden değerlendirilmesini, bağımsız ve tarafsız bir yargı düzeninin nasıl inşa edileceğinin tartışılmasını ve bürokrasi-siyaset ile devlet-toplum ilişkilerinin hangi esaslara dayanacağını açıklığa kavuşturulmasını da gerektirir.

Bu çerçevede, kurucu iktidara ilişkin teorik tartışmaların soyut düzeyinde kalmak yerine, halkın iradesini, evrensel hukuk ilkelerini ve insan haklarını esas alan bir yöntem izlenmesi, ortaya çıkacak anayasal metnin toplumsal meşruiyetini belirleyen temel unsur olacaktır. Sonuç olarak anayasa, yalnızca hukuk tekniğine ilişkin bir metin değil, aynı zamanda siyasal sorumluluk ve meşruiyet meselesidir. Kimin adına, kimlerle birlikte ve hangi usulle yapıldığı, içeriği kadar belirleyicidir.

Temel İlkeler: Hukuk Devleti, Kuvvetler Ayrılığı ve Laiklik Anlayışı

Yeni ve sivil bir anayasa perspektifinde devlet, toplum mühendisliği yapan bir aygıt olarak değil, farklı inanç, kimlik ve değerler karşısında eşit mesafede duran ve temel hakları güvence altına alan bir “hakem” konumunda tasarlanmalıdır. Bu çerçevede, anayasa metninde resmi bir ideolojiye (Kemalizm, Atatürk milliyetçiliği vb.) doğrudan atıf yapılması, devletin hukuki tarafsızlığı bakımından tartışmalıdır. Anayasanın, belirli bir ideolojik yönelimi değil, çoğulcu

bir toplumda birlikte yaşamının asgari ilkelelerini ifade etmesi daha uygun görülmektedir.

Hukuk devleti ilkesi gereği, devletin niteliğini yalnızca “insan haklarına saygılı” şeklindeki edilgen formülasyonun yerine, devletin varlık amacını hakların korunması ve hayata geçirilmesinde gören “insan haklarına dayalı devlet” anlayışının benimsenmesi daha tutarlı ve ilkeyle örtüşen bir yaklaşım olmaktadır.

Kuvvetler ayrılığı bakımından ise, siyasal iktidarın kullanımının demokratik meşruiyet temelinde şekillenmesi, güçlü bir kuvvetler ayrılığına dayanması esastır. Bu bağlamda anayasada yasama, yürütme, yargı arasında işlevsel ve net bir denge ve denetleme mekanizması oluşturulmalı, seçilmiş organların yetkilerini sınırlandıran ancak aynı zamanda atanmış kurumların demokratik alan üzerinde belirleyici bir vesayet oluşturmasına da imkân tanımayan bir denge kuralıdır.

Yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki ilişkinin, ne otoriterliğe ne demokratik meşruiyeti zayıflatan aşırı yargısal müdahaleye (yargısal aktivizm) yol açmayacak açıklıkta düzenlenmesi gerekmektedir.

Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı, devleti değil hakkı, hukuku ve adaleti önceleyen bir perspektifle güvence altına alınmalıdır. Yargının siyasal iktidarın uzantısı izlenimi veren atama ve terfi sistemi yeniden düzenlenmeli, yargının tarafsızlığı ve bağımsızlığı güvence altına alınmalıdır.

Değiştirilemez Maddeler Sorunu ve Gelecek Kuşakların İradesi

Yeni ve sivil bir anayasa paradigması çerçevesinde en çok tartışılan hususlardan biri, mevcut Anayasa'nın 4. maddesinde düzenlenen “değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif dahi edilemez” hükümlerdir. Anayasanın değiştirilemez maddeler içermesi, esasen gelecek kuşakların siyasal tercihlerini belirleme ve devletin temel niteliklerini çağın ruhuna göre yeniden

tanımlama hakkına ipotek koymak anlamına gelmektedir. Anayasalar, yaşayan toplumların dinamik siyasal sözleşmeleri olup, değişmez ve kutsal metinler olarak kabul edilmemelidir. Bu sebeple "egemenlik" ilkesi gereği, geçmiş bir kurucu iktidarın -ki Türkiye pratiğinde bu genellikle darbeci iradedir- gelecek nesillerin iradesini mutlak ve süresiz biçimde bağlama yetkisi hukuken ve ahlaken tartışmalıdır. Meşruiyet, halkın kendi kaderini tayin hakkına dayanır ve bu hak dondurulamaz bir nitelik taşır.

Tarihsel bağlamda incelendiğinde, değiştirilemezlik zırhının Türkiye’de anayasa geleneğinin asli bir unsuru olmadığı görülmektedir. Ne İstiklal Harbi’nin ruhunu yansıtan 1921 Anayasası’nda ne de 1924 Anayasası’nda bugünkü kapsamda değiştirilemez maddelere yer verilmiştir. Değiştirilemez maddeler 1960 ve 1980 askeri darbelerinin ürünü olan 1961 ve 1982 Anayasaları ile hukuk sistemine dahil edilmiştir. Bu durum darbeci aklın halka ve seçilmiş temsilcilere duyduğu derin güvensizliğin bir tezahürüdür. Sivillerin oybirliğiyle dahi değiştiremeyeceği, ancak darbecilerin silah zoruyla dilediğince yeniden yazabildiği bir anayasal sistem, “gerçek anlamda sivil” bir anayasa mantığıyla bağdaşmamaktadır.

Hukuki ve pratik düzlemde ise değiştirilemez hükümler, demokratik standartların yükseltilmesine ve pozitif hukuksal iyileştirmelere engel teşkil etmektedir. Örneğin, Anayasa’nın 2. maddesindeki "insan haklarına saygılı devlet" ibaresi, modern hukuk doktrininde pasif bir tutumu ifade ederken; bunun yerine devlete pozitif yükümlülük yükleyen "insan haklarına dayalı devlet" kavramının getirilmesi, mevcut değiştirilemezlik bloku nedeniyle usulen imkânsızlaşmaktadır. Bunu aşmak için Anayasa’nın 14. maddesinde bir değişiklik yapılmışsa da bu değişiklik arzu edilen değişimden uzaktır. Bu bağlamda, yeni anayasada değiştirilemez hükümlere yer verilmemesi gerekir. Cumhuriyetin ve temel değerlerin teminatının

yasaklar değil, halkın bu değerleri özgür iradesiyle sürekli yeniden benimsemesi ve onaylaması olduğu unutulmamalıdır.

Temel Hak ve Özgürlüklere Yaklaşım: "Ama"sız ve Güvenceli Bir Sistem İnşası

Yeni ve sivil bir anayasanın insan hakları rejimi, 1982 Anayasası’nın devlet merkezli yaklaşımından uzaklaşarak, özgürlüğü esas, sınırlamayı ise istisna kabul eden bir anlayış üzerine kurulmalıdır. Mevcut anayasal sistemde, “milli güvenlik”, “kamu düzeni” ve “devletin bölünmez bütünlüğü” gibi geniş ve yoruma açık kavramlar, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Bu durum, hakların kapsamının uygulamada daraltılmasına sebep olmaktadır. Yeni anayasal yaklaşımın, hakları tanıdıktan sonra kapsamlı sınırlama kataloglarıyla daraltan kazuistik yöntem yerine, sade, çerçeve niteliğinde ve özgürlük alanını geniş yorumlamaya elverişli bir sistematiği benimsemesi gerektiği kanaatindeyiz. Devletin rolü, hak ve özgürlükler karşısında sınırlayıcı bir aktör olmak değil, hakların etkin biçimde kullanılmasını kolaylaştıran ve güvence altına alan bir kamu otoritesi olarak tanımlanmalıdır.

Düzenleme tekniği bakımından ise temel hakların sınırlandırılması rejimi, keyfiliğe imkân vermeyecek açıklıkta ve öngörülebilirlikte kurgulanmalıdır. Özellikle mevcut anayasanın 14. maddesinde yer alan ve hakların kullanımını geniş biçimde kısıtlamaya elverişli düzenlemeler ile 15. maddesindeki olağanüstü hallerde hakların askıya alınmasına ilişkin hükümler, çekirdek hakların etkin biçimde korunmasını sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir. Olağanüstü durumlarda dahi yaşama hakkı, maddi ve manevi bütünlük, işkence yasağı, din ve vicdan özgürlüğü gibi dokunulmaz hakların (mutlak haklar) anayasal güvence altında tutulması,

hukuk devleti ilkesinin vazgeçilmez bir gereğidir.

Vatandaşlık Tanımı: Etnik Kimlikten Hukuki Bağı Geçiş ve Anayasal Vatandaşlık

Yeni ve sivil bir anayasanın en temel tartışma alanlarından biri, toplumsal sözleşmenin tarafı olan bireylerin devletle kurdukları hukuki bağın, yani vatandaşlığın nasıl tanımlanacağı meselesidir. Mevcut 1982 Anayasası'nın 66. maddesinde yer alan "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür" hükmü, biçimsel olarak hukuki bir statü tanımlamakla birlikte, kavramsal düzeyde vatandaşlık ile kimlik arasında doğrudan bir bağ kurmaktadır. Oysa anayasa, devletin bireye kültürel veya etnik bir kimlik atfettiği bir metin değil, bireyin devletle hukuki bağını düzenlediği bir metin olmalıdır.

Mevcut tanımdaki "Türk" ifadesinin, etnik bir aidiyetten ziyade kapsayıcı bir üst kimlik, yani şemsiye kimlik olduğu ileri sürülmektedir.³ Ancak vatandaşlık tanımının etnik çağrışımlardan bütünüyle arındırılmamış olmasının, anayasal eşitlik ve çoğulculuk ilkeleri bakımından tartışmalara yol açtığı görülmektedir. Karşılaştırmalı anayasa hukuku incelendiğinde, modern anayasalarda vatandaşlığın çoğunlukla etnik bir sıfat üzerinden değil, devletin adıyla -Belçika vatandaşı, İsviçre vatandaşı, Güney Afrika vatandaşı gibi- ya da herhangi bir kimlik atfı yapılmaksızın kazanılması ve kaybedilmesi usulleri üzerinden tanımlandığı görülmektedir. Bu yaklaşım, vatandaşlığı kültürel bir

aidiyet değil, hukuki bir statü olarak konumlandırmaktadır.

Tarihsel süreç incelendiğinde de vatandaşlık tanımının anayasal metinlerde farklı biçimlerde ele alındığı görülmektedir. 1921 Anayasası'nda vatandaşlığa ilişkin doğrudan bir tanıma yer verilmemiş; "Türkiye Devleti", "Halk", "Millet" gibi etnik değil coğrafi ve siyasal aidiyete dayalı kavramlar tercih edilmiş, herhangi bir etnik tanımlamaya ya da sıfat kullanımına yer verilmemiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında TBMM tarafından çıkarılan bazı kanunlarda "Türkiyeli", "Türkiye Halkı" gibi tabirlerin kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Muhamat (Avukatlık) Kanunu'nda avukat olabilmenin şartları arasında "Türkiyeli olmak" ifadesine yer verilmiştir. Meclis tutanaklarında "Türkiye halkının temsilcisi BMM" şeklinde bir kullanımın tercih edildiği görülmektedir. İstiklal Harbi, işgale karşı ortak bir direniş ve geniş bir toplumsal katılım temelinde yürütülmüştür. Bunun bir sonucu olarak seçilen bu kavramlar, mücadelenin ve zaferin ruhunu yansıtmıştır. 1921 Anayasası ve aynı döneme ait meclis tutanakları ile bu döneme ait mevzuat incelendiğinde, kullanılan dilin etnik temelli bir "Türk" vurgusundan ziyade, coğrafi ve siyasal aidiyeti esas alan bir çerçeveye dayandığı görülmektedir. Buna karşılık sonraki dönemde "Türk" kavramını merkeze alan anayasal ve yasal metinler, belirli bir siyasal tasarımın, yani ulus-devlet inşası ve ortak bir ulusal kimlik oluşturma anlayışının ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

³ Anayasadaki 'Türk' ifadesinin, farklı etnik kökenleri kuşatan kapsayıcı bir üst kimlik olduğu ileri sürülse de, devletin kurumsal pratikleri bu iddiayla çelişmektedir. Örneğin; Cumhurbaşkanlığı forsundaki 16 yıldızın münhasıran tarihteki Türk devletlerini temsil etmesi, Türk Tarih Kurumu kamu kurum ve kuruluşların etnik odaklı çalışmaları ve eğitim müfredatında yer

alan "Türk devletleri" "Türk büyükleri", "Türk edebiyatı" "Türk dili" gibi kavramların dar etnik sınırlar içinde tanımlanması, bu kimliğin bizzat devlet kurumları tarafından bir "şemsiye kavram" olarak benimsenmediğini göstermektedir. Dolayısıyla anayasal tanım, toplumsal gerçeklikle bağ kuramayan, yalnızca kâğıt üzerinde kalan sembolik bir anlatıdan ibaret kalmıştır.

Bu çerçevede toplumsal barışı ve anayasal eşitliği güçlendirmeyi hedefleyen bir yaklaşım olarak “anayasal vatandaşlık” ilkesi gündeme gelmektedir. Buna göre vatandaşlık, ırk, din, dil veya mezhep vurgusundan arındırılmış; “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı” ibaresiyle, herkesi kapsayan hukuki bir bağ olarak tanımlanabilir. Böyle bir düzenleme, herhangi bir etnik kimliğin inkârı anlamına gelmez. Aksine devletin bütün vatandaşlarına eşit ve saygın bir aidiyet zemini sunma iradesini ifade eder. Dolayısıyla yeni anayasa düzenlemesinde, vatandaşlığın bir kimlik kategorisi değil, eşitlik temelli bir hukuki statü olarak formüle edilmesi gerekmektedir.

Anadilde Eğitim Hakkı: Eşitlikçi ve Çoğulcu Bir Yaklaşımın Gerekliliği

Yeni ve sivil anayasa tartışmalarının önemli başlıklarından biri, eğitim hakkının kullanımında dilsel ve kültürel çeşitliliğin nasıl konumlandırılacağıdır. Mevcut 1982 Anayasası'nın 42. maddesinde yer alan “Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez” hükmü, eğitim hakkını tek bir dil üzerinden tanımlayan sınırlayıcı bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Türkiye'nin çok dilli ve çok kültürlü yapısı dikkate alındığında, bu düzenlemenin farklı anadillere sahip insanların eğitim haklarının kapsamı bakımından tartışmalı olduğu görülmektedir.

Hukuki ve karşılaştırmalı perspektiften bakıldığında, anadilde eğitim hakkının tanınması ülkenin bölünmez bütünlüğüne bir tehdit değil, toplumsal barışın ve adaletin bir gereğidir. Nitekim Türkiye'de Lozan Antlaşması kapsamında Ermeni, Rum ve Musevi vatandaşlar için anadilde eğitim pratiği mevcuttur ve bu durum bir ayrışmaya neden olmamıştır. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlar, hazırladıkları sözleşmelerle anadilde eğitimi desteklemekte ve üye ülkelere

anadilde eğitimi uygulamaya koymaları konusunda çeşitli yükümlülükler yüklemektedir. Dünya genelinde üniter veya federal yapıdaki pek çok ülkede, birden fazla resmi dilin veya bölgesel dillerin kamu okullarında eğitim dili olarak kullanıldığı modeller yaygın biçimde hayata geçirilmiştir. Dolayısıyla, yüzyıl öncesinin korkuları ve travmalarıyla şekillenen yasakçı eğitim paradigmaları terk edilmeli, bu hak evrensel insan hakları standartları çerçevesinde anayasal zemine oturtulmalıdır.

Bu çerçevede, Türkçenin resmi dil ve ortak iletişim dili olarak korunması ile talep eden bireylerin anadillerinde eğitim alma imkânının güvence altına alınması arasında bir denge kurulabilir. Böyle bir yaklaşım, pedagojik açıdan öğrencinin gelişimini destekleyebileceği gibi, kültürel hakların korunmasına da katkı sağlayacaktır. Devletin rolü, tek tip bir dil politikası dayatmak değil, farklı dilsel aidiyetlerin anayasal eşitlik çerçevesinde korunmasını ve geliştirilmesini mümkün kılan bir düzen kurmaktır.

Yerinden Yönetimin Güçlendirilmesi: Adem-i Merkeziyetçi Bir Yapının Gerekliliği

Yeni ve sivil bir anayasanın idari yapılanmaya ilişkin vizyonu, Türkiye'nin güçlü merkeziyetçi geleneğini yeniden değerlendiren bir perspektife dayanmalıdır. Artan nüfus, çeşitlenen toplumsal talepler ve karmaşıklaşan yönetsel ilişkiler karşısında, karar alma süreçlerinin büyük ölçüde merkezde toplanmış olması, yerel ihtiyaçlara zamanında ve etkin şekilde cevap verilmesini zorlaştırabilmektedir. Bu nedenle idari yapılanmanın, katılımı, şeffaflığı ve hesap verebilirliği güçlendiren bir yerinden yönetim anlayışı doğrultusunda yeniden kurulanması anayasal düzeyde tartışılmalıdır.

Yerel yönetimlerin merkezi idare karşısındaki konumu, idari vesayet denetimi ile demokratik temsil ilkesi arasında makul bir denge kuracak biçimde düzenlenmelidir.

Kültürel ve sosyolojik çeşitliliğin belirgin olduğu toplumlarda, yerel yönetimlerin karar alma süreçlerine daha etkin katılımı, kamu hizmetlerinin yerel ihtiyaçlara uygun biçimde sunulmasına katkı sağlayabilir.

Bu çerçevede merkezi idarenin yetkileri ile yerel yönetimlerin görev alanları açık ve öngörülebilir biçimde tanımlanmalı, adalet, güvenlik ve dış politika gibi ulusal düzeyde yürütülmesi zorunlu alanlar dışında, yerel nitelik taşıyan hizmetlerin yerinden yönetim esasına göre yürütülmesi sağlanmalıdır. Ayrıca yerel yönetimlerin mali özerkliği, yalnızca idari yetki devriyle sınırlı kalmamalı, yeterli ve güvence altına alınmış mali kaynaklarla desteklenmelidir. Böyle bir yapı, idari etkinliği artırmanın yanında demokratik katılımı da güçlendirecektir.

Özel Hukukta Sınırlı Çoğulculuk: Hukuk Birliği ile İnanç Özgürlüğü Arasında Denge

Yeni ve sivil anayasa tartışmalarında din ve vicdan özgürlüğünün kapsamı, yalnızca ibadet serbestisiyle sınırlı görülmemelidir. Bu özgürlüğün, bireylerin inandıkları değerler doğrultusunda yaşama ve belirli hukuki ilişkilerini bu normatif çerçeveye uygun biçimde düzenleyebilme imkânını da kapsayıp kapsamadığı meselesi anayasal düzeyde tartışılmalıdır. Özellikle aile hukuku, miras ve taraf iradesine dayalı borç ilişkileri gibi “ahvali şahsiye” alanlarında, inanç temelli düzenleme talepleri zaman zaman gündeme gelmektedir.

Karşılaştırmalı hukukta, sınırlı ve denetimli örneklere rastlanmaktadır. Anglo-Sakson hukuk sistemlerinde dini tahkim kurulları, tarafların açık ve özgür rızasıyla özel hukuk uyuşmazlıklarını çözebilmekte, ancak verilen kararlar kamu düzeni ve temel haklar bakımından devlet yargısının denetimine tabi tutulmaktadır. Benzer şekilde alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmaları, tarafların belirli normatif referanslara dayanarak çözüm üretmesine imkân

tanımakta, nihai anayasal ve yargısal denetim ise kamu otoritesinde kalmaktadır. Bu uygulamalar, hukuk birliğinin mutlak tek biçimlilik anlamına gelmediğini, temel hak güvencesi altında sınırlı bir normatif çoğulluğun hukuk devletiyle bağdaşabileceğini göstermektedir.

Bu bağlamda, miras paylaşımı, aile hukuku ve taraf iradesine dayalı sözleşmesel ilişkiler gibi özel hukuk alanlarında, taraflara belirli sınırlar içinde tabi olacakları hukuku seçme imkânının önü açılabilir. Elbette bu tercih, açık ve bilgilendirilmiş rızaya dayanmalıdır. Elbette bu tercih açık ve bilgilendirilmiş rızaya dayanmalı; eşitlik ilkesine, kadın ve çocuk haklarına ve insan onuruna aykırı sonuçlar doğurmamalıdır. Nihai kamu düzeni denetimi ve temel hak güvencesi devlet mahkemelerinde kalmalıdır.

Dolayısıyla burada önerilen, hukuk birliğini ortadan kaldıran parçalı bir sistem değil, kamu hukukunda birliği korurken, özel hukuk alanında anayasal hakları asgari zemin olarak kabul eden, sınırlı ve denetlenebilir bir esneklik modelidir.

Sonuç: Yamalı Bohçadan Yeni Bir Toplumsal Sözleşmeye Geçiş

Türkiye'nin yüzyıllık anayasal tecrübesi ve özellikle 1982 Anayasası'nın yürürlükte olduğu yaklaşık yarım asırlık dönem birlikte değerlendirildiğinde, mevcut anayasal çerçevenin toplumsal beklentilerle kurduğu ilişkinin giderek zayıfladığı görülmektedir. Çok sayıda değişikliğe rağmen metnin bütüncül bir anayasal vizyon sunmakta zorlanması, kısmi tadilatların ötesinde daha kapsamlı bir anayasal yeniden düşünme ihtiyacını gündeme getirmektedir. Bu bağlamda yeni anayasa süreci, yalnızca normların teknik olarak yeniden düzenlenmesi değil; devlet-toplum, birey-otorite ve farklı toplumsal kesimler arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasına imkân veren bir siyasal ve hukuki tartışma zemini olarak değerlendirilmelidir.

Yeni anayasanın başarısı, metnin yalnızca sivililer tarafından hazırlanmış olmasına değil, çoğulcu, özgürlükçü, hak temelli ve insan odaklı bir anlayışa dayanmasına bağlıdır. Sivil bir anayasa, ideolojik yönlendirmelerden arındırılmış, temel hak ve özgürlükleri merkezine alan ve devletin yetkilerini hukuki sınırlar içinde tanımlayan bir yapıyı ifade eder. Devletin konumu, birey karşısında üstün ve belirleyici bir otorite olmaktan ziyade, hakları güvence altına alan ve farklı kimlikler karşısında tarafsız kalan bir anayasal çerçeve içinde yeniden tanımlanmalıdır.

Geleceğe dönük bir anayasal tasavvur, geçmiş dönemlerin güvenlik eksenli reflekslerini mutlaklaştıran bir yaklaşım yerine, toplumsal çoğulculuğu ve demokratik katılımı esas alan bir perspektife dayanmalıdır. Bu kapsamda anadilde eğitim hakkı, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve özel hukuk alanında sınırlı ve

denetlenebilir çoğulculuk gibi öneriler, anayasal eşitlik ve özgürlük ilkeleri çerçevesinde tartışılabilir. Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu ilkesi, hiçbir vesayet odağının (askeri, idari veya yargısal bürokrasi) gölgesinde bırakılmamalıdır. Değiştirilemez maddeler meselesi de halk egemenliği ile anayasal istikrar arasındaki denge dikkate alınarak ele alınmalıdır.

Sonuç olarak anayasa, toplumun geniş kesimlerinin kendisini ait hissettiği ve demokratik meşruiyetini güçlü bir katılımdan alan bir toplumsal sözleşme niteliği taşımalıdır. Anayasal düzenin amacı, toplumsal farklılıkları tek bir kimlik altında eritmek değil; eşitlik, özgürlük ve insan hakları temelinde birlikte yaşama iradesini kurumsallaştırmaktır. Böyle bir anayasal dönüşüm, yalnızca siyasal aktörlerin değil, sivil toplumun ve kamusal tartışmanın aktif katılımını gerektiren bir süreçtir.

Yeni ve Özgürlükçü Bir Anayasa Mümkün mü?

Özgür-Der

Özgür Düşünce ve Eğitim Hakları Derneği

Rıdvan KAYA / Özgür-Der Genel Başkanı

Türkiye’de anayasa tartışmaları hemen her dönem gündemdeki yerini koruyor. Görece tabandan gelen taleplerle şekillendiği söylenebilecek olan 1921 Anayasası (Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu) hariç tutulacak olursa, Cumhuriyet döneminde -hatta ondan da evvel Osmanlı’nın son döneminde yaşanan Meşrutiyet tecrübesi de buna dahil edilebilir- yapılan anayasaların tamamının açık, net bir dayatmacı zihniyetin ürünü metinler olduğu tartışmasıdır.

Ne acıdır ki Türkiye yaklaşık yarım asırdır, önceki süreçlerde olduğu gibi yine darbe mekanizmasının devreye girmesinin neticesinde şekillenmiş bir anayasa ile yönetilmektedir. Bu süre içinde mevcut anayasa metninde, 12 Eylül Anayasasında birtakım değişiklikler gerçekleştirilmiş olmakla birlikte asli manada dayatmacı, buyurgan ruh kendini korumaktadır.

İlginç olan şu ki Türkiye’de hemen her kesim ve üstelik on yıllardır yeni bir anayasa talebinde bulunmakta ama bu talepler niyet beyanından öteye gitmemektedir. Bu durum yeni bir anayasa yapılması gerektiği kanaatinde olduğu söylenen farklı kesimlerin taleplerinin büyük ölçüde birbiriyle çatışmasından kaynaklanmaktadır. Toplumsal kutuplaşma olgusu, farklı kesimler arasında mevcut bulunan derin

güvensizlik ve anayasa yapım süreçlerinin tabandan gelen talepler ve uzlaşmayla değil, tepeden inmeceli bir yaklaşımla gerçekleştirilmesi geleneği bu alanda somut adımlar atılmasını engellemektedir. Bu yüzden yeni bir anayasa ihtiyacı çokça seslendirilen ama pratikte üzerinde uzlaşılması zor görüldüğünden hep bir başka bahara ertelenen bir gündem maddesi olmayı sürdürmektedir.

Şekilsel açıdan bu meclis anayasa yapabilir mi tartışması anlamsız bir tartışmadır. Sonuçta referanduma götürülecekse ve halkın onayı aranacaksa kim nasıl karşı çıkabilir? Ve karşı çıkanlar nasıl olur da haktan, hukuktan, özgürlüklerden söz edebilirler? Ama görülüyor ki şu an mevcut bulunan meclis aritmetiği bırakalım yeni bir anayasayı, mevcut anayasada ciddi bir değişikliğe bile izin vermiyor. Kaldı ki bu yönde bir irade de zaten ortada görülüyor. Herkes anayasadan şikayetçi. Görüntüde her kesim, her parti 12 Eylül Anayasasından külliyen kurtulmak gerektiğini söylüyor ama bu ‘kurtuluş’un mahiyeti konusunda ne mutabakat mevcut ne de bu yönde bir çaba!

Yeni Anayasadan Beklentimiz

Bir Müslüman olarak insanları Rablerine yakınlaştırmaya, hayrı yaygınlaştırıp, ifsadi

engellemeye yönelik olmayan hiçbir düzenlemenin insanı başka kullara, nefesine, hevasına kölelikten kurtaramayacağına, gerçek manada özgürleştiremeyeceğine inanıyoruz. Bu itibarla gerçek manada bir kurtuluşun, özgürleşmenin ve adaletin ancak toplumun tabandan gelen taleplerinin yoğunlaşması ve mücadelesi neticesinde İslam'a uygun bir hayat tarzının inşasıyla mümkün olduğuna inanıyoruz.

Mamafih yaşadığımız toplumda inanç ve düşünceler itibariyle çeşitlilik, farklılıklar olduğu gerçeğini de göz önünde bulundurduğumuzda arzuladığımızı, özlediğimize odaklanmaktan öte, öncelikle üzerinde mutabık kalabileceğimiz bir çerçeve üretmemiz gerektiğini de görüyoruz. Bu noktada mevcut konjunktürde süregelmekte olan anayasa tartışmalarına da ideal olanın bulunup ortaya çıkarılması ameliyesi olarak değil ancak insanların kendilerini dışlanmış, mağdur edilmiş hissetmeyecekleri, birbirlerine dayatmada bulunmayacakları asgari bir düzlemin teşkil edilmesi çabası olarak yaklaşıyoruz.

Bu zaviyeden baktığımızda ne görüyoruz? Yasal temeli bulunan dayatmacı, zorba bir sistem bu ülkede yaklaşık bir asırdır "egemenlik halkındır" yalanıyla sürmekte. Sisteme otoriter, yer yer totaliter bir mantık ve işleyiş hâkim. Laik-ulusalcı anlayış temelinde şekillenen ve Kemalizm olarak tanımlanan bir resmi ideoloji anayasadan başlayarak tüm yasal metinlere sirayet etmiş bir durumda. Bu ülkede doğan, büyüyen yaşayan insanlar Atatürkçü olmak zorundalar. İtiraz hakkı yok, direnme durumunda cezalandırılıyorlar.

Yeni anayasa öncelikle bu kuşatmayı reddetmeli. Gerçekten yeni olabilmeli!

Makbul Vatandaşlık Kriterleri: Türk- lük, Laiklik, Atatürkçülük

Öncelikle resmi ideoloji dayatmasından azade kılınmadığı müddetçe anayasa metninin özgürlükçü bir zemine oturması imkânsız

olduğu görülmek zorunda. Toplumda farklı fikir ve inançlara, ideolojilere mensup kesimler var ve bu farklılıkları yok sayıcı şekilde herkese devletçi bir mantıkla ideoloji dayatma tutumu terk edilmeli. Ne askeri, ne yargısal vesayet olmamalı. Halkı kendisi hakkında doğru karar vermesi mümkün olmayan bir cahiller topluluğu şeklinde algılayan zihniyet reddedilmeli.

Hiç şüphesiz resmi ideoloji dayatmasından, militarist gölgelerden, kutsal devlet mitosundan arındırılmamış bir anayasa özgürlükçü olmaz. Daha temel bir çelişki ise hiç kuşkusuz "değişmez, değiştirilmesi teklif dahi edilemez" hükümler konusudur. Tarihin belli bir kesitinde, belli koşullar altında birilerinin belirlediği kuralların tüm bir halk için, üstelik de sadece o dönemde yaşayanlarla sınırlı kalmayıp, gelecek nesiller için de kesin, değişmez, tartışılmaz emirler şekline dönüştürülmesi ve kabul eden, etmeyen herkese zorla dayatılması tam bir dogmatizmdir. On yıllarca Müminlerin iman ettikleri değerleri "dinsel dogma" diye aşağılayan bir kültürün ürettiği çelişki korkunç!

Halk kendi geleceği, iyiliği hakkında kararı kendi verebilir! Şu veya bu kadro, şu veya bu kurumun vasilik yapması gerekmiyor!

Temel Kırılma Noktası: Kemalist Resmi İdeoloji!

Meselenin özü resmi ideoloji dayatmacılığına karşı alınacak tavırda yatıyor. Kemalist ideoloji ve sistemi bu ülkenin varlık nedeni, nesiller boyunca bu ülkede yaşamış ve yaşayacak herkesin ister severek ister mecburen kabul edilmesi gereken zorunlu bir zemin, bağlayıcı ve tartışılmaz bir çerçeve olarak algılayan ve algılatmaya çalışan anlayış değişmeden adına 'yeni' denilecek hiçbir şeyin gerçek manada 'yeni' olma ihtimali bulunmuyor.

Hemen herkesin şikayet ettiği despotizm ve otoriterlik olgusunu Kemalizm'den ayırmak mümkün mü? Şu sıralar tüm muhalif unsurların sıklıkla dillendirdiği 'tek adam rejimi'

şikayetini düşünecek olursak, bir yandan Kemalist ideoloji ve pratiği yüceltip öte yandan 'tek adam rejimi' eleştirisi yapmak ne ölçüde tutarlı bir davranış olarak görülebilir?

Hiç şüphesiz "Şefliğe karşıyız ama Şef'e bağlıyız" mantığı açık bir tutarsızlıktır. Bu konuda dürüst ve net olunmalı. Kemalist ideolojiyi beğenip isteyenlerin savunduğu ve yaygınlaştırmaya çalıştığı dünya görüşlerinden biri kılmak yerine herkesin şu veya bu dozda biat ve itaat etmesi gereken bir resmi görüş, bir üst ideolojik kimlik haline getirirseniz bu yapının adı özgürlükçü sivil anayasa olmaz. Olsa olsa düşük doz otoriteryanizm olur. Bu durum masmus bir takıntı olarak görülemez: Unutmayalım ki Atatürkçülük toplumsal hayatın her alanında dayatılmakta, meşruiyetini de anayasa(lar)dan almakta. Öyle ki cari anayasaları ortadan kaldıran darbeler dahi hep bu temelde savunulmuştu.

Ayrı Gayrımız Yok; Hepimiz Türküz!

Bir başka takıntılı yaklaşım da Türk vatandaşlığının yeniden tanımlanmasına yönelik tartışmalarda kendini gösteriyor. Eğer yeni bir anayasa yapılacaksa "Türklük" kavramının mevcuda nazaran daha geniş bir çerçevede ve etnisite içermeyecek şekilde tanımlanması öneriliyor. Bu şekilde etnik ayrışma ve ırkçılık suçlamalarının, eleştirilerinin önüne geçileceği, sorunun yasal düzeyde halledilmiş olacağı varsayılıyor.

İyi, güzel de neden illa da Türklük tanımlaması? Türklük tanımı ne kadar geniş tutulursa tutulsun, ne kadar dışlayıcı değil de kapsayıcı bir tanım getirilmeye çalışılırsa çalışılsın, sonuçta 'Türk' bir kavim, bir ırk adı değil mi? Bir etnisiteye atıf ya da en azından etnisite çağrıştırmıyor mu? Dolayısıyla bu kadar zorlamaya ne gerek var? Anayasal vatandaşlık anlayışının getirilip "kime Türk denir?" zeminine oturtulması, bu yapının son kertede Türklük dışındaki tüm etnik kimliklerin inkârı sonucunu

getirmesi kaçınılmazdır. Halbuki, yaşanan bunca acıdan okkalı bir ders çıkarıp anayasa metninden başlayarak farklı etnik toplulukları ve başta da Kürt kimliğini tanımak, ayırım gözetmeksizin herkese eşit mesafede ve kimse-nin kendisini dışlanmış hissetmeyeceği bir vatandaşlık tanımı yapmak daha anlamlı ve adil olmaz mı?

Halkın Tercihleri

Anayasa tartışması son kertede sistemin dogmatik karakterini ve dayatmacı kimliğini netleştiren bir tartışma olarak öne çıkıyor. Bu yönüyle tartışma biz Müslümanlar açısından geliştirilmesi, derinleştirilmesi gereken bir gündem sayılmalıdır. Elbette halkın tercihini kutsayacak değiliz. Sonuçta on yıllarca cahili kirliliklerle zihinleri, kimlikleri kirlenmiş, ezilmiş, sindirilmiş yığınlar var karşımızda. Mammafi iddia edildiği üzere halkın egemenliği esas ise o zaman herkes halkın tercihlerine, taleplerine saygı göstermek zorundadır. Bunun tersi oligarşik anlayışın, despotizmin meşrulaştırılmasıdır.

İnancımız açısından tabi ki halk doğruların kaynağı değildir ama kendi geleceğini, kimliğini, hayat tarzını belirlemede son söz kendisine aittir. Nasıl istiyorsa öyle yönetilir, neye layıkta onu bulur. Zorla, baskıyla, dayatmayla halkın ne talep etmesi gerektiğini, neyi seçmesi gerektiğini belirleyen ya da halkı adam yerine koymayıp sürekli vasi rolünü oynamaya kalkışan bir yaklaşım, velev ki doğruları, güzellikleri yeşertme adına da davranışa zorbalıktan başka bir sonuç vermez. Zorbalıkta insan onuruna aykırı bir tutumdur ve sonuçta mutlaka kaybetmeye mahkumdur!

Tavrımız Ne Olmalı?

Bizler, anayasa tartışmalarına Kemalist oligarşik işleyişi bir nebze dahi olsa gerileteceği kesin olan her adımı desteklemenin maslahatımızın gereği olduğu gerçeğinden hareketle yaklaşmalıyız. Gerçeğe gözümüzü

kapayamayız. Atatürkçülük adı verilen ilhad ideolojisi, o anlayışın muhafızlarınca kışladan okula, medyadan sokağa kadar yaygın ve totaliter bir tarzda dayatılmaya devam etmektedir. Dayatmalara itiraz edenlere ise "bu bizim anayasal görevimiz" şeklinde karşılık verilmektedir.

Her ne kadar şu an için hiç mümkün görünmese de gerçekten yeni bir anayasa gündemi bu ülkede sağlıklı, geliştirici bir tartışmanın ilk adımı olabilir. Okula gönderdiğimiz çocuklarımıza verilen eğitimden kışlada, mecliste edilen yemine hatta camilerde Cuma hutbesine kadar her yerde korku dolu bir içerikle arz-ı endam eden Atatürkçülük dayatmasına son vermek için bir başlangıç yapılabilir. Bu ülkede yaşayan insanları devlet eliyle ikiye bölme, münaflıklığa zorlama tutumunun yanlışlığı, çirkinliği, hukuksuzluğu bu vesileyle net biçimde ortaya konulabilir. Ne yazık ki, resmi ideoloji tahtı buna pek imkan ve zemin tanıyacak gibi görünmüyor. Daha acısı ise bu yönde yeterli bir toplumsal talep kendisini hissettirecek biçimde ortaya konulmuyor, konulamıyor.

Sonuç olarak İslami kimliğimiz açısından mevcut sistemi de onun hukuki zeminini teşkil eden anayasayı da bütünsel olarak reddediyoruz, meşruiyet noktasında mevcut bulunan eksikliğin şu veya bu değişikliklerle giderilemeyeceğine inanıyoruz. Bununla birlikte inancımızı, kimliğimizi tümüyle yansıtabilecek bir anayasa ihtimalinin mevcut şartlarda mümkün olmadığı gerçeğini de dikkate alarak en azından açık bir şekilde insan hakları ve özgürlükler ilkesiyle çelişen dayatmaların, şartlandırma ve ihlallerin giderildiği ve/ya azaltıldığı bir düzenlemenin yapılabileceğine, yapılması gerektiğine inanıyoruz. Yani "yeni anayasa" arzu ediliyorsa gerçekten, en azından "eski" dayatmalardan arındırılmış bir anayasa yapılması mantığın gereğidir.

Özetle ifade etmek gerekirse, Kemalist anlayışın resmi ideoloji olarak dayatılmaya devam ettiği, değişmez ve değiştirilmesi teklif dahi edilemez maddelerin bulunduğu, Türk etnik kimliğinin herkese dayatılmaya devam edildiği bir anayasa asla yeni bir anayasa olmayacaktır.

Hak ve Fıtrat Merkezli Toplumsal Mutabakat Metni Olarak Yeni Bir Anayasa İhtiyacı

SEKAM

Sosyal Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi

Prof. Dr. Burhanettin CAN / SEKAM Yönetim Kurulu Başkanı

1.Giriş

İnsan, Kâinatın merkezinde yer alan, kâinat-taki tüm imkân ve nimetlerin emrine verildiği hem bireysel hem de toplumsal bir varlıktır. İnsan kendisi, ailesi, akrabası, komşusu, mahallesi, halkı, doğa ve Yaratıcısı ile karşılıklı ilişki içerisinde. Farklı değer sistemi, dünya görüşü, felsefe, din, dil ve etnisite insanların bir arada yaşamasında hukuku etkileyen önemli faktörlerdir.

Farklılıkların birlikteliği, karşılıklı rıza ile oluşturulan ortak paydalar etrafında mümkündür. Aksi takdirde kaos, bunalım ve çatışma kaçınılmazdır. Fertlerin ya da farklı kesimlerin karşılıklı olarak benimsediği **değerler (ortak payda)**, taraflarca içselleştirip benimsendiğinde, aidiyet duygusu oluşmakta ve bir kimlik ortaya çıkmaktadır. Ortak paydalar arttıkça, toplumsal uzlaşma ve kaynaşma daha derinleşmekte ve aidiyet duygusu daha da kuvvetlenmektedir. Unutulmaması gereken nokta, kimliğin, *rızaya dayalı olarak* oluştuğu,

kişinin ya da toplumun kendisini ne olarak gördüğüdür; başkalarının, onu ne olarak tanımladığı değil!

Kimliğin oluşumunda etkili *iki süreç* vardır: **Birisi**, bireyler ve toplumun farklı kesimleri arasında rızaya dayalı, mümkün olduğu kadar fazla **ortak payda** meydana getirmek; **diğeri**, oluşturulan ortak paydaları, sürekliliği sağlayacak şekilde korumak. **Birinci süreç**, rızaya dayalı; **ikinci süreç** ise irade, güç ve otoriteye dayalıdır. İkinci süreç, *devlet* dediğimiz yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Devletin ortaya çıkması ile ilişki ağı daha da karmaşıklaşmıştır. Genel olarak; *bireyler arası, farklı toplum kesimleri arası, fert ile devlet, milletle devlet ve devletin farklı kurumları arasında* olmak üzere, beş boyutlu karmaşık, karşılıklı etkileşim içerisinde bir ilişki ağı meydana gelmektedir. Bu ilişki ağına, bireyin; kendisiyle, doğayla ve Yaratıcısıyla olan ilişkisi de eklenirse, mesele daha da karmaşık bir hal almaktadır.

Bu ilişki zincirinin düzenlenmesi, genel çerçeve ve ana ilkeler, esaslar bazında Anayasa'nın

konusu iken; ayrıntı bazında Anayasayı referans alan kanunların konusudur. Anayasa genel olup, öz ile ilgili iken, kanunlar ayrıntı ile ilgilidir. Öyleyse, bir Anayasa yapımı teferruatla ilgili olmamalıdır. Anayasa, mümkün olduğu kadar kısa, özlü ve anlaşılabilir olmalı, ilişkilerin ana çatısını inşa etmelidir. **Bununla beraber, Yeni Anayasa metni, "efradını câmi ağıyarını mâni" biçimde inşa edilmelidir.**

Bu yazıda Türkiye'nin ana yasa meselesi, tanınan sayfa çerçevesinde özet olarak ele alınıp değerlendirilecektir⁴.

2.Yeni Bir Anayasadan Ne Beklenmelidir?

Gerçek bir Anayasa; bir taraftan *toplumsal mutabakat* metni olarak toplumun farklı kesimleri arasındaki ilişkiyi düzenlerken, diğer taraftan *kuvvetler ayrılığı* esasına uygun bir devlet örgütlenmesi gerçekleştirme, *insan hak ve özgürlüklerini güvence altına alma* amacını ön planda tutmalıdır. Ancak bu biçimdeki bir modelin uygulamaya geçirilmesi sayesinde, güçlü kamusal yetkilere sahip devlet organlarının yaptırım gücü *sınırlandırılabilir* ve ancak bu şekilde insanların iktidar karşısında sahip olduğu hakların bir anlamı olabilir.

Anayasa metni, bir ülkedeki hukuk kuralları piramidinin en tepesinde yer alır ve bu yönü ile de *bağlayıcılığı* daha belirgin olur. Anayasa kurallarının bağlayıcı gücü yanında önemli bir diğer boyutu ise *değiştirilmelerinin zor olmasıdır*. **Anayasalar, birer hukuk metni olarak, sadece düzenlemesi gereken konulara yer vermeli, toplumsal mutabakat esasları, devletin ana yapısı ve insan hak ve özgürlükleri dışındaki konularla ilgili düzenleme yapmamalıdır.**

Anayasanın odak noktası "insan" olmalı, saf ve temiz olarak bu dünyaya gelen **insanın**

fitratının korunması esas alınmalıdır. Yeni Anayasa, toplumsal mutabakat esaslarını, devlet örgütlenmesini ve *fitrat eksenli insan hakları esaslarını* düzenlemeli, ayrıntıyı kanunlara bırakmalıdır.

Yeni Anayasa, mevcut problemleri çözecek, geleceği kuşatacak ne baskıyı ne de tepkiyi referans alacak bir şekilde yapılmalıdır. Yeni Anayasanın, mevcut problemlere ilişkin getireceği yeniliklerle, düzenlemelerle, Anayasaya ilişkin beklentileri açıklıkla karşılayabilecek yeterlikte olabilmesi için toplumun değişik kesimlerinin sürece katılımı sağlanmalıdır.

Yeni Anayasa, toplumun inanç, gelenek, görenek, tarih, kültür ve medeniyetini göz önüne alırken; aynı zamanda ülkenin jeopolitik, jeostratejik, jeoekonomik ve jeokültürel konumunun yüklediği rol, misyon ve vizyona uygun olmalıdır.

Milletimizin gelecek 100 yıl için beklentilerine cevap verecek niteliklere sahip olması yanında kendi kültür ve medeniyet havzamızdaki nesillerin Anayasa yapma çalışmalarına da referans ve ilham kaynağı olmalıdır.

3.Toplumsal Mutabakat Metni Olarak Yeni Anayasanın Temel Özellikleri

Anayasalar, birer hukuk metni olmaları yanı sıra aynı zamanda birer **toplumsal mutabakat** metinleridir. Bu bağlamda, insanların ideolojik tercihleri farklı olsa da tüm insanların doğuştan sahip olduğu haklarının *güvence altına alınması gerekir*.

Anayasanın gerçek anlamda bir toplumsal mutabakat metni olabilmesi için, değişik kesimlerin bir arada yaşamasını sağlayacak uygun bir siyasî ortamı da tesis etmesi gereklidir. Bu bakımdan Anayasada, **farklı inanca mensup olanların hakları** da güvence altına alınmalı, bunun için uygun bir hukukî zemin

⁴ SEKAM Anayasa Raporu, İstanbul, 2015

oluşturulmalıdır. Bu bağlamda Yeni Anayasa ile ilgili ana ilkeler özet olarak aşağıdaki başlıklar halinde verilmektedir.

3.1. Yeni Anayasa İnsan Fitratına Göre Yapılandırılan Doğal İnsan Hakları Merkezli Bir Hukuk Sistemi Olarak İnşa Edilmelidir.

Evrendeki her şey, insanın mutluluğu, saadeti ve kurtuluşu içindir. Ne yaparsak insan mutlu ne yaparsak insan mutsuz olur sorusunun cevabı; insan nedir, nasıl bir yapıya sahiptir, bu dünyaya gelişi ile birlikte bünyesinde barındırdığı özellikler ve kanunîyetler nelerdir sorularının cevaplanmasını gerektirir.

İnsanın genetik yapısında birbirine zıt, iki farklı davranışa insanı sevk eden, iki ana yönlendirici mekanizma (Fitrat, Heva) vardır. İnsan bu dünyaya saf ve temiz olarak iyilik veçhesi (Fitratı) tamamen baskın bir şekilde gelmektedir. İçinde yaşadığı sosyoekonomik ve sosyokültürel ortam, şartlar, iyilik veçhesini (Fitratı) ya daha kuvvetlendirir ya da zayıflatır. İnsanın iyilik veçhesinin (Fitrat) zayıfladığı durumlarda, insanın kötülük veçhesi (Heva) baskın hale gelerek insanı olumsuz, kötü davranmaya sevk eder.

Fitrat, insanın dünyaya geldiği andaki saf, temiz, bozulmamış iyilik kaynağı olan halidir. Fitrat kanunları, insanın kendi bedeni, ailesi, akrabası, komşusu, toplumu, çevre ve devletle olan ilişkilerini en uygun bir şekilde (Optimal tarzda) düzenler.

Doğal haklar, insan fitratının bozulmaması ve korunması için yaratılış kanunîyetinin öngördüğü doğuştan sahip olunan haklardır. İnsan fitratını bozan, zarar veren herhangi bir husus, bireysel özgürlük kapsamına sokulup, insan hakkı olarak kabul edilemez. Bu nedenle Yeni Anayasa, fitratı bozacak bir yapılanışa, mal, can, namus, akıl, din, inanç ve nesil emniyetinin tereddüsüne yol açan hayat tarzına imkân vermemelidir.

Herkesin yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkının korunması ve geliştirilmesi için uygun imkan ve ortamların sağlanmasını ilgili mercilerden isteme hakkına sahiptir. Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz.

Devlet, her yaştaki insanı, özellikle de gençleri, tütün mamulleri ve alkol bağımlılığından, uyuşturucu maddelerden, kumar, fuhuş ve benzeri kötü alışkanlıklardan, ekran, teknoloji, sosyal paylaşım siteleri ve internetin amaç dışı veya ahlâk ve adaba, hukuka, sağlığa aykırı kullanımından ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır, almalıdır.

Fitrat yasalarına göre insanların nesillerini koruması ve devamlılığını sağlaması, doğal insan hakkıdır. Herkes, fitratını koruyacak şekilde sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Bu nedenle Yeni Anayasada, insan hak ve özgürlüklerinin, insan fitratına uygun olarak kişinin kendisine, topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva ettiğine ve kimsenin kendi vücut bütünlüğüne, onuruna, nesline ve içinde yaşadığı doğal çevreye zarar verme özgürlüğü olmadığına açık biçimde vurgu yapılmalıdır.

3.2. Hak, Adalet ve Hakkaniyeti Esas Alan ve Milletın Emrinde Devlet Anlayışı İnşa Eden Bir Anayasa

Yeni Anayasada devletin temel özelliklerinden birisi; her zaman Hakk'a, adalete dayanması olmalıdır. Hak, adalet ve hakkaniyet, bu nedenle yeni Anayasada özel olarak korunan ve üstün tutulan ilkeler olmalıdır. Bu yaklaşım, dil ve üslupta kendini göstermelidir.

Yeni Anayasa yaklaşımının insan merkezli olması ve devleti de insanın hizmetine sunan bir anlayışla yeniden yapılandırması gerekir. Bu noktada Yeni Anayasanın dili, 'Devletin Milleti'

değil, 'Milletin Devleti' anlayışına uygun olmalıdır.

Yeni Anayasada Hak, adalet ve hakkaniyet kavramlarını, hukuk devleti dışında özel bir vurgu yapılmalıdır. Özellikle devletin temel görevlerinden birisinin de hakkı hâkim kılmak ve adaleti tesis etmek olduğu açıkça belirtilmelidir.

Anayasal bir devletin varlık nedeni, esasında toplumsal mutabakatı ve insan haklarını korumak ve kollamak olmalıdır. O nedenle, Yeni Anayasada devletin meşruiyetini, insan fitratına uygun olarak ortaya konan insan haklarını koruyup kollamaktan, hakkı hâkim kılmaktan, adaleti tesis etmekten ve milletin emrinde olmaktan aldığına vurgu yapılmalıdır.

Yeni Anayasada, hukuk devleti ve sosyal devlet ilkeleri korunmalıdır. Hukuk devleti ilkesi, devletin hukuka bağlı olması ve kamusal yetkiler kullananların yargısal denetime tâbi olması, hak, adalet ve hakkaniyete özel öneme verilmesi bağlamında inşa edilmelidir.

4.3. Hakk'ın Egemenliğini ve Egemenliğin Sahibinin Halk Olduğunu Esas Alan Bir Anayasa

İnsanın saadeti, mutluluğu ve kurtuluşu; dünyaya gelişindeki saf, temiz ve bozulmamış halinin (fitrat) korunması ile mümkündür. Bu da ancak insanın yaşadığı ortamın, şartların bu saflığı bozmayacak tarzda insanın içinde kimlik ve kişilik kazandığı tabii, dinî, kültürel, tarihî ve sosyal çevre ile uyumlu bir şekilde fitrat yasalarına göre düzenlenmesi ile sağlanabilir.

Herhangi bir şeyin mahiyeti ile onun toplum tarafından meşru kabul edilmesi ya da edilmemesi arasında, her zaman doğrusal bir ilişki olmadığı tarih boyu vuku bulan uygulamalardan bilinmektedir.

Bir şeyin doğru ya da yanlış olması, hak olup – olmaması, onun mahiyetinden dolayıdır. Bir şeyi, çoğunluğun doğru, ya da yanlış

olarak kabul etmesi, genel olarak, onun doğru, ya da yanlışlığının bir ölçüsü değildir; olmama- lıdır da. Bu nedenle halkın yanlış karar vermesi için hak konusunda çok iyi bir şekilde şururlandırılmalıdır. Yönetimin meşruiyetinde halkın rızasının var olması, "hâkimiyetin kayıtsız - şartsız halkın olması" anlamına da gelmemelidir. Öyleyse Hâkimiyet, kayıtsız şartsız halkın değil Hakk'ın olmalıdır. Anayasa, halkın egemenliğini değil, Hakk'ın egemenliğini esas almalıdır.

Egemenliğin kaynağı Hakk'a ait olmakla birlikte, egemenliğin sahibi halktır. Halk, egemenliği kullanırken, Hakk'a uygunluk ölçüsünü; hem zulmetmemesi hem de zulme uğramaması için, referans almak zorundadır.

Halk, sahip olduğu bu egemenliği bizzat kendisi kullanabileceği gibi, değişik temsilî kurumlar aracılığıyla da kullanabilmelidir. Yeni Anayasada egemenlikten kaynaklanan yetkileri kullanacak organlar, sayma yolu ile belirtilmeli ve bu organların adları yasama, yürütme ve yargı biçiminde açıkça zikredilmelidir. Başkaca "yetkili kurumlara" atıfta bulunulmamalıdır.

Yeni Anayasada ilke olarak bu yetkilerin temsili kurumlar aracılığıyla kullanılması durumunda bile referandum, halk girişimi ve halk vetosu gibi halkın, karar alma sürecine doğrudan katılmasına imkân sağlayacak yollara da belli ölçüde yer verilmelidir. Bu biçimdeki yolların öngörülmesi ile, halkın katılım noktasındaki gücü pekiştirilecektir. Bu sayede, halka rağmen karar alınmasının önüne geçilebilecek, ya da arzuladığı kararları alma noktasında ilk girişimi halk başlatabilecek veya temsilcilerin halka rağmen alabileceği muhtemel kararların yürürlükten kaldırılması sağlanacaktır.

Bu noktada yasama organının işlemleri yanında, Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Yüksek Seçim Kurulu gibi kurumların vermiş olduğu nihaî kararların da referandum yoluyla değiştirilmesi imkânı sağlanmalıdır.

3.4. Toplumsal Mutabakat İçin Çok Hukuklu Bir Yaklaşımın Benimsenmesi

Hukuk devleti ile ilgili önemli bir husus, yeni Anayasada çok hukuklu bir modelin benimsenmesidir. Çok hukuklu bir düzen sayesinde, farklı inanca mensup insanların kendi aralarında aile ve miras hukuku gibi özel hukuktan kaynaklanan uyuşmazlıklarının çözümünde kendi hukuk kurallarını uygulayabilecek, öte yandan bu farklılıklarıyla birlikte diğer kesimlerle aynı devlet çatısı altında bulunması sağlanabilecektir.

Çok hukuklu model dolayısıyla, herkes Yeni Anayasal Sistemde kendisini daha rahat biçimde görecektir ve bu Anayasayı daha fazla benimseyecektir. Ancak böyle bir hukukî düzenin tesisi sayesinde, Anayasanın gerçek anlamda bir toplumsal mutabakat metni olması sağlanabilir.

Çok hukuklu bir yapının tesisi, aynı zamanda din ve vicdan özgürlüğünün de bir gereğidir. Çok hukukluluk, başkalarının haklarını da tehdit etmeyen bir modeldir. Bu konu aynı zamanda devletin varlık ve meşruiyetinin temelini teşkil etmektedir.

3.5. Çok Hukuklu, Din ve Vicdan Özgürlüğü Merkezli Bir Anayasa

Yeni Anayasada, din ve vicdan, inanç, ibadet ve örgütlenme özgürlüğü; eğitim, mâlî ve hukukî hakları kapsayacak şekilde ele alınmalıdır. Bunun bir gereği olarak, dinî özgürlükler, çoğulculuk esasına göre düzenlenmelidir. Bu noktada, farklı dine mensup kişilerin dinî inançlarının bir gereği olarak, çok hukukluluğun benimsenmesi önem arz etmektedir. Çok hukukluluğun bir gereği olarak da değişik kesimler, özel hukuk alanında kendi hukuklarına tâbi olacağından, bu sayede Anayasanın, bir toplumsal mutabakat metni olarak, insanların bir arada yaşamasını sağlaması da daha iyi gerçekleşmiş olacaktır. Öte yandan, çok hukukluluk sayesinde, din ve vicdan özgürlüğü de

daha geniş bir kapsamda güvence altına alınmış olacaktır.

Din ve vicdan özgürlüğü bağlamında mezhep, tarikat, cemaat veya daha farklı biçimde adlandırılan oluşumların varlığı kabul edilmeli, din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili madde, bunların varlığını güvence altına alan ve dolayısıyla bunu bir özgürlük olarak gören yaklaşımla yeniden düzenlenmelidir.

Başkalarının haklarını ihlâl etmediği ve fitratı bozmadığı sürece, din ve vicdan özgürlüğünün kullanımına ilişkin bir sınırlama veya yasaklama getirilmemelidir.

3.6. Laiklik İlkesinin Yer Almadığı Bir Anayasa

Felsefi olarak laiklik- sekülerlik, hayatın tanzim edilmesinde, ne Allah'tan ve Peygamber'lerden gelen bilgiyi; ne de Ahiret'in varlığını göz önüne almaktadır. Laiklik felsefesinde, her türlü dinî bilgi, düşünce ve tecrübe dışlanarak, hayat, sadece ve sadece insan aklının ürettiği bilgilere dayandırılarak düzenlenmeye çalışılmaktadır. Düşünme tarzından, hukukun düzenlenmesine kadar her şey buna dahildir. Bu yaklaşımla, bir Müslüman'ın din ve vicdan özgürlüğünün sağlanması, güvence altına alınması mümkün değildir. Aradaki tezat, dinin yeniden tanımlanması ve baskı altına alınması ile çözülmek istenmiştir. Böylece din, ilâhî olmaktan, vahye dayanmaktan kopararak sadece ibadete indirgenmek istenmiştir. Bu tahrifle birlikte ortaya çıkarılan din, İslâm dinî değildir.

Laiklik, tek tipleştirici felsefi bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, toplumsal mutabakatın önünde en ciddi engellerden biridir. O nedenle Yeni Anayasada laiklik ilkesinin ne Cumhuriyet'in nitelikleri arasında ne de bir başka yerde bulunmasına gerek yoktur.

3.7. Çok Hukuklu Sisteme Uygun Bir Eğitim Öğretim Sistemi ve Eğitim-Öğretimin Dili

Eğitim- Öğretim hakkı ile ilgili standart, tek tipleştirici biçimde değil, fitrat ekseninde insanın kendisini geliştirmesi amacı, yenilikleri öğrenme, araştırma ve analitik sentez yapma bo-yutları gözetilerek oluşturulmalıdır.

Yeni Anayasada eğitim ve öğretim konusunda ayrıca alternatif eğitim ve öğretim yöntemlerine ve araçlarına da imkân sağlayan bir düzenleme biçimi egemen olmalıdır. **Bu nedenle, Tevhid-i Tedrisat Kanunu kaldırılmalıdır.**

Yeni Anayasa, aynı zamanda Türkiye'deki kimlik meselesine çoğulculuk ekseninde çözüm sunmalıdır. Bu amaçla eğitim- öğretim hakkı, çoğulculuğu esas alarak yeniden düzenlemelidir.

Din eğitimi ve öğretimi hizmetini, kişinin kendi isteğine ve çocukların kanunî temsilcilerinin isteğine bağlı olmak şartıyla hem devletin hem de dinî toplulukların, cemaatlerin sunması mümkün olmalıdır. Din eğitim ve öğretiminin muhtevası, çok hukuklu sistemin ruhuna uygun olarak, farklı din mensupları tarafından düzenlenmelidir. Eğitimin zorunlu olup olmasından daha önemli olan, eğitim sisteminin, milletin dinî eğitim ve öğretimi ihtiyacını nasıl karşılayabileceğidir. Devlet, dinî eğitim-öğretimin gerektirdiği farklı ihtiyaçları göz önüne alarak, üniversite öncesi eğitim ve öğretimi yapılandırmak zorundadır. Devlet, toplumun arzu ve isteklerine uygun eğitim ve öğretim ortam ve içeriğini sağlamalı, eğitim ve öğretimin standartlarını belirlemelidir.

Türkiye'de Resmî dil ve eğitim- öğretim dili, Türkçe olmalıdır. Resmî dil ve eğitim ve öğretim dili Türkçe olarak öngörülmeyle birlikte, ana dili Türkçe olmayan vatandaşlara da kendi anadillerini öğrenme hakkının sağlanması gerekir.

Anadili öğrenme hakkı yanında, kapsamı kanunla belirlenmek şartıyla anadil de eğitim- öğretim hakkı da Anayasal güvenceye kavuşturulmalıdır.

Dinî inancının temel referansı olan kutsal kitabı, okuyabilmesi ve öğrenebilmesi, herkesin doğal hakkıdır. Bunun için, Devlet, her kutsal metne ilişkin dilin öğrenilmesine; ayrıca anadil olarak Türkçenin yanında farklı dillerin sosyal, ekonomik ve ticari hayatta kullanılmasına imkân sağlanmalıdır.

Hiçbir dile sınırlama, dışlama ve engelleme yapılmamalıdır. Böylece, anadillerin önündeki engellerin kaldırılması sayesinde hem toplumsal mutabakat sağlanacak hem de vatandaşların devlete güvenleri daha iyi tesis edilebilecektir.

Yeni Anayasada anadil eğitimi ve anadil de eğitim konuları ele alınırken, konuya; azınlıkta kalan kesimler açısından, ya da başka bir ifade ile, "azınlık hakları" açısından değil, eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı ekseninde yaklaşmak daha doğrudur. Türkiye'de yaşayan tüm vatandaşlar, aralarında sosyolojik olarak azınlıkta kalanlar varsa da sonuçta onurlu bireyler olarak devlet iktidarı karşısında eşit konumda olmalıdırlar. Yeni Anayasada bu yaklaşımla konu ele alınmalı ve artık "azınlık statüsü" biçimindeki ayrırtıcı kavramlar kullanılmamalıdır.

3.8. Anayasayı Kabul Esasına Dayanan, Etnik, Dinî ve Mezhebî Kökene Dayanmayan Bir Vatandaşlık

Yeni Anayasada vatandaşlık konusunda hiçbir etnik, dinî ve mezhebî kökene vurgu yapılmaması önem arz etmektedir. Bu bakımdan Yeni Anayasa, toplum içindeki farklı etnik kökene, dine ve mezhebe mensup tüm insanların kendisini rahatlıkla içinde bulacağı ve kendisini temsil ettiğine inandığı bir metin olmak durumundadır.

Bu yapılırken, ilgili maddede öncelikle, vatandaşlığın, toplumsal mutabakatı ve fert ile

devlet arasındaki bağı ifade eden bir kavram olduğu belirtilmeli ve ardından, herkesin eşit haklara sahip onurlu fertler olarak, vatandaşlıktan kaynaklanan hakları ve ödevleri olduğu ifade edilmelidir. Böylece, etnik kökene yapılan vurgu nedeniyle gündeme gelebilecek eleştiriler de giderilebilir.

3.9. Geniş İfade Özgürlüğü Bir Anayasa

İnsan haklarının güvence altına alındığı bir Anayasal düzende ifade özgürlüğü, mümkün olduğunca, sınırlandırılmadan kullanılabilir. Yeni Anayasada ifade özgürlüğü düzenlenirken, mümkün olduğunca, bu özgürlüğün daha güvenceli biçimde kullanımına imkân sağlayacak hükümlere yer verilmelidir.

İdeal bir ifade özgürlüğü rejiminin tesisi amacıyla, ifade özgürlüğü açısından bilgilere ve kaynaklara ulaşma, kişisel kanaatin oluşması ve ifadenin bireysel toplu, örgütlü veya örgütsüz biçimdeki değişik açığa vurma yöntemleri için güvenceli bir hukukî düzen oluşturulmalıdır.

Öte yandan, ifade özgürlüğünün değişik boyutları olarak basın, bilim ve sanat, dernek kurma, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma, siyasî parti kurma ve benzeri haklar Anayasada düzenlenirken, yine mümkün olduğunca bu hakların güvenceleri ön planda tutulmalı, kısıtlayıcı hükümlere yer verilmemeli, bu özgürlüklerin kullanımına ilişkin ayrıntılı düzenlemeler ise kanun koyucuya bırakılmalıdır.

İfade özgürlüğü ile ilgili problemler, devletin önemli bir görevi olan "akıl korunması" ile ilgilidir. "Akıl korunmasının" bir gereği olarak akıl ürünü olan ifade özgürlüğünün önündeki engellerin ve yine ifade özgürlüğü noktasında karşımıza çıkan "dil yasaklarının" kaldırılması gerekir.

Medya hürriyeti, fitratın korunması, kültür ve medeniyetimizin öngördüğü ahlâkın, ailenin ve gençliğin korunması, çoğulculuğun

sağlanması ve medyada tekelleşmenin önlenmesi amacıyla yeniden düzenlenmelidir.

İfade özgürlüğünün belli bir sınırı olmalıdır. Basın yayın organlarınınca uyuşturucu, alkol, bütün mamulleri ve benzeri zararlı maddelerin kullanılmasını ve kumar, fuhuş, zina ve cinsel sapıklık gibi davranış ve yaşantıları özendirilen veya teşvik eden yayınlar, reklamlar, programlar ve filmler yapılamayacağı, savaş kışkırtıcılığı yapılamayacağı hüküm altına alınmalı ve bu tür yayınların engellenmesinin, basın hürriyetinin kısıtlanması anlamına gelmeyeceği belirtilmelidir.

3.10. Ya Tam Bir Başkanlık Sistemi Ya Da Güçlendirilmiş Parlamenter Hükümet Sistemi İnşa Edilmelidir.

Türkiye'de mevcut olan ve başkanlık sistemi olarak nitelenen gerçekte bir başkanlık sistemi değildir. Mevcut sistemin denetimi yoktur. Bakanlar kurulu ve meclis işlevsizdir. Bakanlar kurulu ve Meclisi etkin hale getirecek Cumhurbaşkanının yetkilerini buna göre düzenleyecek ve cumhurbaşkanını denetleyebilecek bir sisteme ihtiyaç vardır. Bu coğrafyada ferdi kararlar üzerine kurulacak bir yönetim, çok büyük sıkıntılara neden olabilir.

Türkiye'deki siyasî parti yapısı ve partiler arasındaki görüş ayrılıklarının derinliği, siyasî kültür farklılığı gibi faktörlerin de göz önünde tutularak geçmiş tecrübelerden yararlanarak Türkiye'de yeni bir yönetim sistemi geliştirilip uygulanmalıdır.

Cumhurbaşkanı bugün olduğu gibi doğrudan halk tarafından seçilmelidir. Ancak seçildikten sonra partisi ile irtibatı kesilmeli, partinin genel başkanlığı gibi görevleri son bulmalıdır. Seçildikten sonra Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığı daha fazla önem arz edeceğinden tüm tutum ve davranışları partiler üstü olmalı ve verdiği kararlardan dolayı sorumlu olmalıdır. Bir kişi iki dönemlik (4 +4) Cumhurbaşkanı olabilmelidir.

Eğer güçlendirilmiş parlamenter sistem benimsenirse Cumhurbaşkanı hakem ve koordinatör Bir Cumhurbaşkanı olmalı, devlet başkanı sıfatıyla devleti temsil etme ve hakem rolünde olmanın gereği olan yetkilerle donatılmalı, ancak yürütme ile ilgili icraî nitelikteki kararların alınmasında yetki tamamen hükümete tanınmalıdır. Böylece sistemin işleyişinde, yürütmede iki yetkili aktörün bulunmasının doğuracağı krizler ve tıkanmalar daha rahat önlenebilir.

Cumhurbaşkanı'nın kararnameler üzerinde güçlü yetkileri olmamalıdır. Sadece hukuka aykırılık iddiası durumunda, kararnameleri iade edebilmelidir. Öte yandan Cumhurbaşkanı'nın, kararnameleri belli bir süre içerisinde ya imzalaması ya da iade etmesi gerektiğine ilişkin hükmün getirilmesi sayesinde, Bakanlar Kurulunun yürütmedeki inisiyatifini elinde tutması daha iyi sağlanmış olacaktır.

Cumhurbaşkanı'nın, kendisine sunulan kabineyi iade etme, onaylamama veya değiştirme biçiminde bir yetkisi, çok ciddi gerekçeli hukuki endişelere dayalı olarak olmalıdır. Anayasa Mahkemesinin oluşumunda üye çoğunluğunu atama yetkisine son verilmelidir. Hükümet devre dışı bırakılarak, Rektörlerin, Cumhurbaşkanı tarafından doğrudan atanması uygun değildir. Millî Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanmamalı ve Millî Güvenlik Kurulu, Başbakanıya bağlı bir kurul olarak çalışmalıdır. Ancak Cumhurbaşkanı toplantıya katılmak istediği zaman, Millî Güvenlik Kurulu Başkanı Cumhurbaşkanı olmalıdır.

3.11. Milletvekili ve Cumhurbaşkanı Yeminleri Değiştirilmelidir.

Yukarıdaki ilkeleri gözönüne alarak Milletvekili ve Cumhurbaşkanlığı yeminlerinin yeniden düzenlenmesi şarttır. Bu yeminler, aşağıdaki gibi yeniden düzenlenebilir:

Milletvekili Yemini: *"Milletin huzur ve barışını, Vatanın ve Milletın bölünmez bütünlüğünü, Hakk'ın ve Milletın kayıtsız şartsız egemenliğini koruyacağıma ve bunlara aykırı hiç bir amaç gütmeyeceğime, hak ve adaletten ayrılmayacağıma, hukukun üstünlüğüne ve fitrat merkezli temel insan haklarına sadakatle hizmet edeceğime, Anayasaya bağlı kalacağıma, milletın ve tarihin huzurunda, namusum, şerefim ve mukaddesatım üzerine yemin ederim."*

Cumhurbaşkanı Yemini: *"Cumhurbaşkanı olarak; Anayasaya, hukukun üstünlüğüne, Milletın egemenlik esaslarına riayetden ayrılmayacağıma ve bunları müdafaa edeceğime; Milletın huzuru ve mutluluğu için, Millete ve Devlete yönelecek her türlü tehlikeyi önlemek için tüm gücümle çalışacağıma; Türkiye'nin şanını, şerefini koruyup yükseltmek, üstüme aldığım görevin vecibelerini yerine getirmek için olanca varlığımla çalışmaktan asla ayrılmayacağıma ve devletin tüm birimleri arasındaki koordinasyonu Hak, adalet ve hakkaniyet çerçevesinde yerine getireceğime, Millet ve tarih huzurunda, namusum, şerefim ve mukaddesatım üzerine yemin ederim."*

4. Sonuç: Var Olan Sosyolojik Fay Hatlarını Yok Edecek Bir Anayasa

Yeni bir anayasa ile ilgili ele alınıp değerlendirilmesi gereken pek çok konu mevcuttur. Yer kısıtlamasından dolayı bunlara yer vermek imkânı yoktur.

Yeni bir anayasa yukarıdaki ana özellikleri garanti etmelidir. Toplumun değişik kesimlerine bu güvence verilmeli, buna inandırılmalı ve de gereği yapılmalıdır. Aksi taktirde var olan sosyolojik fay hatlarını harekete geçirme konusunda dış güçlere, şer ittifakına fırsat verilmiş olabilir. Türkiye'nin tarihi bu konuda çok zengindir. Özellikle Şer ittifakının şu an İran ve Lübnan'a uyguladığı strateji mutlaka

gözönüne alınarak hareket edilmelidir. Yeni sosyolojik fay hatları oluşturmak veya var olanların harekete geçmesine vesile olmak bugün için çok tehlikeli bir sürecin başlamasına

sebebiyet verebilir. Yeni bir anayasa yapma ile ilgili bu olgu çok geniş bir şekilde ilgili mercilerde konuşulmalıdır.

RÖPORTAJ

Türkiye'nin 1876 Kanun-i Esasi'den bugüne uzanan yaklaşık 150 yıllık Anayasa serüveni; Anayasaların yapılış tarzı, dayandığı felsefe ve günümüzün ihtiyaçlarına ne ölçüde karşılık verdiği sorularını da sürekli gündemde tutuyor.

2011-2015 yılları arasında TBMM Başkanlığı yapan Sayın Cemil ÇİÇEK ile 2011 yılında kurulan Anayasa Uzmanlık Komisyonu deneyimini ve Türkiye'nin Anayasa tecrübesini konuştuk.

Türkiye'nin Anayasa Tecrübesi; Yapılış Tarzı, Felsefesi ve Günümüz Şartları

Cemil ÇİÇEK

Avukat, 2007-2011 yılları Başbakan Yardımcısı,
2011-2015 yılları TBMM Başkanı

Röportaj: Aziz Oğuzhan KARAMAN & Ramazan ACAR

Başkanım, Kanun-i Esasi'den bu yana yaklaşık 150 yıllık bir Anayasa tecrübemiz var. Anayasa her dönemde yoğun biçimde tartışılıyor ve sürekli gündemde olan bir kavram. Toplum ve devleti birlikte düşündüğümüzde bir Anayasa bir toplum için ne ifade eder? Anayasanın önemi sizce nedir?

Anayasa kavramı sonradan kullanılan bir kavramdır. Daha evvelki ifade, "Teşkilat-ı

Esasiye Kanunu'dur. Yani devletin temel organlarını, bu organların birbirleriyle ilişkilerini ve görev-yetki-sorumluluklarını düzenleyen bir metindir.

Daha sonra dünyadaki gelişen anlayışlara uygun olarak "Anayasa" lafzı telaffuz edilmeye başlanmıştır. Anayasalar sadece yasama-yürütme-yargı arasındaki ilişkileri değil; temel hak ve özgürlükleri, bu hakların kullanılması

sınırlandırılması-kötüye kullanılması gibi konuları ve devletin niteliklerini de içine alacak şekilde genişledi. Bugün Anayasa dendiğinde, yalnızca devlet teşkilatı değil; belki ondan da önce hak ve özgürlükler kısmı gündeme gelir.

Anayasa, adı üzerinde, en temel metindir; "anayol" gibidir. Diğer yollar oraya çıkar. Kanunları hazırlarken Anayasaya uygun hazırlarsınız; görev, yetki ve sorumluluklarınız oradan kaynaklanır. Bugünkü Anayasada da var: Hiçbir organ ve kişi kaynağını Anayasadan almayan bir yetki kullanamaz.

Hukuk devletinde yasama ve yürütmenin tasarruflarının hukuka uygunluğunu denetleme görevi yargıya aittir. Yargının görevi hukuk denetimi yapmaktır; yerindelik denetimi değildir. Anayasa, çıkarılan yasaların ve yapılan tasarrufların uygunluğunu denetleyecek çerçeveyi verdiği için önemlidir.

Üçüncüsü, Anayasalar hak ve özgürlükler açısından önemli bir teminattır. Kabul ettiğiniz hak ve özgürlükler, bunların sınırlandırılması ve kötüye kullanılması gibi alanlarda Anayasa; kriterler oluşturan ve siyaset ile devlet yönetiminin "amentüsü" denebilecek bir metindir.

1876'dan bu tarafa Anayasa konumuz var; bazen "Anayasa konusu", bazen "Anayasa sorunu." Bizde sorun kısmı daha ağır basıyor. Bunun sebeplerinden biri, yapılış tarzı itibarıyla problemlidir. Belli bir kesim kapalı bir mekânda bir metin hazırlıyor; katılım yok; darbelerden sonra yapıldığı için daha baştan problemlidir metinler oluyor.

Bu metinlerin hazırlanmasında, sivil toplum, muhalefetin söz sahibi olmadığı dönemler yaşandı. Darbeyi yapanların hukuk anlayışı, metnin ruhunu belirledi. "Her kuvvet kendi hukukunu beraberinde getirir" sözü Türkiye gerçeğine uyar. Anayasa yapma gücünü eline alanların getirdiği anlayışla Anayasalar yapılırca, kısa süre sonra yeniden Anayasa tartışmaları başlamıştır. 1982 Anayasası ise daha

yapılırken bile itirazla karşılaşmış, yürürlüğe girdiği günden itibaren tartışılacağı hâlde varlığını sürdüren bir metindir. Kısmi değişiklikler var ama omurgası ve felsefesi büyük ölçüde devam etmektedir.

Bir de hukuk metinleri zamanın ruhunu yansıtır. Darbelerin ve travmaların yaşandığı bir ülkede zamanın ruhu da darbecilerin anlayışına göre şekillenir. Bu nedenle metinler günümüz şartlarına her zaman uygun düşmüyor. 1982 Anayasası yapılırken "güvenlik mi özgürlük mü?" ikileminde, travmalar nedeniyle güvenlik anlayış öne çıktı. "Devlet mi birey mi?" sorusunda da devletin öne çıktığı bir dil ve yaklaşım benimsendi.

Bu yüzden "ana kolonlar" değişmediği müddetçe, değişiklikler daha çok "pencerekapı" tadilatı gibi kalır. Esas mimari değişmeyince sıkıntı devam eder.

1982 Anayasası bugüne kadar çok kez değiştirildi ve maddelerinin büyük bölümü yenilendi. Buna rağmen hâlâ darbe Anayasası olarak nitelendiriliyor. Sizce bir Anayasayı gerçekten sivil yapan unsur nedir? Yeni bir Anayasa yapılacaksa nasıl bir dil kullanılmalı? Başlangıç bölümünde ve bazı maddelerde hissedilen yoğun ideolojik ton ve özgürlükleri sınırlandıran dil hakkında ne düşünüyorsunuz?

Onu söylemeye çalışıyorum: Yirmiden fazla değişiklik olmasına rağmen niye hâlâ tartışılıyor? Çünkü ana kolonlar, ana mimari çok fazla değişmedi. Sorunu söylemek sorunu çözmeye yetmiyor. 1982 Anayasası, yarım asra yakındır tartışılıyor; herkes tartıştı ama varlığını sürdürüyor. Demek ki çözüm noktasında birlikte mesele alınmadı.

Yeni bir Anayasa yapılacaksa bugüne kadar yaptığımızın tersini yapacağız. Bu Anayasayı millet için yapıyoruz; milletin kanaati, beklentileri, görüşleri Anayasada yer almalı. Bu da

temsilciler eliyle olur; milletvekilleri, sivil toplum örgütleri ve diğer toplumsal kesimler eliyle

2011'de ilk defa böyle bir süreç başlattık. Yeni Anayasa "katılımla" olacaksa, ancak o zaman "sivil" olur.

2011 yılında kurulan Anayasa Uzlaşma Komisyonu dört partinin eşit temsille bir araya geldiği nadir örneklerden biriydi. Yaklaşık 60 madde üzerinde uzlaşa sağlandı ancak süreç tamamlanamadı. Masanın dağılmasının temel sebebi sizce ne olabilir? Oy birliği ilkesi süreci tıkadı mı, yoksa önünü açtı mı? Toplumsal sözleşme açısından oy birliği zorunlu muydu?

2011'de Meclis'te dört siyasi parti vardı ve hepsinin seçim öncesi vaadi, "yeni Anayasaya ihtiyaç vardır" şeklindeydi. Meclis Başkanıyım; genel başkanları ziyaret ettim, destek istedim, hepsi "evet" dedi.

Sonra "bunu nasıl yapmalıyız" sorusuna cevap aradık. Türkiye'de ilk defa, hâlen üniversitelerde Anayasa hukuku dersi okutan Anayasa hukuku profesörlerini davet ettim. Bilimi dışlayarak "yaptık oldu" mantığıyla olmaz. Onlardan mütalaa aldık, hepsi tutanaklara bağlandı ve devlet arşivine girdi. Farklı görüşlerden hocalar vardı; sosyal demokrat, liberal, muhafazakâr, milliyetçi temayüller temsil edildi. Genel kanaat şuydu; bu Meclis yeni Anayasa yapmaya yetkilidir ve ehliyeti vardır.

Komisyon, partilerden eşit sayıda üyeyle kuruldu. Peki nasıl çalışacak, kararlar nasıl alınacak? Usul metnini dört parti ittifakla hazırladı, dolayısıyla kararlar da ittifakla alınacaktı, oy çokluğu olmayacaktı. Bu baştan uzlaşmayı zorlaştırdı, çünkü öncelikler farklıydı.

Bir madde daha vardı; Anayasanın tümünde anlaşma sağlanmazsa, anlaşılan maddeler de geçersiz sayılacaktı. Sonuçta 60 maddede kalınmasının en büyük sebeplerinden biri budur.

Yeni bir Anayasa yapılacaksa, geçmişte neden yapamadığımız üzerinde iyice düşünmek gerekir; yine yarı yolda kalmamak için.

Cumhuriyet dönemi Anayasalarına baktığımızda, bu Anayasaları hazırlayan siyasal iradeler niye anlaşmadı? Bu Anayasalar hangi hedeflere ulaştı, hangi alanlarda başarılı oldu, hangi alanlarda yetersiz kaldı? Ayrıca değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif dahi edilemez maddelerin bulunması sizce doğru mudur? Bu durum devletin ideolojik dayatması anlamına gelir mi?

Cumhuriyet dönemi Anayasaları, darbelerden sonra kurucu meclisler tarafından yapıldığı için, darbeyi yapanlar kendi anlayışlarına uygun bir Anayasa yaptılar. Bu onlar açısından bir başarıdır. Fakat bu metinler belli bir süre sonra toplumda beklenen faydayı sağlamadı.

Devlet organları arasındaki ilişkilerin sağlıklı yürütülememesi, yargının zaman zaman siyasal alana müdahale etmesi ve vesayet sistemi oluşturması tartışma konusu oldu. Yargı ile yürütme arasında her zaman problemler yaşandı. Yargının görevi hukuki denetim yapmaktır, yerindelik denetimi değil. Yerindelik denetimi yargıyı siyasallaştırır, yasamanın ve yürütmenin yerine koyar, seçimi anlamsız hale getirir. Yetki gaspı olur.

Yeni Anayasa tartışmalarında ideolojik açıdan da sürekli gündem oluşuyor; laiklik, vatanlaşık tanımı, değişmez maddeler, ana dilde eğitim tartışmaları... Bunlar "yeni Anayasa" ifadesinin içini boşaltıyor. Baştan sona yepyeni bir metin diyorsak, "her şeyin yeniden yazılması" gibi bir imkân da görünmüyor. Realist olmak gerekir.

Öte yandan esas teşkilat kısmında sistem tartışması var; parlamenter sistem mi, mevcut sistem mi? Bu tercih, farkında olmadan 30-40 maddeyi değiştirir. Ortam siyah-beyaz kutuplaşmasıyla ilerlerken uzlaşmaya dayalı bir Anayasa yapma imkânı zayıflıyor. Türkiye'de

yapılan tartışmalarda Anayasa olur mu olmaz mı sorusu da belirleyici.

Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nda farklı ideolojilerden gelen dört eğilim aynı odada çalıştı. Ülkenin ortak çıkarları, sorunların çözümü, hak ve özgürlükler temelinde ortak değerlerde buluşmak mümkün oldu mu; olduysa ne ölçüde oldu?

Bir kısmında oldu, geri kalanında olmadı; tamamlamadık. İşi kolaylaştırmak için en uzlaşılabilir noktalardan başlayalım, basamak basamak ilerleyelim istedik. Bir yere kadar geldik, fakat komisyonun dışındaki şartlar; partiler arası ilişkiler ve genel siyasi atmosfer, işi giderek zorlaştırdı.

Bir başka sorun da parti içi farklılıklardı. Bir parti üç kişi gönderiyor ama üçü aynı fikirde olmayabiliyor. Bir gün gelen "kabul" ediyor, ertesi gün gelen "ben kabul etmiyorum" diyebiliyor. Böylece başlangıçtaki pozitif hava giderek dağıldı.

Yargı konusunda anlaşma ihtimali vardı. Herkes teorik olarak "yargı bağımsız ve tarafsız olmalı" der ama asıl problem bunun nasıl temin edileceğidir. Yani yargının yönetimi, HSK gibi konular... Orada anlaşabilseydik, 60 madde daha da artabilirdi.

Yeni bir Anayasaya ihtiyaç var mı? "Hayır" demem ama "yeniden ne kastettiğinize" bağlı. "Yeni" demekle yeni olmuyor. Türkiye'nin neye ihtiyacı var; ayağımız yere bassın. Amaç, vatandaşın huzuru, devlet organlarının etkin-verimli çalışması ve hukuk devleti kanaatinin güçlenmesi olmalı.

Anayasanın 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin bir hukuk devleti olduğu belirtiliyor; ancak uygulamalara bakıldığında bunun pratikte tam hayata geçmediği yönünde yaygın kanaat var. Sizce hukuk devleti olmanın temel şartları nelerdir? Bir hukuk devleti Anayasası nasıl olmalıdır? Ayrıca son dönemlerde Anayasa

Mahkemesi kararlarının uygulanmaması ve bunun bir "kriz" haline dönüşmesi konusunda ne düşünüyorsunuz?

Mesele sadece metni yazmak değil, uygulamaktır. Metin için bir bölümüdür; ondan ne anladığınız ve nasıl uyguladığınız belirleyicidir. Hukuki metinler büyük ölçüde yorumla hayatiyet kazanır; yorumu da insanlar yapar.

Türkiye uzun zamandır hukuk devleti olma noktasında ciddi travmalar yaşadı. Metinlerin hukuki olması tek başına yetmiyor. Türkiye'de temel mevzuat çoğu zaman Avrupa'daki en modern metinlerle uyumludur ama uygulamada sıkıntılar var deniyor. Bütün mesele uygulamada.

Hukuk devleti, özünde "insan reformu" ile ilgilidir; nasıl insan yetiştirdiğinize, önceliklerinize bağlıdır. Kutuplaşmanın olduğu ortamda hukuk devleti "fiyakalı bir cümle" olarak kalır.

Geçmiş tecrübelerden ders çıkarılmalı. Ceza hukukunun geriye yürümemesi gibi temel ilkeler herkesçe bilinir, ama tarihte bunun aksine örnekler yaşandı. Bugünkü tartışmaları da geriye bakarak değerlendirmek gerekir. Yol haritamızı yaşadığımız tecrübeler belirlemeli.

Anayasaya ne yazarsanız yazın; uygulama "bize göre-size göre" anlayışına sıkışırsa, hukuku heba ederiz. Pozitif hukuk metinlerini önemseyelim, ama esas mesele insan. Adalet, inancımızda da merkezî bir kavram. Hukuk, akıllı insanların işidir; ideolojik "deli gömleği" ile yürütülemez.

Sayın Başkanım, Anayasa yapım sürecinde yer almış ve uzun yıllar yasama faaliyetlerinde bulunmuş bir siyasetçi olarak; sürecin bir kez daha akamete uğramaması için siyasetçilere, hukukçulara ve sivil topluma vereceğiniz en temel tavsiyeler nelerdir?

Türkiye’de söylenmedik doğru kalmadı; yapılmadık doğru var. Tavsiyelerle olacak bir şey değil. Geçmişte bu konuda çok kapsamlı bir çalışma yapıldı; devlet arşivinde 30.000 sayfalık bir doküman var. Toplumun her kesiminin katıldığı bir süreç yürütüldü. Neden başarılı olmadık sorusunu herkes düşünmeli; soran da, cevaplayan da, yazan-çizen de...

Yeni bir Anayasa süreci başlayacaksa, geçmişte niye yapılamadı sorusunun cevabına bakıp bunun tersini yapmak gerekir. Kavramlara

takılmak yerine, içine ne koyacağınız önemli. Kırk senedir “değişsin” deniyor ama tepeden tırnağa değişmiyorsa, bir yerlerde yanlış yapıyoruz demektir.

Aktörler büyük ölçüde aynı; partiler farklılaşsa da temel bakışların çok değiştiğini zannetmiyorum. O hâlde yeniden “yapılsın mı yapılmamasın mı” tartışmasından önce, nerede yanlış yaptık sorusunu netleştirmek gerekir. Yola çıkmadan evvel hazırlık tartışması yapılmalı; bir sonuca varılabilecekse yola çıkılmalı.

MAZLUMDER'den Haberler

Aralık 2025 – Mart 2026

“Kim olursa olsun zalime karşı, kim olursa olsun mazlumdan yana” mottosuyla MAZLUMDER, 35 yıldır; mazlumların sesi olmaya çalışmış, tarihe notlar düşmüş, toplumun vicdanına seslenmiş, insan hakları bilincinin yaygınlaşması için eğitim çalışmaları düzenlemiş, adliyelerden meydanlara, cezaevlerinden geri gönderme merkezlerine hak ihlalleriyle mücadele etmiş ve yeryüzünde zulmün ortadan kaldırılması için faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedir.

Özgürce İnsan Hakları Dergisi'nin bu kısmında, ortaya koyduğumuz emeği, 4'er aylık periyotlar halinde okuyucularımızla paylaşmayı istiyoruz.

Bu paylaşımların, gönüllülerimizle dayanışmayı artırmasını umuyoruz

13.12.2025 / İnsan Hakları Gecesi (İHG)

2001 yılından beri her yıl 10 Aralık Dünya İnsan Hakları Günü kapsamında farkındalık oluşturmak ve yaşanan hak ihlallerine dair genel bir bakış sunmak amacıyla düzenlediğimiz “MAZLUMDER İnsan Hakları Gecesi ve Ödül Töreni” bu yıl Ankara Ulucanlar Cezaevi Müzesi Konferans Salonu'nda “Yeni Çözüm Süreci, Soykırım & Ateşkes Kiskacında Gazze” konsepti ile gerçekleştirildi.

Gecede İnsan Hakları Ödülleri Sahiplerini Buldu

- **Bireysel Mücadele Ödülü:** Richard Falk
- **Bireysel Mücadele Ödülü:** Sırrı Süreyya Önder
- **Örgütlü Mücadele Ödülü:** TBMM Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu
- **Örgütlü Mücadele Ödülü:** Küresel Sumud Filosu
- **Basın Ödülü:** İlke Haber Ajansı
- **Basın Ödülü:** Serbestiyet
- **Av. Aydın Durmuş Genç Hukukçu Ödülü:** Av. Gül Enda Bayram
- **Recep Vidin Vefa Ödülü:** Üstün Bol

11.10.2025 / İnsan Hakları Okulu (İHO)

MAZLUMDER'in 2002 yılından bu yana düzenlediği ve artık bir ekol haline gelmiş eğitim programı İnsan Hakları Okulu'nun 20'ncisi, 11 Ekim – 8 Kasım 2025 tarihleri arasında gerçekleştirildi.

Alanında uzman isimlerin ders verdiği 5 haftalık programı düzenli takip edip sertifika almaya hak kazanan katılımcılarımız sertifikalarını Bilim ve Sanat Vakfı Vefa Salonu'nda düzenlenen programda aldılar.

Taksim Ensemble grubunun müzik dinletisiyle başlayan program “İnsan Hakları Krizi ve Çıkış Yolları” paneli ile devam etti. MAZLUMDER Genel Başkanı Av. Kaya Kartal'ın moderatörlüğünde

gerçekleşen panelde Prof. Dr. Burak Gemalmaz, Prof. Dr. Berdal Aral ve Ahmet Mercan konuşmacı olarak yer aldı.

Program sertifika takdimi ile sona erdi.

Emperyalist Müdahalelerin Karşındayız

İsrail'in ABD'nin desteğiyle gerçekleştirdiği Gazze soykırımının yoğun şekilde devam ettiği 2025 yılının ardından yeni yılın ilk günleri de uluslararası hukuku ihlal eden bir müdahaleyle başladı. 3 Ocak 2026 tarihinde Venezuela Devlet Başkanı Maduro ve eşi ABD güçleri tarafından kaçırıldı. MAZLUMDER olarak ABD'nin bu haydutça tutumu kınanmış ve uluslararası toplum tepki gösterilmeye davet edilmiştir.

"Geçmişte Vietnam, Afganistan, Irak gibi pek çok ülkeye çeşitli bahanelerle müdahale eden ABD, bu ülkelerin halklarına kan ve gözyaşından başka bir şey getirmemiştir. Demokrasi, özgürlük ve insan hakları gibi kavramlar, askeri müdahaleleri meşrulaştırma aracı yapılamaz. Aksine bugün bakıldığında ABD; başta Gazze soykırımı olmak üzere, coğrafyamızda ve dünyada yaşanan pek çok insan hakları ihlalinin faili ve azmettiricisi konumundadır."

Venezuela'ya yapılan müdahalenin ardından ABD Başkanı Donald Trump, başta Küba, Kolombiya ve İran olmak üzere pek çok ülkeye tehditlerine devam etmiştir. 28 Şubat tarihinde ise ABD ve İsrail tarafından İran'a yine uluslararası hukuku hiçe sayan askeri bir saldırı paylaşılmış, saldırıda aralarında bir okulun da bulunduğu çok sayıda sivil hedef vurulmuştur. MAZLUMDER coğrafyamıza yapılan bu emperyalist müdahaleye tepki göstermiş, aynı zamanda çok sayıda sivil toplum kuruluşuyla birlikte düzenlenen "Coğrafyamızdan Kan Akıyor" başlıklı ortak açıklamaya katılmıştır.⁶

"İnsanlığın ortak birikimine kasteden ve uluslararası hukuku hiçe sayan ABD ve İsrail'in bu pervasız saldırganlığına karşı; uluslararası toplumu, başta Birleşmiş

⁵ <https://www.mazlumder.org/tr/main/faaliyetler/basin-aciklamalari/1/abd-nin-venezuelaya-mudahalesi-kabul-edilemez/14423>

⁶ <https://www.mazlumder.org/tr/main/faaliyetler/basin-aciklamalari/1/ortak-aciklama-cografyamizdan-kan-akiyor/14435>

Milletler olmak üzere tüm uluslararası örgütleri ve bölge ülkelerini acilen harekete geçmeye çağırıyoruz.”

Raporlama Çalışmalarımız Devam Ediyor

Türkiye’de ve dünyada yaşanan hak ihlallerini raporlayarak tarihe not düşen ve bugüne ikazlarda bulunan MAZLUMDER, bu yılın geride kalan üç aylık diliminde iki raporunu kamuoyuyla paylaştı.

- Kuruluşundan itibaren Kürt meselesini Türkiye'nin en temel insan hakları sorunlarından biri olarak kabul eden MAZLUMDER, yaptığı pek çok çalışmayla meselenin hak eksenli çözümü için çaba göstermiştir. TBMM çatısı altında kurulan "Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu" ile somutlaşan yeni çözüm sürecinin hukuki zeminine katkı sunmak amacıyla **“KÜRT SORUNU BAĞLAMINDA HUKUKİ DÜZENLEME İHTİYAÇLARI VE ÖNERİLER”**⁷ başlıklı rapor 6 Ocak 2026 tarihinde kamuoyuna duyurulmuş ve komisyona sunulmuştur. 90'lı yılların güvenlikçi paradigmasından sıyrılarak; insan onurunu, eşit vatandaşlığı ve adaleti merkeze alan bir hukuk reformu önerisini içeren raporumuzun Türkiye'nin toplumsal barışına bir nebze de olsa katkı sunmasını temenni ediyoruz. Raporda Kürt meselesi etrafıca değerlendirilmiş; vatandaşlık tanımından eğitim hakkına, TMK-CMK-İnfaz Kanunu gibi mevzuat değişikliklerinden kayyım politikalarına çok sayıda başlıkta değerlendirmeler ve öneriler sunulmuştur.
- Hatay'ın Dörtyol ilçesinde 15 Kasım 2025'te polis operasyonunda vurularak öldürülen Suriyeli Enes G. Layla hakkında MAZLUMDER Adana Şubesi tarafından hazırlanan **“ENES G. LAYLA ARAŞTIRMA VE İNCELEME RAPORU”** 5 Mart 2026 tarihinde yayınlandı. Raporun hazırlanış sürecinde görgü tanıklarıyla görüşülmüş, yerinde gözlem yapılmış ve soruşturma dosyasına giren ifadeler incelenmiştir. Raporda yer alan tespitler, kamu gücü

⁷ <https://drive.google.com/file/d/1p64iZ5KTCTEeq9cY7JrLfixYH7XjIKU/view?usp=sharing>

kullanılarak gerçekleştirilen operasyonda ciddi usul hatalarının, planlama zafiyetlerinin ve ağır bir yaşam hakkı ihlalinin bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Suriye İçin Sağduyu, Müzakere ve İnsani Sorumluluk Çağrısı

Suriye’de yaşanan gelişmeler MAZLUMDER tarafından insan hakları bağlamında yakından takip edilmiş, zaman zaman bu konudaki kaygı ve tepkilerimiz kamuoyuyla paylaşılmıştır.

Yerleşim alanlarında yaşanan çalışmaların bölge halkı üzerinde başta yaşam hakkı olmak üzere oluşturduğu hak ihlallerine dikkat çekilerek taraflar sağduyu ve müzakereye davet edildi.

“Unutulmamalıdır ki sivillerin yaşadığı alanlarda meydana gelen her silahlı çatışma, kaçınılmaz olarak sivil can kayıplarına ve ağır insani krizlere yol açmaktadır. Bu nedenle çatışmanın tüm taraflarını ve etkisi bulunan bölgesel aktörleri; sivil can kayıplarını önlemeye, şiddeti tırmandıracak adımlardan kaçınmaya, temel hak ve özgürlükler ekseninde müzakere süreçlerini işletmeye ve sorunları insani duyarlılık temelinde çözmeye davet ediyoruz.”⁸

Ayrıca Suriye’de yaşanan gelişmelere dair Türkiye’de gerçekleşen protestolara yapılan hukuka aykırı müdahaleler de gündeme getirilmiş ifade özgürlüğünün ve protesto hakkının baskılanmasının bir hak ihlali olduğu ifade edilmiştir.

“Söz konusu eylemler gerekçe gösterilerek protestoculara yönelik gözaltı, tutuklama, orantısız kolluk müdahalesi ve idari yaptırımlar uygulanması hukuka aykırıdır. Özellikle Kocaeli’de bir hemşirenin, ifade hürriyeti ve protesto hakkı kapsamında değerlendirilmesi gereken paylaşımları nedeniyle gözaltına alınması ve görevinden uzaklaştırılması, temel hak ve özgürlükler açısından vahim bir örnek teşkil etmektedir.”⁹

Yakalama, Gözaltı ve Sınır Dışı İşlemlerinde Yaşanan Hak İhlallerine Tepki

⁸ <https://www.mazlumder.org/tr/main/faaliyetler/basin-aciklamalari/1/suriye-icin-sagduyu-muzakere-ve-insani-sorumlu/14428>

⁹ <https://www.mazlumder.org/tr/main/faaliyetler/basin-aciklamalari/1/ifade-ozgurlugu-ve-protesto-hakkinin-baski-al/14430>

Yılbaşında saldırı hazırlığı yapıldığı istihbaratıyla 2025 yılının son günlerinde ve yeni yılda güvenlik güçlerince pek çok şehirde eş zamanlı operasyon yapılmış, bir kısmı yabancı uyruklu olmak üzere çok sayıda kişi terörle suçlanarak gözaltına alınmıştır. Derneğimize gelen bilgilere göre bahse konu operasyonlar terör örgütü üyesi olmak, terör örgütü propagandası yapmak, terörizmin finansmanı gibi suçlamalarla yapılmıştır. Yaşanan bu durum MAZLUMDER tarafından etraflıca değerlendirilmiş; kötü muamele yasağı, lekelenmeme hakkı, masumiyet karinesi ve yabancılar için geri gönderme yasağı gibi başlıklar altında hatalı görülen hususlar ifade edilmiştir. Değerlendirmenin "Sonuç ve Öneriler" kısmında

"Kamu gücünü kullanan tüm yetkilileri ve ilgili makamlar:

Gözaltı işlemlerinde zorunluluk ve orantılılık ilkelerine uymaya,

Masumiyet karinesini ihlal eden teşhir uygulamalarına son vermeye,

İşkence ve kötü muamele iddiaları hakkında etkin soruşturma yürütmeye,

Geri gönderme yasağına ve masumiyet karinesine aykırı keyfi sınır dışı işlemlerini sonlandırmaya,

*Uluslararası hukuka ve anayasal güvencelere sadık kalarak yargı süreçlerini şeffaf bir şekilde işletmeye davet edilmiştir."*¹⁰

Bu operasyonlar kapsamında Ankara Akyurt Geri Gönderme Merkezi'ne gönderilen ve hakkında sınır dışı kararı verilen Musa Salih'in (Fazliddin Parpiyev) serbest bırakılması için ailesi, avukatı Av. Gülden Sönmez ve Türkistanlılar İnisiyatifi Sözcüsü Burhan Kavuncu'nun katılımıyla basın açıklaması düzenledik.¹¹

Basın açıklamasında Musa Salih'in yaşadığı hak ihlali vurgulanırken benzer durumda olan yabancılar ve Göç İdaresi'nin sistematik hale getirdiği hukuksuzluklar da eleştirildi.

"Türkiye-Özbekistan ilişkilerinin gelişmesi, maalesef Türkiye'deki Özbek göçmenlere yönelik hukuksuz uygulamaları da artırmaktadır. Aynı mağduriyetler Türkmen, Mısırlı ve Doğu Türkistanlı muhacirler için de geçerlidir. Devletler arası siyasi ve ekonomik çıkarlar, hukukun askıya alınmasının mazereti olamaz. Türkiye Cumhuriyeti, temel haklarından yoksun bırakıldığı için kendisine sığınmış insanları hukuka aykırı bir şekilde ateşe atamaz."

Soykırımcı İsrail'in Baskı ve Zulmü Devam Ediyor

Gazze'de ateşkes imzalanmış ve bölgedeki saldırılar azalmış olsa da işgalci İsrail rejimi baskı ve zulümlerine devam etmektedir. İsrail hapishanelerinde tutulan Filistinli tutsaklara yönelik insanlık dışı muameleler, sistematik işkence ve ağır hak ihlalleri, uluslararası kamuoyunun gözü önünde artarak devam etmektedir. Hapishanelerde hukuksuzca tutulan Filistinli tutsak sayısı 9300'ü aşarken bu kişilerin pek çoğu idari gözetim altında keyfi olarak tutulmaktadır. Bu sayıya

¹⁰ <https://www.mazlumder.org/tr/main/faaliyetler/basin-aciklamalari/1/yakalama-ve-gozalti-islemlerinde-yasanan-hak-14426>

¹¹ <https://www.mazlumder.org/tr/main/faaliyetler/basin-aciklamalari/1/yakalama-ve-gozalti-islemlerinde-yasanan-hak-14426>

Ekim sonrası Gazze'den alıkonulan, Sde Teiman gibi askeri üslerde ve bilinmeyen sorgu merkezlerinde tutulan binlerce Filistinli dahil değildir. MAZLUMDER olarak Filistinlilerin yaşadıkları zulmü bir nebze duyurabilmek için zaman zaman açıklamalar ve raporlamalar yapmakta ve başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası topluma çağrıda bulunmaktayız. 21 Ocak 2026 tarihli açıklamamızda Kemal Edwan Hastanesi Müdürü Dr. Hussam Abu Safiya'nın alıkonulmasına da vurgu yapılmıştır.

"Kemal Edwan Hastanesi Müdürü Dr. Hussam Abu Safiya da bu hukuksuzluğun en somut örneklerinden biridir. Aralık 2024'te görevi başındayken işgal güçleri tarafından hukuksuzca alıkonulan Dr. Hussam Abu Safiya, o tarihten bu yana keyfi olarak tutuklu bulunmaktadır. Kendisine yöneltilen hiçbir somut suçlama olmamasına rağmen tutukluluğu defalarca uzatılan Dr. Safiya'nın, hapishane koşullarında ciddi sağlık sorunları yaşadığı, aşırı kilo kaybettiği ve gerekli tıbbi tedaviden mahrum bırakıldığı rapor edilmektedir."¹²

İşgalci İsrail yalnızca Filistinliler üzerinde değil Filistinlilerin maruz kaldığı soykırımı duyuran kişiler hakkında da baskı uygulamaya çalışmaktadır. Bunlardan birisi de BM Özel Raportörü Francesca Albanese'dir. MAZLUMDER hak mücadelesinde Albanese'nin yanında olduğunu ifade etmiş ve hatırlatmıştır:

"Özel Raportörler bağımsızdır. Görevi, herhangi bir devletin çıkarını korumak değil, uluslararası hukukun ve insan haklarının korunmasına hizmet etmektir.

Albanese'nin raporları, İsrail'in soykırım suçlarını belgeleyen ve Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi kurumlar için önemli bir delil niteliğindedir. Onu susturmaya yönelik girişimler, yalnızca Filistin halkının haklarını değil, tüm insanlığın ortak değerlerini hedef almaktadır.

İnsan hakları savunucularına yönelik saldırılar durmalı, bağımsız raportörlerin çalışmaları güvence altına alınmalıdır. Devletler, uluslararası hukuk uyarınca soykırımı önleme yükümlülüklerini yerine getirmeli, suç ortaklığından vazgeçmelidir."¹³

---

¹² <https://www.mazlumder.org/tr/main/faaliyetler/basin-aciklamalari/1/isgal-hapishanelerindeki-sistemik-iskence-v/14425>

¹³ <https://www.mazlumder.org/tr/main/faaliyetler/basin-aciklamalari/1/bm-ozel-raportoru-francesca-albaneseye-yoneli/14431>

Adil Yargılanma Hakkının Takipçisiyiz

MAZLUMDER, yıllardır sürdürdüğü dava takiplerini yeni kurulan Hukuk Birimi'yle bu yıl daha sistematik bir şekilde devam ettiriyor. MAZLUMDER bünyesinde gönüllü olarak çalışan avukatlardan oluşan birim bu yılın ilk çeyreğinde de çok sayıda davayı gözlemci olarak takip etti.

Kamuoyunda dezenformasyon yasası olarak bilinen TCK 217/A kapsamında basın çalışanlarına yönelik suçlamalar, Filistin eylemleri nedeniyle 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanununa muhalefet iddiasıyla yapılan yargılamalar, örgüt üyeliği suçlamaları gibi çeşitli başlıklarda dava takiplerimizi gerçekleştirdik.

29 Yıl Geçti, 28 Şubat'ın İzleri Silinmedi

Türkiye'nin siyasi tarihine "bin yıl süreceği" iddiasıyla kazınan 28 Şubat darbesinin üzerinden onlarca yıl geçmesine rağmen, bu karanlık dönemin ürettiği birtakım mağduriyetler toplumun vicdanında kanayan bir yara olmaya devam ediyor. Ordu, yargı, medya, akademi ve sermaye çevrelerinin iş birliğiyle kurgulanan bu süreç, sadece bir hükümeti devirmekle kalmamış, inançlı insanların hayatlarını, özgürlüklerini, hayallerini ve temel insan haklarını hedef almıştır.

MAZLUMDER hem 28 Şubat süreci olarak adlandırılan dönemde hak mücadelesinin merkez üssü olmuş hem de devam eden yıllarda mağdurların haklarının iadesinin sağlanması için kampanyalar ve eylemler düzenlenmiştir. Bu çabaların bir kısmı sonuç verse de 28 Şubat halen yüzleşilmeyen ve hakkıyla hesaplaşılmayan bir darbe olarak bir sonrakini tetikleme tehlikesini taşımaktadır. Postmodern darbenin yıldönümünde MAZLUMDER mevcut sorunların çözümü için önerilerini yeniden hatırlatmıştır:

"Kıyıda köşede kalmış, bugüne kadar sesini duyuramamış insanların mağduriyetlerinin ortaya çıkarılıp çözülmesini sağlayacak bir yüzleşme ve hesaplaşma mekanizması ya da bu konularda icra-i yetkilere sahip özel bir komisyonu kurulmalıdır.

Mağdur edilen kamu görevlilerinin ve öğrencilerin maddi-manevi tüm zararları tazmin edilmeli, hakları parça parça değil, tam anlamıyla iade edilmelidir.

28 Şubat'ın brifingli ve siyasi yargılamaları yok sayılmalı, bu dosyalar hiçbir bahane üretilmeksizin yeniden yargılamaya açılmalıdır. On yıllardır cezaevinde ömür tüketen 28 Şubat mahpusları serbest bırakılmalıdır.

Darbe süreçlerinde oluşturulan istihbari kayıtların bugün dahi insanların önüne engel olarak çıktığı gerçeğinden hareketle devletin kirliliği ve manipüle edilmiş hafızası temizlenmelidir. İnsanların hayatını karartan darbe dönemi fişlemeleri ve istihbari kayıtlar imha edilmelidir.

Darbenin sadece askeri değil; medya, sermaye, bürokrasi, akademi ve yargı ayağındaki tüm aktörleri ifşa edilmeli ve sivil bir yüzleşme mekanizması kurulmalıdır.¹⁴

---

¹⁴ <https://www.mazlumder.org/tr/main/faaliyetler/basin-aciklamalari/1/28-subat-icin-gercek-bir-yuzlesme-ve-adalet-c/14432>

YENİ SİVİL ANAYASA MÜMKÜN MÜ?

**İnsan, Toplum ve Devlet
Düzeninden Anayasa:** Korkudan
Barışa, Bir Arada Yaşama İradesi
Prof. Dr. Osman CAN

**İnsan/Toplum/Devlet İlişkisi ve
Anayasa** **Ahmet MERCAN**

**Türkiye’de Anayasaların
Özellikleri Ve Talep
Ettikleri Vatandaş Tipi**
Av. Muharrem BALCI

**Yürürlükteki Düzenlemelere Göre
Anayasa Değişikliğinin Usulü**
Av. Gökhan TÜRKÖĞLU

► RÖPORTAJ

Cemil ÇİÇEK ► Türkiye’nin
Anayasa Tecrübesi;
Yapılış Tarzı, Felsefesi ve
Günümüz Şartları

► AZINLIK STATÜSÜNDEKİ CEMAATLERE MENSUP YAZARLARIN GÖRÜŞLERİ

Evgil TÜRKER ► Türkiye’de
Yeni Anayasaya İlişkin Görüş
ve Taleplerimiz

Laki VİNGAS ► Sivil
Anayasaya Hazır mıyız?

► YAZAR GÖRÜŞLERİ

Altan TAN ►
Nasıl Bir Anayasa?

Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM ►
Türkiye’de Yeni Anayasa
Arayışlarına İlişkin Bir
Değerlendirme

Av. Metin TARHAN
Yeni Anayasa Nasıl Bir Yöntem ve
İçerikle Hazırlanmalı?

Orhan MİROĞLU
“Anayasal Vatandaşlık”
veya “Vatandaşlık Yasası” Arasında
Bir Araftayız!

Doç. Dr. Vahap COŞKUN
Yeni Bir Anayasa Yeni Bir Felsefeyle
Mümkün

► PARTİ GÖRÜŞLERİ

AK Parti ► Anayasa Yapmak,
Egemenliğin Sahibi Millet Hakkıdır

CHP ► Kimin İçin ve Ne İçin Anayasa
Değişikliği?

DEVA Partisi ► Demokratik
Restorasyon: Mevcut Sistemin
Muhasebesi ve Yeni Bir Anayasal
Mimari

EMEP ► Demokratik Bir Anayasa İçin
Öneriler

Gelecek Partisi ► Nasıl Bir Anayasa?
İktidar İçin Değil, İnsan İçin:
Türkiye’nin Yeni Anayasa Yolculuğu

HÜDA PAR ► Türkiye İçin Tarihsel Bir
Eşik: Yeni, Sivil Ve Adil Bir Anayasa

İYİ Parti ► Anayasa Değişikliği
Bütün Sorunları Çözecek mi?